ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Τμήμα: ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις στην Αγορά Εργασίας: Μια Εμπειρική Μελέτη των Επιδράσεων τους στην Ελληνική Αγορά Εργασίας

Διπλωματική Εργασία της Φοιτήτριας Ευφροσύνης Χαντσούλη

Επιβλέπων Καθηγητής: (κ. Παναγιώτης Κωνσταντίνου)

ΑΘΗΝΑ Μάιος 2017

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία προσπαθεί να διερευνήσει κατά πόσο οι διαρθρωτικές μεταβολές που υιοθετήθηκαν με βάση τα συμφωνηθέντα στα μνημόνια συνεργασίας της Ελλάδας και της λεγόμενης Τρόικας (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας, επέδρασαν και μετέβαλαν τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αγοράς. Αφού αρχικά διερευνά τη θεωρητική υποστήριξη της λήψης συγκεκριμένων διαρθρωτικών μέτρων, η εργασία στην συνέχεια περιγράφει τα δομικά προβλήματα της Ελληνικής Αγοράς Εργασίας και κατόπιν ελέγχει κατά πόσο οι μεταρρυθμίσεις επέδρασαν σε τέσσερις (4) μεταβλητές: στην ανεργία (και επομένως στην απασχόληση), στο ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας, στο εργατικό κόστος, αλλά και στην ανταγωνιστικότητα εν γένει της Ελληνικής οικονομίας. Τέλος η εργασία ελέγχει την επίδραση των μέτρων τόσο στις διάφορες κατηγορίες του πληθυσμού (γυναίκες, νέοι κάτω των 25 ετών κ. ά) όσο και στις διάφορες Περιφέρειες της Χώρας.

Το βασικό συμπέρασμα της εργασίας είναι πως οι διαρθρωτικές μεταβολές που υιοθετήθηκαν, και ιδιαίτερα οι νόμοι που επέδρασαν αποφασιστικά στο εργατικό κόστος (Νόμοι 4024/2011 και 4046/2012) αναχαίτισαν αρχικά, σταθεροποίησαν στη συνέχεια και τελικά αντέστρεψαν την πορεία αύξησης της ανεργίας. Αυτό ισχύει για όλες τις υποκατηγορίες της ανεργίας. Όσον αφορά στο κόστος εργασίας και στην ανταγωνιστικότητα, αυτές οι μεταβλητές φαίνεται ότι επηρεάζονται ήδη από την υιοθέτηση των πρώτων μέτρων (του έτους 2010.Τέλος, τα μέτρα δεν επέδρασαν με τον ίδιο τρόπο στην ανεργία στις διάφορες Περιφέρειες της Χώρας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Πίνακας περιεχομένων

1. Εισαγωγή 4

2. Έννοια και περιεχόμενο διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων 7

2.1. Ένα θεωρητικό μοντέλο για την υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων 11

2.2. Προϋποθέσεις για επιτυχημένη υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων 19

3. Λόγοι επιβολής μεταρρυθμίσεων στην Ε.Ε και την Ελλάδα 21

4. Οι συνθήκες στην Ελληνική αγορά εργασίας πριν τις μεταρρυθμίσεις 24

5. Εμπειρική διερεύνηση των επιπτώσεων της υιοθέτησης των μέτρων 39

5.1. Δομικές μεταβολές στην αγορά εργασίας: Βιβλιογραφική επισκόπηση 39

5.1.1. Η διεθνής εμπειρία της αποτελεσματικότητας των μεταρρυθμίσεων 39

5.1.2. Μελέτες για την επίδραση των μεταρρυθμίσεων στην Ελληνική Οικονομία 45

5.2. Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στην Ελλάδα 49

5.2.1. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2010. 50

5.2.2. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2011. 51

5.2.3. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2012. 53

5.2.4. Σύνοψη των μέτρων 53

5.3. Εμπειρική διερεύνηση των επιπτώσεων των μεταρρυθμίσεων 56

6. Συμπεράσματα 69

7. Βιβλιογραφία 72

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

1. Εισαγωγή

Η Ελλάδα από τον Απρίλιο του 2009 -ημερομηνία που ο τότε πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου ανακοίνωσε την προσφυγή της Χώρας μας στον μηχανισμό στήριξης που δημιουργήθηκε από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκειμένου να μην πτωχεύσει- έχει βιώσει μια πρωτόγνωρη ύφεση, όχι μόνο για τα δικά της δεδομένα, αλλά και για τα παγκόσμια. Τα αίτια, όμως, που οδήγησαν στην ύφεση και την αναγκαιότητα λήψης μέτρων ξεκινάνε πολύ πιο νωρίς. Βασικά δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας προκάλεσαν τη συσσώρευση υψηλού χρέους, τα οποία σε συνδυασμό με το δυσμενές διεθνές χρηματοπιστωτικό περιβάλλον (μετά την κρίση του 2008) οδήγησαν στην εκτόξευση του κόστους δανεισμού της Χώρας και επομένως στην αναγκαστική προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης.

Αρκετοί αναλυτές είχαν ήδη από πολύ νωρίς επισημάνει πολλές από τις δυσλειτουργίες της Ελληνικής Οικονομίας. Οι Makrydakis, Tzavalis and Balfussias σε άρθρο τους (1999) χρησιμοποιώντας στοιχεία της περιόδου 1958-1995,έδειξαν ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν μπορούσαν να «πειθαρχήσουν» στον διαχρονικό εισοδηματικό περιορισμό τους (το σύνολο των δαπανών δεν μπορεί να ξεπερνάει συστηματικά το σύνολο των εσόδων), με αποτέλεσμα μακροχρόνια το ύψος του χρέους να μην είναι βιώσιμο. Από το έτος 1979 το χρέος της Χώρας μας παύει πλέον να είναι βιώσιμο γιατί υπάρχει μια ουσιαστική μεταβολή στον τρόπο εξέλιξης των δημόσιων οικονομικών. Οι συγγραφείς ήδη από το 1999 επισημαίνουν την ανάγκη λήψης μέτρων, αφού οι αιτίες της μη βιωσιμότητας του χρέους είναι «ενδογενείς» και επομένως με την υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων θα μπορούσε να αποφευχθεί η επερχόμενη πτώχευση.

Η μη βιώσιμη, τουλάχιστον μακροχρόνια, δημοσιονομική επέκταση συνδυάστηκε με μια διαρκή χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας. Η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας εξαρτάται από το επίπεδο των τιμών, την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων και βέβαια την συναλλαγματική ισοτιμία. Η ελληνική οικονομία χαρακτηριζόταν για αρκετά χρόνια από υψηλό πληθωρισμό, ενώ ιδιαίτερα κατά τη χρονική περίοδο 1980-2000 ο πληθωρισμός ήταν συστηματικά σημαντικά υψηλότερος από τις υπόλοιπες χώρες, οδηγώντας σε μείωση της ανταγωνιστικότητας

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(Alogoskoufis 2012). Αυτή η χαμηλή ανταγωνιστικότητα επιδεινώθηκε από την ένταξη της Χώρας στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (Malliaropoulos 2010)με αποτέλεσμα τα ισοζύγια του εξωτερικού τομέα διαρκώς να χειροτερεύουν. Η ανισορροπία του εξωτερικού ισοζυγίου προκαλούσε μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα (δίδυμα ελλείμματα) με αποτέλεσμα την αύξηση του χρέους που οδήγησε σε διόγκωση το δημόσιο δανεισμό και στην επιτάχυνση της κρίσης χρέους της Χώρας.

Είναι φανερό πως η ελληνική κρίση δεν ήταν μόνο μια δημοσιονομική κρίση. Κυρίως ήταν μια κρίση μιας χώρας με χαμηλή ανταγωνιστικότητα που το φθηνό κόστος δανεισμού στα πλαίσια της Ε.Ε της έδωσε την δυνατότητα να συντηρεί ένα βιοτικό επίπεδο υψηλότερο από αυτό που δικαιολογούσαν οι δομές της και οι οικονομικές της δυνατότητες. Κατά συνέπεια, τα μέτρα που έπρεπε να υιοθετηθούν για να αντιμετωπιστεί η ελληνική κρίση, δεν αφορούσαν μόνο στον περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, αλλά πρωτίστως αφορούσαν στην μεταβολή σημαντικών χαρακτηριστικών της Ελληνικής Οικονομίας (διαρθρωτικές μεταβολές). Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν στις συνθήκες τόσο στην αγορά προϊόντος, όσο και στην αγορά παραγωγικών συντελεστών. Και οι δυο κατηγορίες διαρθρωτικών μεταβολών είναι αναμφισβήτητα σημαντικές.

Αυτή η εργασία κατά κύριο λόγο επικεντρώνεται στις μεταρρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν στην αγορά εργασίας, καθώς, επίσης, και στη μελέτη των συνεπειών τους. Αναμφισβήτητα το τελευταίο, είναι μια ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία αφού για να γίνουν ορατές και να ποσοτικοποιηθούν αποτελεσματικά όλες οι επιπτώσεις των διαρθρωτικών μεταβολών θα πρέπει να περάσει ένα σημαντικό χρονικό διάστημα. Επίσης η μέτρηση των επιδράσεων των μέτρων στην αγορά εργασίας-σε ένα περιβάλλον πολλών και σημαντικών ταυτόχρονων μεταβολών σε άλλες αγορές (προϊόντων, συναλλάγματος, χρήματος κ.α)- είναι αρκετά θολή, αφού οι λοιπές μεταρρυθμίσεις επιδρούν και στην αγορά εργασίας και επομένως δεν μπορεί να απομονωθεί το αποτέλεσμα των συγκεκριμένων μέτρων. Εξάλλου, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ελληνική κρίση είναι από τις πιο σημαντικές, όσον αφορά στην ένταση αλλά και στη διάρκεια της στην σύγχρονη παγκόσμια οικονομική ιστορία. Τέλος, το μέγεθος της ύφεσης αναμφισβήτητα μπορεί να «κρύβει» αρκετές από τις επιπτώσεις των μέτρων κάνοντας ακόμα πιο δύσκολη την εκτίμηση των πραγματικών συνεπειών των διαρθρωτικών μεταβολών στην αγορά εργασίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Στο κεφάλαιο 2 αρχικά ορίζεται η έννοια των διαρθρωτικών μεταβολών και προσδιορίζονται οι σημαντικότεροι στόχοι τους. Σε μεγάλο βαθμό η έννοια των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων είναι συνυφασμένη με τις βασικές αρχές της θεωρητικής τάσης που είναι γνωστή ως *«Συναίνεση της Ουάσιγκτον»* με κύριες κατευθύνσεις τον περιορισμό των κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομική ζωή και την κυριαρχία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Στην συνέχεια εξετάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο των διαρθρωτικών μεταβολών στην αγορά εργασίας. Ο πυρήνας του μοντέλου που αναπτύσσεται βασίζεται στις υποθέσεις για μονοπωλιακή δομή της αγοράς εργασίας και της αγοράς προϊόντος. Προκειμένου λοιπόν να περιοριστεί το ύψος της ανεργίας στην μακροχρόνια ισορροπία της αγοράς εργασίας, απαιτούνται μέτρα που να ενισχύουν τον ανταγωνισμό σε κάθε μια από τις δύο αγορές.

Με δεδομένη την θεωρητική υποστήριξη της ανάληψης τέτοιων μεταρρυθμιστικών πακέτων είναι σημαντικό να παρουσιαστούν οι συνθήκες και οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες η υιοθέτηση των μέτρων οδηγεί στα αναμενόμενα αποτελέσματα. Στην παράγραφο 2.2 περιγράφονται αυτές οι προϋποθέσεις.

Στη συνέχεια στο Κεφάλαιο 3 η εργασία επικεντρώνεται στους λόγους που η υιοθέτηση των εν λόγω μέτρων είναι απαραίτητη τόσο στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της Ελλάδος. Σε αυτό το Κεφάλαιο γίνεται, επίσης, αναφορά και ανάλυση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας.

Στο κεφάλαιο 4της εργασίας παρουσιάζονται οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής αγοράς εργασίας, και όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της που τα μέτρα καλούνται να αντιστρέψουν.

Στο τελευταίο Κεφάλαιο της εργασίας (Κεφάλαιο 5), αρχικά παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα της βιβλιογραφίας που μελετά τις επιδράσεις των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Αυτές οι μελέτες (άρθρα) της βιβλιογραφίας διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες. Αρχικά παρουσιάζονται αυτές που εκτιμούν τις επιπτώσεις των μέτρων με την χρήση τεχνικών προσομοίωσης. Στη συνέχεια παρατίθενται οι μελέτες που εξετάζουν τις πραγματικές συνέπειες υιοθέτησης των μέτρων. Τέλος, παρουσιάζονται εκείνες που αφορούν στις επιπτώσεις των μέτρων που υιοθετήθηκαν στη Λατινική Αμερική. Η ξεχωριστή αναφορά σε αυτές γίνεται, γιατί η «αποτυχημένη» εφαρμογή των συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων στις χώρες της Λατινικής Αμερικής αποτελεί βασικό επιχείρημα των πολέμιων της νεοκλασικής σχολής σκέψης.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Στην επόμενη παράγραφο του 5ου Κεφαλαίου (παράγραφος 5.2.) παρουσιάζονται τα σημαντικότερα μέτρα που υιοθετήθηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις στα χρόνια των μνημονίων. Τα μέτρα παρουσιάζονται αρχικά κατά χρονολογική σειρά και στη συνέχεια ακολουθεί συνοπτικός πίνακας που βασίζεται στην ομαδοποίηση τους με κριτήριο το περιεχόμενό τους.

Τέλος, στην παράγραφο 5.3 του ίδιου Κεφαλαίου παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της υιοθέτησης των μέτρων στην ελληνική αγορά εργασίας. Οι επιπτώσεις των μέτρων ελέγχονται ως προς τις εξής τρεις βασικές παραμέτρους: την απασχόληση και την ανεργία, το ύψος του εργατικού κόστους (των μισθών) και τέλος ελέγχεται η επίδραση των μέτρων στην ανταγωνιστικότητα. Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), τη Eurostat, αλλά και από την βάση δεδομένων του ΟΟΣΑ (Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη). Τα στοιχεία είναι τριμηνιαία και καλύπτουν την περίοδο από το έτος 2008 μέχρι και το έτος 2016.

Το βασικό συμπέρασμα, παρά τις όποιες αδυναμίες της έρευνας, είναι ότι τα πλέον σημαντικά μέτρα που υιοθετήθηκαν, ήταν αυτά που αφορούσαν στη μείωση του εργατικού κόστους μέσω της μείωσης των κατώτατων μισθών. Η υιοθέτηση αυτών των μέτρων ανέκοψε την πορεία της αύξησης της ανεργίας με αποτέλεσμα από το τέλος του 2013 η ανεργία να μειώνεται ακόμα και αν η παραγωγή στο ίδιο χρονικό διάστημα (με εξαίρεση το 2014) ακολουθεί κι αυτή φθίνουσα πορεία.

2. Έννοια και περιεχόμενο διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων

Τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει μια πολύ μεγάλη συζήτηση για την ανάγκη υιοθέτησης δομικών αλλαγών από αρκετές χώρες, ανάμεσά στις οποίες είναι και η Ελλάδα. Αυτή η συζήτηση δεν συμβαίνει σε ένα τυχαίο χρονικό διάστημα, αφού πολλές χώρες παρουσιάζουν χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, μεγάλη ανεργία ενώ ταυτόχρονα η αποτελεσματικότητα της κρατικής παρέμβασης, είτε με δημοσιονομικά, είτε με νομισματικά μέσα έχει περιοριστεί. Η χαμηλή αποτελεσματικότητα, οφείλεται κατά βάση σε δύο γεγονότα:

- στο γεγονός ότι τα επιτόκια είναι ήδη πολύ χαμηλά με αποτέλεσμα η οικονομία να βρίσκεται κοντά στο φαινόμενο που είναι γνωστό ως «παγίδα ρευστότητας»

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(liquidity trap).Σύμφωνα με το φαινόμενο αυτό η επιπλέον επεκτατική νομισματική πολιτική δεν επιφέρει καμιά μεταβολή στα επιτόκια κι έτσι ακυρώνεται ο βασικός μηχανισμός μετάδοσης, και

- στο γεγονός ότι η δημοσιονομική πολιτική δεν είναι αποτελεσματική όταν το χρέος και τα ελλείμματα είναι μεγάλα.

Κατά συνέπεια η δυνατότητα παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, αναγκαστικά περιορίζεται στις πολιτικές προσφοράς με στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας και τη βελτίωση των ρυθμών ανάπτυξης.

Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και αργότερα οι δημοσιονομικές κρίσεις εντός της Ε.Ε κατέδειξαν τους περιορισμούς άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής, αλλά και γενικότερα των πολιτικών ζήτησης, προκειμένου να επιτευχθεί ανάκαμψη των οικονομιών. Σε ένα περιβάλλον ύφεσης, τα επιτόκια ήδη έχουν προσεγγίσει το μηδέν, ενώ σημαντικός αριθμός αναπτυγμένων χωρών έχουν ήδη χρέος, ως ποσοστό στο ΑΕΠ, πάνω από 100%. Ο ρυθμός ανάπτυξης των οικονομιών σε παγκόσμιο επίπεδο είναι αρκετά περιορισμένος και αυτό οφείλεται κυρίως - εκτός από κυκλικούς και δομικούς παράγοντες - στην μείωση της παραγωγικότητας του συνόλου των συντελεστών παραγωγής (Total Factor Productivity). Η χρηματοοικονομική κρίση του 2008 ενίσχυσε την υποχώρηση τουTFP, αφού μείωσε τόσο τις επενδύσεις εν γένει, όσο και τις δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη.

Η ανάγκη για πολιτικές που θα προκαλέσουν την άμεση και σταθερή ανάκαμψη της οικονομίας, είναι σήμερα πιο επιτακτική από ποτέ. Σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί, κυρίως, με την αποκατάσταση της αξιοπιστίας των θεσμών (υπάρχει σημαντική βιβλιογραφία για την επίδραση των θεσμών στην οικονομική ανάπτυξη, που μια επιτομή τους βρίσκεται στο κεφάλαιο των Acemoglou et al 2005)αλλά και με την προώθηση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας.

Προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλει η υιοθέτηση διαρθρωτικών παρεμβάσεων που θα βελτιώσουν το επιχειρηματικό περιβάλλον, θα ενθαρρύνουν τις επενδύσεις και τον εξαγωγικό προσανατολισμό της οικονομίας. Η υλοποίηση τέτοιου είδους μεταρρυθμίσεων αναμένεται να έχει πολλαπλά οφέλη για την οικονομία όπως:

- την τόνωση της παραγωγικής δραστηριότητας,
- την αύξηση των εξαγωγών,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς και
- την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, ως αποτέλεσμα του αυξημένου εισοδήματος και επομένως και των φορολογικών εσόδων, ενώ ταυτόχρονα θα μειώνεται η ανάγκη παρέμβασης με δημοσιονομικές δαπάνες.

Οι πολιτικές της προσφοράς μαζί με τις επενδύσεις μπορούν να δώσουν το έναυσμα γα την αύξηση του TFP και την επανεκκίνηση της ανάπτυξης σε πιο υψηλούς και σταθερούς ρυθμούς.

Γενικότερα, ως διαρθρωτικές πολιτικές σε μια οικονομία θεωρούμε τις παρεμβάσεις εκείνες που στοχεύουν να καταφέρει να προσεγγίσει η τελευταία την εν δυνάμει παραγωγή της (potential production) και συνάμα αυτή η αύξηση της παραγωγής να είναι διατηρήσιμη. Τα σημαντικότερα μέτρα που προτείνονται από την βιβλιογραφία (Dabla-Norris E., Giang Ho, και Kyobe A., 2016, Fatas 2015, IMF 2015), προκειμένου μια οικονομία να προσεγγίσει την εν δυνάμει παραγωγή της είναι:

- η ανακατανομή της παραγωγής από μη εμπορεύσιμους σε εμπορεύσιμους κλάδους και η ταυτόχρονη μείωση στα κόστη συναλλαγών.
- η αύξηση του ανταγωνισμού στις αγορές περιορίζοντας τα μονοπώλια και μειώνοντας τα εμπόδια εισόδου στις αγορές.
- η αύξηση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας με την μείωση του κόστους στις προσλήψεις και απολύσεις.
- η ενίσχυση πολιτικών που θα αυξήσουν τις επενδύσεις τόσο από την πλευρά του κράτους σε έργα υποδομής, όσο και από την πλευρά των επιχειρήσεων. Έτσι, η συσσώρευση κεφαλαίου από τις επενδύσεις αναμφισβήτητα θα αυξήσει την παραγωγικότητα της εργασίας και το βιοτικό επίπεδο των κρατών.
- η υιοθέτηση πολιτικών απελευθέρωσης του εμπορίου και εν γένει το «άνοιγμα» των οικονομιών στον παγκόσμιο καταμερισμό της παραγωγής. Τα οφέλη από το «άνοιγμα» των αγορών είναι δεδομένα για τις χώρες.
- η απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και εν γένει της κεφαλαιαγοράς με στόχο την μείωση του κόστους δανεισμού, διατηρώντας όμως από την άλλη πλευρά μια λογική διαχείριση του χρηματοπιστωτικού κινδύνου.
- Πολιτικές που ενισχύουν τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειες και την προστασία του περιβάλλοντος προκειμένου να επιτευχθεί αειφόρος ανάπτυξη.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Πολιτικές εξορθολογισμού του δημοσίου τομέα, κυρίως με ανακατανομή των δαπανών, αλλά και τον εν γένει περιορισμό του, δεδομένης της πεποίθησης ότι ο ιδιωτικός τομέας είναι περισσότερο παραγωγικός από τον δημόσιο. Από την άλλη πλευρά πρέπει να βελτιωθεί και η τυπική λειτουργία του δημοσίου τομέα (συλλογή φόρων, κανόνες, υιοθέτηση νόμων κλπ.). Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική είναι η αντιμετώπιση του φαινομένου της διαφθοράς στο δημόσιο, η οποία αυξάνει το κόστος των συναλλαγών και οδηγεί σε μη αποτελεσματικές λύσεις.

Μπορούμε να διακρίνουμε δυο εναλλακτικές πρακτικές εφαρμογής των δομικών αλλαγών. Η πρώτη χαρακτηρίζεται από την λήψη μαζικών μέτρων, προκειμένου να υπάρξει εκμετάλλευση της συγκυρίας υιοθέτησης μεταρρυθμίσεων. Το αρνητικό αυτής της πρακτικής είναι το γεγονός ότι τα κόστη των μεταρρυθμίσεων εμφανίζονται όλα ταυτόχρονα, γεγονός που μπορεί να μεταβάλει το θετικό κλίμα για αλλαγές και να αυξήσει τον κίνδυνο αντιστροφής τους. Η δεύτερη χαρακτηρίζεται από σταδιακή υιοθέτηση των μέτρων, προκειμένου να επιτευχθούν σταδιακά μερικοί στόχοι και έτσι να υπάρξει αποφυγή εμποδίων στην εφαρμογή τους. Το αρνητικό αυτής της πρακτικής είναι ότι δίνει την δυνατότητα άρσης των μεταρρυθμίσεων σε οποιαδήποτε στιγμή χωρίς κόστος. Περιορίζει, όμως, σημαντικά τα κόστη των μεταρρυθμίσεων και τις αντιδράσεις και επομένως αρκετές φορές είναι περισσότερο αποτελεσματική με κριτήριο την ολοκλήρωση των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων.

Το κύριο χαρακτηριστικό των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, το οποίο αποτελεί και την πηγή κινδύνου για την ολοκλήρωσή τους, είναι το γεγονός ότι όλες και οπουδήποτε και αν αυτές έχουν υιοθετηθεί, εμπεριέχουν κόστος, τόσο οικονομικό, όσο και πολιτικό. Το τελευταίο, κάνει δύσπιστες τις πολιτικές ηγεσίες στο να υιοθετήσουν τις μεταρρυθμίσεις, ενώ την ίδια στιγμή απειλεί την ολοκλήρωσή τους, στο βαθμό που έχει ήδη ξεκινήσει η εφαρμογή τους. Ο κίνδυνος ολοκλήρωσης των μεταρρυθμίσεων αυξάνει και εξαιτίας του γεγονότος ότι ακριβώς επειδή εμπεριέχουν κόστος συνήθως υιοθετούνται σε περιόδους που δεν χαρακτηρίζονται από κανονικότητα, γεγονός που επιδεινώνει την αξιοπιστία ολοκλήρωσής τους από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία, καθώς και την πίστη για την εφαρμογή τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα μέτρα που θα έπρεπε να υιοθετηθούν πολλά χρόνια πριν, υιοθετήθηκαν αναγκαστικά και μαζικά την περίοδο της κρίσης, σε συνθήκες μεγάλης ύφεσης και πρωτόγνωρης αύξησης της ανεργίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Οι βασικοί στόχοι των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και οι αρχές τους μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- Αύξηση της αποτελεσματικότητας της παραγωγής, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, με τη διαμόρφωση σαφών και διαφανών κανόνων καθώς και με τη δημιουργία κινήτρων για την παραγωγή.
- Μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα με την διατήρηση του χρέους σε λογικά επίπεδα για την κάθε χώρα και βέβαια με την αποτελεσματική εποπτεία του τραπεζικού συστήματος.
- Δικαιοσύνη στην αναδιανομή του εισοδήματος και αντιμετώπιση της φτώχειας. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι σημαντικό οι πολιτικές αναδιανομής να είναι σωστά στοχευμένες, και τα προγράμματα αναδιανομής να μην στρεβλώνουν τα κίνητρα του κοινού.

2.1. Ένα θεωρητικό μοντέλο για την υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων

Οι κυριότερες πολιτικές που προτείνονται ως διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, σε μεγάλο βαθμό αντανακλούν αυτό που είναι γνωστό ως *«Συναίνεση της Ουάσιγκτον»*. Τα δέκα πιο γνωστά σημεία αυτής της πρωτοβουλίας, έτσι όπως τα βρίσκουμε στον Williamson(2005) είναι:

- Τα περιορισμένα πρωτογενή δημοσιονομικά ελλείμματα, έτσι ώστε να μη χρειαστεί η προσφυγή σε πληθωριστικό φόρο.
- Η αναδιάρθρωση των δημοσίων δαπανών σε τομείς που έχουν μεγαλύτερη οικονομική επίδραση, όπως οι δαπάνες για την υγεία και την εκπαίδευση καθώς και τα έργα υποδομής.
- Η διεύρυνση της φορολογικής βάσης και ο περιορισμός των οριακών φορολογικών συντελεστών.
- Η απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος με τελικό στόχο την διαμόρφωση των επιτοκίων από τις δυνάμεις της αγοράς.
- Η διαμόρφωση της συναλλαγματικής ισοτιμίας σε επίπεδα που θα οδηγήσουν σε αύξηση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών.
- Ο περιορισμός των εμποδίων στο ελεύθερο εμπόριο και η αντικατάσταση των ποσοστώσεων με δασμούς, έτσι ώστε να περιοριστούν τελικά σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Η εξάλειψη των εμποδίων στις άμεσες ξένες επενδύσεις(FDI).
- Οι ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων.
- Η εξάλειψη των εμποδίων εισόδου των επιχειρήσεων στις αγορές και του συνεπακόλουθου περιορισμού του ανταγωνισμού.
- Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Η απλή αντιπαράθεση των βασικών στόχων των διαρθρωτικών αλλαγών που προτείνονται από τους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς (ΔΝΤ και ΟΟΣΑ) και των δέκα σημείων της *«Συναίνεσης της Ουάσιγκτον»* δείχνουν τον κοινό πυρήνα τους και σηματοδοτούν ουσιαστικά την κυριαρχία της νεοκλασικής σχολής στα οικονομικά.

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και για είκοσι (20) περίπου χρόνια, η Κεϋνσιανή προσέγγιση βρήκε πρόσφορο έδαφος όσον αφορά στις πολιτικές ενίσχυσης της ανάπτυξης. Σε οικονομίες με κατεστραμμένη την παραγωγική τους βάση φάνταζε μονόδρομος η αρχική επένδυση από το κράτος σε υποδομές και παραγωγή σημαντικών για την ανάπτυξη αγαθών, προκειμένου να υπάρξει η αρχική έκρηξη ανάπτυξης που θα συμπαρέσυρε και την υπόλοιπη οικονομία.

Εκείνη την περίοδο όμως, εμφανίστηκαν και τα πρώτα νεοκλασικά μοντέλα ενδογενούς ανάπτυξης (Aghion and Howitt 1998), σύμφωνα με τα οποία η σταθερή βελτίωση της ευημερίας μακροχρόνια οφείλεται σε μια σειρά εξωτερικότητες (επιδράσεις των αποφάσεων των νοικοκυριών ή των επιχειρήσεων στα κόστη και την ευημερία των υπολοίπων), είτε των δημόσιων δαπανών (γνωστές ως εξωτερικότητες τύπου Barrow), είτε της συσσώρευσης του συνόλου του κεφαλαίου (γνωστές ως εξωτερικότητες τύπου Romer), είτε της συσσώρευσης του ανθρώπινου κεφαλαίου (γνωστές ως εξωτερικότητες τύπου Lucas). Το κοινό χαρακτηριστικό των υποδειγμάτων αυτών είναι ότι ο μακροχρόνιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης της οικονομίας βασίζεται στις αποφάσεις των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων για την κατανομή των οικονομικών πόρων, δηλαδή καθορίζεται ενδογενώς. Γι' αυτό και τα υποδείγματα αυτά ονομάζονται υποδείγματα ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης. Η οικονομική πολιτική μιας κυβέρνησης συνήθως επηρεάζει τόσο άμεσα την κατανομή των οικονομικών πόρων της αντίστοιχης χώρας, όσο και έμμεσα τις αποφάσεις των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Κατά συνέπεια, η οικονομική πολιτική επηρεάζει τους μακροχρόνιους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, γι΄ αυτό και κρίνονται

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αναγκαίες οι «διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» (νέες παρεμβάσεις, που θα βελτιώσουν την κατανομή των πόρων).

Σε όλα αυτά τα μοντέλα όμως, η πλευρά της προσφοράς είναι αυτή που καθορίζει τη μακροχρόνια ανάπτυξη και επομένως, ακόμα και αν παρεμβαίνει το κράτος, αυτό θα πρέπει να γίνεται με τρόπο που να ενισχύεται η παραγωγικότητα των παραγωγικών συντελεστών, και όχι με τον τρόπο που προτεινόταν μέχρι τότε (η κυρίαρχη στρατηγική ήταν η ενίσχυση της ζήτησης από το κράτος, κυρίως σε κλάδους που είχαν σημαντικές επιδράσεις στους υπόλοιπους κλάδους). Η έμφαση στη σημασία της αύξησης της παραγωγικότητας και της ενίσχυσης του οικονομικού ανταγωνισμού επέδρασε καταλυτικά στην σκέψη των ακαδημαϊκών αλλά και σε αυτούς που διαμορφώνουν πολιτική σε όλο το επόμενο χρονικό διάστημα. Στην βάση αυτών των χαρακτηριστικών διαμορφώθηκαν οι βασικές αρχές των διαρθρωτικών αλλαγών.

Σε προηγούμενο μέρος της εργασίας παρουσιάσθηκαν τα πιο σημαντικά μέτρα που συνήθως ορίζουν την έννοια των δομικών μεταρρυθμίσεων. Ο πυρήνας αυτών των μέτρων αφορά σε παρεμβάσεις τόσο στην αγορά προϊόντος όσο και σε αυτή των παραγωγικών συντελεστών. Βασικός στόχος των παρεμβάσεων είναι η αύξηση του ανταγωνισμού και η βελτίωση της ευελιξίας των συγκεκριμένων αγορών. Οι Blanchard and Giavazzi(2003) περιγράφουν στο άρθρο τους αναλυτικά τον τρόπο που οι μεταρρυθμίσεις σε αυτές τις αγορές μεταβάλλουν το επίπεδο της μακροχρόνιας παραγωγής.

Με δεδομένο ότι οι αγορές προϊόντος και εργασίας είναι μονοπωλιακά διαρθρωμένες, οι τιμές καθορίζονται από τις επιχειρήσεις με ένα περιθώριο κέρδους πάνω από το οριακό κόστος (mark up) και οι μισθοί από τα εργατικά συνδικάτα με βάση την διαπραγματευτική τους δύναμη. Η τελευταία καθορίζεται από το ύψος της ανεργίας αλλά και από άλλους θεσμικούς παράγοντες, όπως η ύπαρξη και το ύψος των κατώτατων μισθών και των επιδομάτων ανεργίας.

Βραχυχρόνια, στην αγορά εργασίας υπάρχουν εργατικά συνδικάτα που διαπραγματεύονται τους ονομαστικούς μισθούς δημιουργώντας μονοπωλιακές συνθήκες. Το ύψος των ονομαστικών μισθών που ζητούν εξαρτάται από την ισχύ τους. Αυτή με την σειρά της είναι συνάρτηση δύο παραμέτρων: αφενός του ύψους της ανεργίας - όσο μεγαλύτερη είναι η ανεργία, τόσο πιο ανίσχυρα γίνονται τα εργατικά

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

συνδικάτα στο να υποστηρίξουν τις απαιτήσεις τους για μεγάλους ονομαστικούς μισθούς- και αφετέρου θεσμικών παραγόντων όπως της επιβολής κατώτατου μισθού ή των επιδομάτων ανεργίας. Με την τελευταία αυτή παράμετρο διαφοροποιείται η αρχική κατάσταση διαπραγμάτευσης. Αν αυξηθεί για παράδειγμα ο κατώτατος μισθός τότε αυξάνει το ελάχιστο ύψος διαπραγμάτευσης ισχυροποιώντας έτσι τις απαιτήσεις των σωματείων για μεγαλύτερους μισθούς. Αν με U συμβολίσουμε το ποσοστό ανεργίας και με Z συμβολίσουμε τους θεσμικούς παράγοντες, τότε οι ονομαστικοί μισθοί που θα διεκδικούν τα σωματεία θα είναι μια συνάρτηση της μορφής:

$$W = P^e f(U, Z)$$

Οι τιμές (P^e) επιδρούν αναλογικά στο ύψος των μισθών που ζητούν τα εργατικά συνδικάτα, αφού ένας διπλασιασμός για παράδειγμα του προσδοκώμενου επιπέδου των τιμών θα ωθούσε τα εργατικά συνδικάτα να διεκδικήσουν – κι επειδή έχουν μονοπωλιακή δύναμη να πετύχουν – διπλασιασμό των ονομαστικών μισθών προκειμένου να μη μεταβληθεί το επίπεδο ευημερίας των μελών τους.

Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι έχουμε μονοπωλιακή δομή στην αγορά προϊόντος σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις δε λαμβάνουν ως δεδομένες τις τιμές (όπως στην περίπτωση του τέλειου ανταγωνισμού), αλλά θέτουν (καθορίζουν) τις τιμές (prices setters), με ένα περιθώριο πάνω από το οριακό κόστος, που είναι γνωστό ως ποσοστό υπερκέρδους (markup). Όσο πιο ισχυρή είναι η μονοπωλιακή δομή της αγοράς προϊόντος (όσο πιο ισχυρά είναι τα μονοπώλια), τόσο μεγαλύτερο είναι το περιθώριο υπερκέρδους των επιχειρήσεων. Κατά συνέπεια οι επιχειρήσεις θέτουν (καθορίζουν) τις τιμές σύμφωνα με τον τύπο:

$$P = (1 + \mu)MC$$

Αν για απλοποίηση θεωρηθεί ότι η παραγωγή είναι συνάρτηση μόνο της εργασίας Y=f(L) και ότι η παραγωγικότητα είναι σταθερή και ίση με 1 ($\frac{Y}{L} = 1$) τότε επειδή ισχύει $MC = \frac{W}{MP}$ και επειδή το μέσο προϊόν (και άρα το οριακό προϊόν) είναι ίσο με 1, θα ισχύει MC=Wτότε και η προηγούμενη σχέση γίνεται:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

$$P = (1+\mu)W$$

Βέβαια κατά την διαδικασία διαπραγμάτευσης των μισθών, τα εργατικά συνδικάτα στηρίζονται στην προσδοκία για το επίπεδο των τιμών γιατί τελικά ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός (μέση ετήσια μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή) θα γίνει γνωστός στο τέλος του χρόνου. Αν συμβολίσουμε με L_F το εργατικό δυναμικό και επειδή η μέση παραγωγικότητα είναι σταθερή και ίση με 1 (άρα Y=L) θα ισχύει:

$$W = P^e f(U,Z) \Rightarrow W = P^e f\left(\frac{L_F - L}{L_F}, Z\right) \Rightarrow W = P^e f\left(\frac{L_F - Y}{L_F}, Z\right)$$

Και αντικαθιστώντας στη σχέση με βάση την οποία οι επιχειρήσεις θέτουν τις τιμές έχουμε ότι:

$$P = (1+\mu)P^e f\left(\frac{L_F - Y}{L_F}, Z\right)$$

Αυτό δηλώνει μια θετική σχέση ανάμεσα στο επίπεδο των τιμών και το επίπεδο παραγωγής. Ας μην ξεχνάμε ότι η ανεργία επιδρά αρνητικά στο επίπεδο των ονομαστικών μισθών και επομένως το αρνητικό πρόσημο στο Y μετατρέπεται σε θετική σχέση με το επίπεδο των τιμών (P). Η θετική σύνδεση της τιμής και του ύψους του προϊόντος είναι απλή. Σε μια συγκυρία όπου αυξάνεται το ύψος της παραγωγής, ταυτόχρονα συμβαίνει και αύξηση της απασχόλησης η οποία οδηγεί με την σειρά της σε μείωση της ανεργίας. Η μειωμένη ανεργία, σύμφωνα με τις υποθέσεις του μοντέλου οδηγεί σε αύξηση της ισχύος των εργατικών συνδικάτων και επομένως σε αύξηση των ονομαστικών μισθών. Η αύξηση των μισθών όμως αυξάνει το κόστος παραγωγής και επομένως και το επίπεδο των τιμών και κατά συνέπεια δικαιολογεί μια θετική σχέση ανάμεσα στο ύψος της παραγωγής και το ύψος των τιμών (θετική AS).

Είναι φανερό από τα προηγούμενα, πως για να μειωθεί το ύψος των τιμών σε κάθε επίπεδο παραγωγής (να αυξηθεί δηλαδή η συναθροιστική προσφορά) θα πρέπει να υπάρξουν δύο ειδών παρεμβάσεις: αφενός η παρέμβαση στην αγορά προϊόντος με στόχο την αύξηση του ανταγωνισμού και επομένως την μείωση του mark up (μ) και αφετέρου η παρέμβαση στην αγορά εργασίας με τελικό στόχο την «απελευθέρωσή»

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

της (liberalization) και τη μείωση της μονοπωλιακής ισχύος των εργατικών συνδικάτων.

Στην μακροχρόνια περίοδο τα άτομα δεν κάνουν «λάθος» και επομένως το πραγματικό επίπεδο των τιμών είναι ίσο με το προσδοκώμενο επίπεδο των τιμών. Κατά συνέπεια ισχύει:

$$P = (1+\mu)W \Rightarrow \frac{W}{P} = \frac{1}{1+\mu}$$

Η ανωτέρω συνάρτηση είναι γνωστή και ως καμπύλη price setting (PS) αφού προέκυψε από τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις θέτουν (καθορίζουν) τις τιμές. Είναι φανερό πως τόσο μακροχρόνια όσο και βραχυχρόνια η σχέση είναι ίδια, αφού οι επιχειρήσεις είναι αυτές που θέτουν τις τιμές και επομένως δεν είναι δυνατόν να έχουν «λάθος» εκτίμηση, σε αντίθεση με τα εργατικά συνδικάτα, που «θέτουν» τους μισθούς και επομένως κινούνται με βάση τις προσδοκίες τους για το επίπεδο των τιμών. Μακροχρόνια λοιπόν, αφού δεν υπάρχουν σφάλματα, η σχέση των μισθών γίνεται:

$$W = P^e f(U,Z) \Rightarrow W = Pf(U,Z) \Rightarrow \frac{W}{P} = f(U,Z)$$

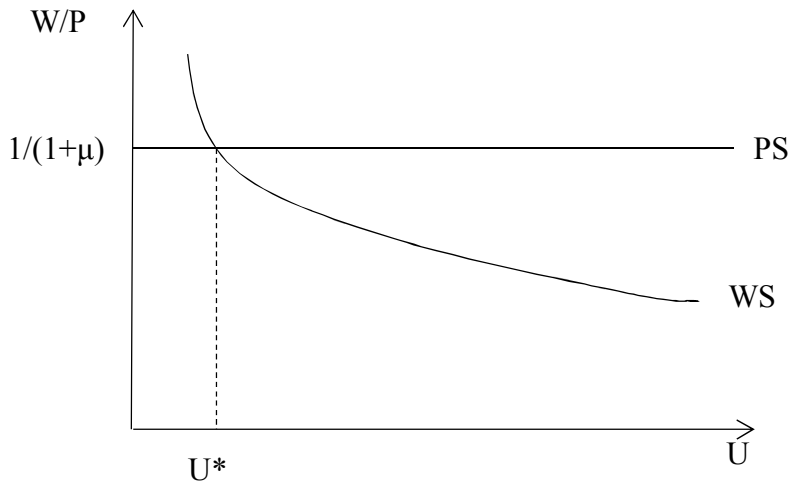
η οποία είναι γνωστή ως wages setting(WS) αφού διαμορφώνεται από τον τρόπο με τον οποίο τα εργατικά συνδικάτα θέτουν τους μισθούς. Και οι δύο σχέσεις απεικονίζονται στο διάγραμμα 1:

Όσο πιο ισχυρά μονοπωλιακή είναι η δομή της αγοράς προϊόντος (δηλαδή όσο μεγαλύτερο είναι το mark up), τόσο μικρότερος είναι ο πραγματικός μισθός σε κάθε επίπεδο ανεργίας (αφού στην δεδομένη αύξηση των μισθών, η αύξηση των τιμών θα είναι μεγαλύτερη) και επομένως *«ceteris paribus»* τόσο μεγαλύτερη θα είναι η ανεργία που θα αντιστοιχεί στην μακροχρόνια ισορροπία της αγοράς εργασίας. Από την άλλη πλευρά, όσο πιο «προστατευμένη» είναι η εργασία με τους κατώτερους μισθούς και τα επιδόματα ανεργίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η δύναμη των εργατικών συνδικάτων στην αγορά εργασίας και επομένως τόσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός που διεκδικούν σε κάθε επίπεδο ανεργίας. Τα δύο μονοπώλια (αγορά εργασίας και αγορά προϊόντος) αλληλεπιδρούν και καθορίζουν το ύψος του πραγματικού μισθού και της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ανεργίας μακροχρόνια. Μεγαλύτερη μονοπωλιακή ισχύς στις δυο αγορές οδηγεί σε μακροχρόνια ισορροπία την αγορά εργασίας με μεγαλύτερη ανεργία.

Διάγραμμα 1. Τρόπος διαμόρφωσης του μακροχρόνιου ποσοστού ανεργίας

Στο διάγραμμα 1 είναι προφανές ότι με βάση τη συγκεκριμένη προσέγγιση η ανεργία στη μακροχρόνια ισορροπία (όταν δηλαδή «ισορροπεί» η αγορά εργασίας) γίνεται ενδογενής. Πλέον το φυσικό ποσοστό ανεργίας δεν είναι «εξωγενώς» προσδιορισμένο και σταθερό, όπως στο κλασικό μοντέλο εργασίας, αλλά καθορίζεται από τις συνθήκες του ανταγωνισμού στην αγορά προϊόντος και εργασίας. Προκειμένου λοιπόν να μειωθεί η ανεργία στην μακροχρόνια ισορροπία της αγοράς εργασίας, θα πρέπει να αυξηθούν οι συνθήκες ανταγωνισμού τόσο και στην αγορά προϊόντος όσο και στην αγορά εργασίας. Ειδικά στην τελευταία, που μελετάται κατά κύριο λόγο στη συγκεκριμένη εργασία, θα πρέπει, σύμφωνα με αυτό το απλοποιημένο υπόδειγμα, να περιορισθούν οι θεσμικές παρεμβάσεις, έτσι όπως αποτυπώνονται στο Z (όπως είδαμε και προηγούμενα το Z επηρεάζεται από παράγοντες όπως οι κατώτατοι μισθοί και τα επιδόματα ανεργίας).

Επομένως, προϋπόθεση για την μείωση της ανεργίας στη μακροχρόνια περίοδο, και για τη μετάβαση σε ένα υψηλότερο επίπεδο εν δυνάμει παραγωγής και ευημερίας αποτελούν:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Η αύξηση του ανταγωνισμού στην αγορά προϊόντος. Η αύξηση του ανταγωνισμού θα προκληθεί με την κατάργηση των περιορισμών εισόδου στους κλάδους παραγωγής, με την απελευθέρωση (liberalization) ελεγχόμενων από το κράτος αγορών και με πρακτικές που θα ενισχύσουν την ευελιξία των τιμών. Τα συγκεκριμένα μέτρα θα μειώσουν τη δυνατότητα των επιχειρήσεων να αυξάνουν τις τιμές περισσότερο από την αύξηση του εργατικού κόστους. Η ενίσχυση του ανταγωνισμού στην αγορά προϊόντος θα οδηγήσει επιπρόσθετα σε αύξηση της παραγωγής -είναι γνωστό ότι η παραγωγή ισορροπίας σε συνθήκες μονοπωλίων είναι μικρότερη από ότι σε συνθήκες τέλειου ανταγωνισμού- και επομένως θα αυξηθεί και η απασχόληση μαζί με τους πραγματικούς μισθούς.
- Η παρέμβαση στην αγορά εργασίας και η μείωση των κρατικών παρεμβάσεων (κατώτατοι μισθοί και επιδόματα ανεργίας) θα μειώσουν τη μονοπωλιακή δύναμη των εργατικών συνδικάτων και επομένως και τους πραγματικούς μισθούς σε κάθε επίπεδο ανεργίας. Οι συνέπειες είναι οι ίδιες με εκείνες που αναφέρθηκαν και πιο πάνω.

Είναι φανερό ότι πολλές από τις μεταρρυθμιστικές προτάσεις για διαρθρωτικές αλλαγές στην ελληνική αγορά εργασίας (και όχι μόνο) της γνωστής ως «Τρόϊκα» έχουν βασιστεί σε αντίστοιχα θεωρητικά υποδείγματα. Η κύρια θεώρηση για τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας, στην οποία βασίζονται τα προτεινόμενα μέτρα, είναι ότι αυτή χαρακτηρίζεται από μεγάλη ακαμψία, αλλά και από άλλα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που την κάνουν αναποτελεσματική, με συνέπεια τη χαμηλή παραγωγικότητα, το αυξημένο κόστος και επομένως την έλλειψη ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

2.2. Προϋποθέσεις για επιτυχημένη υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων

Ένα από τα πλέον σημαντικά ζητήματα στο οποίο καλείται να απαντήσει η βιβλιογραφία, είναι κατά πόσο οι διαρθρωτικές μεταβολές που υποστηρίζονται από τους μεγάλους οργανισμούς (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα κλπ.) είναι αποτελεσματικές στην επίτευξη των στόχων της αύξησης της παραγωγικότητας και της ευημερίας. Οι εμπειρικές μελέτες δεν καταλήγουν σε ένα ξεκάθαρο συμπέρασμα και σε μια σαφή απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα (πιο αναλυτικά παρουσιάζεται ενδεικτική βιβλιογραφία σε επόμενο κεφάλαιο). Το ίδιο το Δ.Ν.Τ αναφέρει σε μελέτη του (2015), πως αρκετές φορές οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αυτή η «αστοχία» των μεταρρυθμίσεων, όμως, μπορεί να δικαιολογηθεί από μια σειρά διαφορετικές αιτίες όπως:

- Συνήθως τα διαρθρωτικά μέτρα υιοθετούνται υπό καθεστώς οικονομικής ύφεσης, η οποία μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την επιτυχημένη εφαρμογή αυτών των μέτρων.
- Η απόδοση των μέτρων δεν είναι δεδομένη, αλλά σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζεται και εξαρτάται από τα ίδια τα δομικά χαρακτηριστικά κάθε συγκεκριμένης οικονομίας. Υπάρχουν διάφοροι περιορισμοί που μπορούν να εμποδίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή των μέτρων, όπως για παράδειγμα το επίπεδο ανάπτυξης των θεσμών.
- Τέλος το πλήθος των μεταρρυθμίσεων και η ταχύτητα με την οποία επιβάλλονται είναι πολύ σημαντικά θέματα στην ατζέντα των πολιτικών. Πολλές φορές, σημαντικές σε αριθμό και γρήγορες στην υιοθέτησή τους μεταρρυθμίσεις οδηγούν σε αρνητικό σοκ την οικονομία και τελικά το όλο εγχείρημα καταλήγει σε αποτυχία.

Η ίδια μελέτη θεωρεί ότι τα μεταρρυθμιστικά προγράμματα οδήγησαν γενικά σε μεγαλύτερη αύξηση του TFP και σε σταθερότερους και υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Τα σημαντικότερα συμπεράσματα από τις «επιτυχημένες μεταρρυθμίσεις» συνοψίζονται στα εξής:

- Τα πιο επιτυχημένα μεταρρυθμιστικά προγράμματα υιοθετήθηκαν ως μέρος ενός κύματος (wave) μεταρρυθμίσεων και όχι ως ένα ενιαίο σύνολο σύντομων μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Τα επιτυχημένα προγράμματα διέθεταν συνοχή και συνοδεύονταν από σημαντικά συμπληρωματικά μακροοικονομικά μέτρα (για παράδειγμα μείωση του πληθωρισμού)
- Σε όλες τις περιπτώσεις στη μακροοικονομική σταθεροποίηση συνέβαλαν σημαντικές δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις.

Οι Turinni et al. (2015) έλεγξαν πότε και πού αναλαμβάνονται διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις χώρες της Νομισματικής Ένωσης. Στην μελέτη τους χρησιμοποίησαν στοιχεία από μια μεγάλη βάση δεδομένων για μεταρρυθμίσεις (βάση δεδομένων LABREF), και έλεγξαν τις υποθέσεις τους με τη χρήση οικονομετρικών μεθόδων. Τα βασικά συμπεράσματα τους μπορούν να συνοψισθούν στα εξής:

- Οι μεταρρυθμίσεις συνήθως λαμβάνουν χώρα σε πρώιμα στάδια οικονομικής ανάπτυξης και σε χώρες με μεγαλύτερη συμμετοχή στην οργάνωση, στις διαδικασίες και στη διαμόρφωση πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Η υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων επιταχύνεται από τις αρνητικές συνθήκες στην αγορά προϊόντος και στην αγορά εργασίας. Αν η χώρα δεν αντιμετωπίζει σημαντικό δημοσιονομικό πρόβλημα, οι μεταρρυθμίσεις χαρακτηρίζονται από αυξημένες παροχές στους ανέργους και μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης των εργαζομένων. Οι αρχικές συνθήκες παίζουν σημαντικό ρόλο, αφού για παράδειγμα αν ήδη υπάρχει μεγάλη φορολογική επιβάρυνση στους εργαζόμενους, η πιθανότητα να αυξηθεί με νέα μεταρρύθμιση είναι περιορισμένη.
- Δεν γίνονται μεταρρυθμίσεις κοντά σε εκλογικές αναμετρήσεις.

Αναμφισβήτητα λοιπόν οι αρχικές συνθήκες μέσα στις οποίες υιοθετούνται οι μεταρρυθμίσεις επιδρούν στο τελικό αποτέλεσμα. Όμως θα πρέπει να διερευνηθεί το βασικό ερώτημα, δηλαδή ποιες είναι οι επιπτώσεις αυτών των μέτρων στην αγορά εργασίας και εν γένει στην οικονομία.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3. Λόγοι επιβολής μεταρρυθμίσεων στην Ε.Ε και την Ελλάδα

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν την ανάγκη λήψης αποφάσεων για δομικές αλλαγές στις αγορές προϊόντος και εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η βάση της ανάγκης για διαρθρωτικές μεταβολές βρίσκεται στο γεγονός ότι η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος «αφαίρεσε» από τα κράτη μέλη την δυνατότητα άσκησης αυτόνομης νομισματικής πολιτικής. Το κόστος αυτής της απώλειας ενισχύεται από το γεγονός ότι η Ε.Ε δεν αποτελεί άριστη νομισματική περιοχή (Eichengreen 1991, Kenen 1995)με αποτέλεσμα η νομισματική πολιτική της Ε.Κ.Τ να μην ανταποκρίνεται στις διαφορετικές ανάγκες των κρατών μελών της Ε.Ε. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς της συνθήκης σταθερότητας για την δημοσιονομική πολιτική των κρατών μελών, καθώς επίσης και τα υψηλά ποσοστά χρέους ως ποσοστό στο ΑΕΠ στις χώρες μέλη της Ε.Ε, καθιστούν τις πολιτικές ζήτησης ουσιαστικά αναποτελεσματικές. Αν λοιπόν οι πολιτικές ζήτησης δεν είναι σε θέση να επιφέρουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα στην παραγωγή και την απασχόληση (όπως για παράδειγμα την επίτευξη σταθερά υψηλών ρυθμών ανάπτυξης), τότε είναι αναγκαίο να υιοθετηθούν πολιτικές που αποσκοπούν στην αύξηση της συνολικής προσφοράς.

Στις ιδιαιτερότητες της Ε.Ε που καθιστούν αναγκαία την λήψη διαρθρωτικών παρεμβάσεων, θα πρέπει να προστεθεί και η γήρανση του πληθυσμού, σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. Η σχετική γήρανση έχει αρνητικές επιπτώσεις στην παραγωγικότητα, αφού οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι, εκτός από τη μειωμένη φυσική αντοχή, έχουν και μειωμένη προσαρμογή στις νέες τεχνολογίες. Ένα τέτοιο γεγονός προκαλεί προβληματισμό για τις μελλοντικές επιδόσεις της Ευρωπαϊκής Οικονομίας και καθιστά απαραίτητη τη λήψη μέτρων.

Εκτός όμως από τους οικονομικούς λόγους που καθιστούν απαραίτητη την ανάληψη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, υπάρχουν και παράγοντες πολιτικής οικονομίας που επίσης προσθέτουν επιχειρήματα υπέρ τέτοιων μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων. Σε εργασία τους οι Alesina et al (2008)παρουσιάζουν μια σειρά παράγοντες πολιτικής οικονομίας που επιβάλλουν την υιοθέτηση τέτοιων μεταρρυθμίσεων. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι για παράδειγμα, η εκχώρηση της δυνατότητας ανταγωνιστικών υποτιμήσεων που συνοδεύει την εκχώρηση της νομισματικής αυτονομίας. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, όπου δεν υπάρχει η δυνατότητα να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα με την υποτίμηση της εγχώριας ισοτιμίας, οι ομάδες πίεσης (επιχειρήσεις με έντονη

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

εξαγωγική δραστηριότητα) απαιτούν την εγκατάλειψη των κρατικών παρεμβάσεων και ρυθμίσεων στην αγορά πρώτων υλών και ταυτόχρονα συγκράτηση των μισθολογικών απαιτήσεων (κυρίως μέσω της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας) προκειμένου να μπορέσουν να περιορίσουν την αύξηση του κόστους παραγωγής και να βελτιώσουν έτσι τη θέση τους στον διεθνή ανταγωνισμό.

Ένας επιπρόσθετος παράγοντας που «πιέζει» τις χώρες της Ε.Ε. για την υιοθέτηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, είναι το γεγονός ότι στα πλαίσια μιας νομισματικής ένωσης, οι παρεμβάσεις των ομάδων πίεσης και οι πολιτικές προστασίας αυτών των ομάδων από την πλευρά της κυβέρνησης έχουν αυξημένο κόστος (η πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων είναι πιο δύσκολη). Επιπρόσθετα, τέτοιου είδους πρακτικές γίνονται γνωστές στους ψηφοφόρους, αφού τα υπερεθνικά κέντρα αποφάσεων λειτουργούν με περισσότερη διαφάνεια, γεγονός που, επίσης, καθιστά αυτές τις πρακτικές λιγότερο αποτελεσματικές.

Εκτός όμως από τους προηγούμενους παράγοντες που επιβάλλουν τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, αρκετές χώρες θα έπρεπε να υιοθετήσουν τέτοια προγράμματα προκειμένου να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις του ανταγωνισμού στα πλαίσια της Ε.Ε (ενιαία αγορά παραγωγικών συντελεστών και προϊόντων, ύπαρξη κοινού νομίσματος κλπ.). Τέλος, η πρόσφατη κρίση έδειξε ότι είναι σημαντικό να επιδιωχθεί πραγματική (οικονομική) σύγκλιση των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών έτσι ώστε να υπάρξει προσέγγιση σε αυτό που αναφέρεται στην βιβλιογραφία ως άριστη νομισματική περιοχή. Οι υφιστάμενες διαφορές στους οικονομικούς κύκλους των Ευρωπαϊκών χωρών υπονομεύουν την κοινή νομισματική πολιτική στα πλαίσια της Ε.Ε και το ρόλο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Η Ελλάδα σε αυτό το γενικευμένο περιβάλλον ανάγκης λήψης διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση. Διαρθρωτικές αδυναμίες και συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής Οικονομίας την οδήγησαν σε σημαντική έλλειψη ανταγωνιστικότητας με αποτέλεσμα να συσσωρευτούν εξωτερικά χρέη και να διογκωθεί ο δημόσιος δανεισμός. Τα κυριότερα δομικά προβλήματα της Ελληνικής Οικονομίας, έτσι όπως παρουσιάζονται σε έκθεση της Mc Kinsey & Company (2011) συνοψίζονται στα ακόλουθα:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Η ύπαρξη μη ανταγωνιστικών αγορών προϊόντων και υπηρεσιών που μεταξύ άλλων εμποδίζει την επίτευξη μεγάλων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης και αυξάνει το κόστος διαβίωσης του πληθυσμού.
- Η δυαδικότητα που χαρακτηρίζει την αγορά εργασίας η οποία αντανακλάται, για παράδειγμα, στις σημαντικές διαφορές μεταξύ των συνθηκών απασχόλησης στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα (ιδιαίτερα στις συνθήκες εργασίας που χαρακτηρίζουν την πλειονότητα των μικρών μονάδων του ιδιωτικού τομέα). Αυτή η διαφοροποίηση των συνθηκών εργασίας, αποτελεί μία ακόμη περίπτωση στρέβλωσης των κινήτρων του εργατικού δυναμικού για την απασχόληση, τη στιγμή μάλιστα που η Ελληνική Οικονομία χρειάζεται επειγόντως ανακατανομή των πόρων με ενίσχυση της ιδιωτικής δραστηριότητας και, ιδιαίτερα, του εμπορεύσιμου τομέα της οικονομίας.
- Η έλλειψη σχεδιασμού για την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Χώρας στο διεθνές εμπόριο, προκειμένου η εγχώρια παραγωγή να αποκτήσει εξαγωγικό προσανατολισμό και το εξωτερικό χρέος να καταστεί βιώσιμο.
- Η έλλειψη μακρόπνοα σχεδιασμένης μεταναστευτικής πολιτικής, η οποία θα εγγυάται την ομαλή και επωφελή για την Ελληνική Οικονομία ενσωμάτωση των προσφυγικών ροών στον κοινωνικό ιστό.
- Η κακή ποιότητα της υγείας και, ιδιαίτερα, της δημόσιας παιδείας, που θεωρούνται βασικοί μοχλοί ανάπτυξης αλλά και κοινωνικής-οικονομικής κινητικότητας και αναδιανομής.
- Η «κακή ποιότητα» των θεσμών (institutions) και η έλλειψη «κοινωνικού κεφαλαίου» (social capital). Ως «θεσμοί» περιγράφεται, συνήθως, το σύστημα των πεποιθήσεων, συνηθειών, νόμων και οργανισμών σε μια κοινωνία-οικονομία. Οι «καλοί» θεσμοί θεωρούνται απαραίτητοι για την ομαλή λειτουργία ενός κοινωνικού-οικονομικού συστήματος, αφού ουσιαστικά διαμορφώνουν τα κίνητρα για την εργασία, την αποταμίευση, την επένδυση, τη μόρφωση και την καινοτομία, αλλά και τα κίνητρα για την πληρωμή των φόρων και την εκπλήρωση άλλων υποχρεώσεων στο κοινωνικό σύνολο. Από την άλλη πλευρά ως «κοινωνικό κεφάλαιο» περιγράφονται τα δίκτυα διάχυσης της πληροφόρησης και οι κοινωνικές εκείνες δομές που συνεισφέρουν σε αυτό που ονομάζουν οι Bowles and Gintis (2002) ως «εμπιστοσύνη» (trust). Σε μια

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ιεραρχική οικονομία, όπως η Ελληνική, οι δομές που προάγουν την ανταλλαγή πληροφορίας, τη συνεργασία και την εμπιστοσύνη είναι περιορισμένες, και αυτό επιδρά αρνητικά στις δυνατότητες παραγωγής (σε αντίθεση με τις Χώρες της Β. Ευρώπης όπου κυριαρχεί η συλλογικότητα και ο εθελοντισμός).

Είναι προφανές ότι οι προηγούμενες δομικές αδυναμίες, θέτουν σημαντικούς περιορισμούς στις δυνατότητες παραγωγής της Ελλάδας και επομένως απαιτούν ανάλογες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Σε μεγάλο βαθμό, τέτοιου είδους μεταρρυθμίσεις είναι αυτές που συμφωνήθηκαν στο πλαίσιο της υπογραφής των τριών μνημονίων συνεργασίας της Χώρας μας με την Τρόικα (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο).

4. Οι συνθήκες στην Ελληνική αγορά εργασίας πριν τις μεταρρυθμίσεις

Ορόσημο για την υιοθέτηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στην Ελληνική αγορά εργασίας μπορεί να θεωρηθεί η υπογραφή του πρώτου μνημονίου συνεργασίας το Μάιο του 2010 και η εισαγωγή των πρώτων εφαρμοστικών νόμων. Πριν το νέο νομοθετικό πλαίσιο για την αγορά εργασίας, όπως αυτό διαμορφώθηκε το Μάιο του 2010 με τον Ν. 3845/2010 έως το Νοέμβριο του 2012 με τον Ν. 4093/2012, η νομοθεσία έθετε μια σειρά περιορισμούς στους εργοδότες όσον αφορά στη δυνατότητά τους να προσαρμόζουν, άμεσα και χωρίς μεγάλο κόστος, το επίπεδο απασχόλησης στις εκάστοτε συνθήκες ζήτησης στην αγορά προϊόντος. Από την άλλη πλευρά το ισχύον εκείνη την περίοδο σύστημα διαμόρφωσης των μισθών δε διευκόλυνε την εναρμόνιση του κόστους εργασίας με την εξέλιξη της παραγωγικότητας. Γενικότερα, το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας χαρακτηριζόταν από την ύπαρξη σημαντικών περιορισμών σχετικά με:

- τις ώρες απασχόλησης: η αλλαγή του ωραρίου ενός εργαζόμενου δε μπορούσε να γίνει άμεσα, αλλά έπρεπε να ειδοποιηθεί δύο ημέρες νωρίτερα η Επιθεώρηση Εργασίας,
- το χρόνο προειδοποίησης και το κόστος των απολύσεων. Το κόστος των απολύσεων ήταν σημαντικό, αφού προβλεπόταν αποζημίωση ανάλογη με το

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

χρονικό διάστημα της απασχόλησης (όσο μεγαλύτερο το χρονικό διάστημα της απασχόλησης τόσο μεγαλύτερη η αποζημίωση). Επίσης, το ανώτατο επιτρεπόμενο όριο απολύσεων προκειμένου να μην χαρακτηρισθούν αυτές ως «ομαδική απόλυση» και επομένως να τεθούν στους περιορισμούς της νομοθεσίας, ήταν πολύ χαμηλό, θέτοντας σημαντικά εμπόδια στην άμεση προσαρμογή του αριθμού των εργαζομένων στις εκάστοτε ανάγκες της παραγωγής. Αυτοί οι περιορισμοί εμπεριέχουν σημαντικό κόστος προσαρμογής στις νέες συνθήκες ζήτησης.

- Πέραν της νομοθεσίας, οι συνθήκες και το κόστος απασχόλησης διαμορφώνονταν από ένα δαιδαλώδες, γραφειοκρατικό και, κυρίως, δύσκαμπτο σύστημα επιχειρησιακών, κλαδικών και εθνικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας, με έναν τρόπο που προστάτευε τα κεκτημένα των ήδη απασχολούμενων χωρίς μέριμνα για αυτούς που βρίσκονταν εκτός αγοράς εργασίας.
- Τέλος, οι συλλογικές συμβάσεις δεν λάμβαναν υπόψη τις επικρατούσες συνθήκες της οικονομίας, ούτε καν τις ιδιαιτερότητες των επιμέρους κλάδων, καθώς στις κλαδικές διαπραγματεύσεις, για παράδειγμα, δεν εκπροσωπούνταν όλες οι επιχειρήσεις.

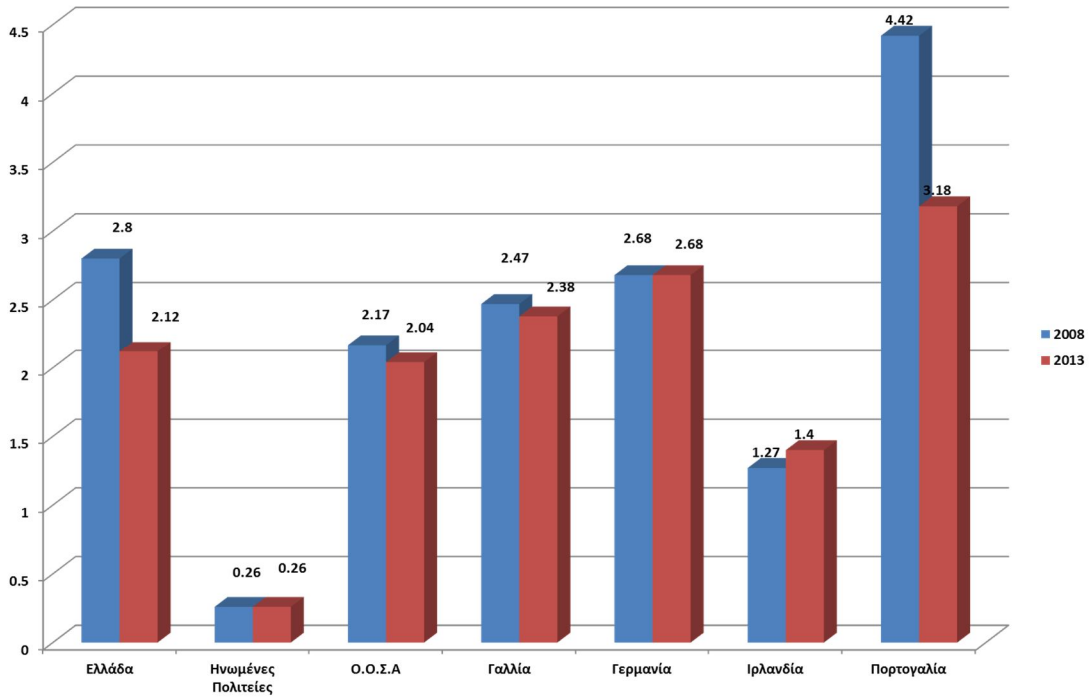
Ο βαθμός ακαμψίας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα αποτυπώνεται στους αντίστοιχους δείκτες που καταρτίζει ο Ο.Ο.Σ.Α προκειμένου να μετρήσει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό στις διάφορες αγορές εργασίας. Οι δείκτες αυτοί ποσοτικοποιούν και καθιστούν συγκρίσιμους ανά χώρα τους περιορισμούς που θέτει η νομοθεσία για τις μαζικές απολύσεις, τη μερική απασχόληση και την προστασία των απολυόμενων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την περίοδο προειδοποίησης που απαιτείται προκειμένου να μπορέσει να απολύσει ο εργοδότης τους υπαλλήλους του, το ύψος των αποζημιώσεων, τον ορισμό της «μη δίκαιης» απόλυσης και τη δυνατότητα ανατροπής της με δικαστική απόφαση κλπ. Στο τέλος, διαμορφώνεται ο συνολικός δείκτης προστασίας της εργασίας σε κάθε χώρα ως ένας σταθμικός μέσος.

Όπως μπορούμε να δούμε στο επόμενο διάγραμμαο δείκτης ακαμψίας για την Ελλάδα το 2008 (δηλαδή πριν την κρίση) ήταν αρκετά πάνω από το μέσο δείκτη των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α, μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο δείκτη χωρών με παράδοση στον προστατευτισμό στην αγορά εργασίας (Γερμανία και Γαλλία) και βέβαια θεαματικά πολύ πιο πάνω από το δείκτη των Ηνωμένων Πολιτειών (φιλελεύθερη οικονομία). Η

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

μόνη Ευρωπαϊκή χώρα που έχει υψηλότερο επίπεδο ακαμψίας στην αγορά εργασίας είναι η Πορτογαλία, η οποία όμως έχει μειώσει θεαματικά τον εν λόγω δείκτη από το 2008 έως και το 2013. Η τάση είναι ο δείκτης να περιορίζεται στο πέρασμα των χρόνων, ή στην χειρότερη περίπτωση να παραμένει σταθερός, με εξαίρεση την Ιρλανδία, στην οποία κατά την ίδια χρονική περίοδο ο δείκτης αυξήθηκε.

Διάγραμμα 2. Σύγκριση της ακαμψίας στην αγορά εργασίας

Πηγή : Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (Ο.ΟΣ.Α)

Η ακαμψία που χαρακτηρίζει την Ελληνική αγορά εργασίας προκαλεί «απροθυμία» στις επιχειρήσεις να μεταβάλουν το προσωπικό τους ανάλογα με τις συνθήκες που αντιμετωπίζουν στις φάσεις ενός οικονομικού κύκλου. Η ύπαρξη αυτών των περιορισμών αυξάνει το κόστος των απολύσεων, με συνέπεια κατά την διάρκεια μιας ύφεσης να μην απολύονται όσοι θα έπρεπε (και άρα να αντιστοιχεί λιγότερο προϊόν σε κάθε εργαζόμενο), ενώ στην ανάκαμψη να μην προσλαμβάνονται όσοι θα έπρεπε (και άρα το προϊόν ανά εργαζόμενο να αυξάνει). Με αυτό τον τρόπο η παραγωγικότητα γίνεται προ-κυκλική (κινείται προς την ίδια κατεύθυνση με το ύψος της παραγωγής), ενώ με δεδομένο το ύψος των μισθών, η μείωση της παραγωγικότητας οδηγεί σε

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αυξημένα κόστη των επιχειρήσεων, κάνοντας δυσκολότερη την οικονομική «επιβίωσή τους» σε καταστάσεις οικονομικής κρίσης.

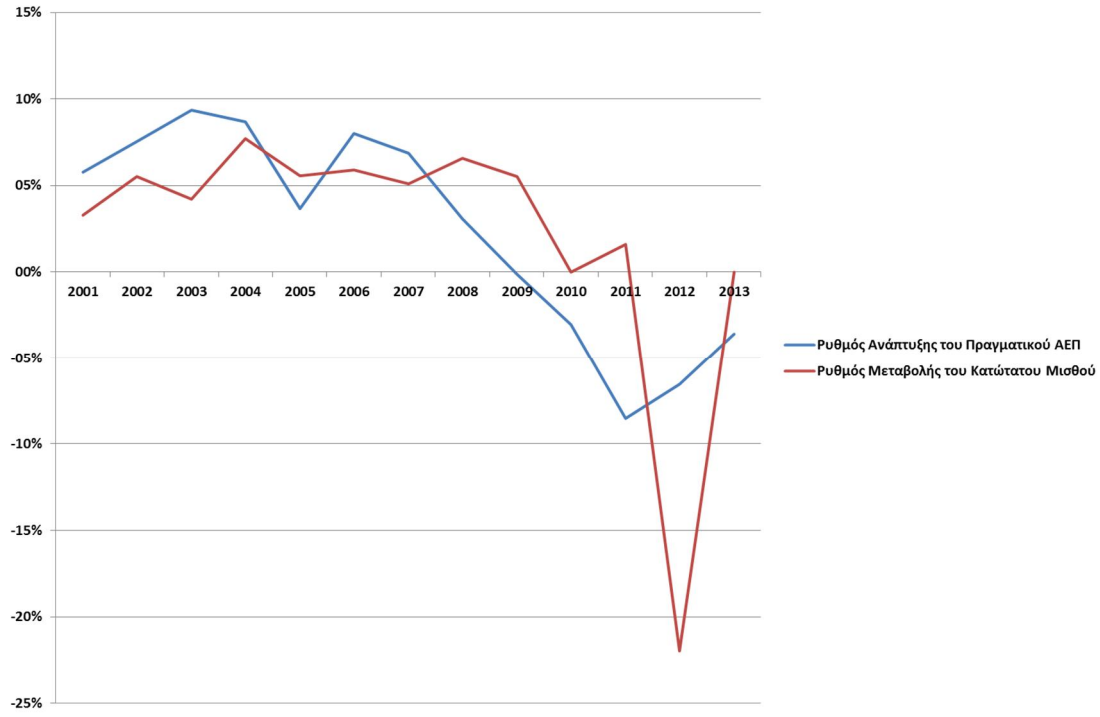
Σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της ακαμψίας στην αγορά εργασίας είχε και η πολιτική που είχαν επιλέξει να εφαρμόζουν οι ελληνικές κυβερνήσεις τα προηγούμενα χρόνια, κυρίως όμως από την ένταξη της χώρας στην Νομισματική Ένωση και μετά. Η εύκολη πρόσβαση της ελληνικής κυβέρνησης σε φθηνό κεφάλαιο της έδωσε τη δυνατότητα να αυξήσει σημαντικά τις δαπάνες για μισθούς στο «στενό» δημόσιο τομέα καθώς και στις δημόσιες επιχειρήσεις. Αποτέλεσμα ήταν η αύξηση των μισθών του δημόσιου τομέα να είναι πολλαπλάσια του ιδιωτικού τομέα (Fotoniata and Moutos, 2010). Οι ονομαστικοί μισθοί στον ιδιωτικό τομέα αυξήθηκαν κατά 137% από το 1994 έως το 2009, όταν στο «στενό» δημόσιο τομέα αυξήθηκαν κατά 291% και στις δημόσιες επιχειρήσεις κατά 356%.

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό των αυξήσεων των μισθών στον ιδιωτικό τομέα, είναι ότι αυτές, ναι μεν συνοδεύτηκαν από αύξηση της απασχόλησης, όμως το μεγαλύτερο μέρος αυτής διοχετεύθηκε στο μη εμπορεύσιμο τομέα της οικονομίας (στις υπηρεσίες). Καθώς ο μη εμπορεύσιμος τομέας αυξάνει το μέγεθός του ταχύτερα από τους υπόλοιπους τομείς, αυτό έχει επιδράσεις όσον αφορά στο κόστος παραγωγής. Είναι γνωστό ότι η τεχνολογία επιδρά περισσότερο στον εμπορεύσιμο τομέα της οικονομίας και έτσι αυξάνει την παραγωγικότητα περισσότερο από ότι στον μη εμπορεύσιμο τομέα. Οι μισθοί όμως στους δυο τομείς αναγκαστικά (αφού η αγορά εργασίας είναι ενιαία) κινούνται μαζί. Συνέπεια αυτού είναι ότι το κόστος παραγωγής στο μη εμπορεύσιμο τομέα αυξάνει ταχύτερα, μειώνοντας την ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας.

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας είναι η ύπαρξη κατώτατου μισθού, έτσι όπως αυτός καθορίζεται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Η ύπαρξη κατώτατου μισθού, δεν απαντάται μόνο στην Ελλάδα, αφού χαρακτηρίζει τις περισσότερες αγορές εργασίας και καθορίζεται είτε από τον νόμο, είτε είναι αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης ανάμεσα στα εργατικά και τα εργοδοτικά συνδικάτα. Στο επόμενο διάγραμμα (3) παρουσιάζεται η εξέλιξη του ΑΕΠ και των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 3. Σύγκριση εξέλιξης κατώτατου μισθού και προϊόντος

Πηγή : Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Είναι φανερό πως από το 2007 και μετά, οι κατώτατοι μισθοί αυξάνουν ταχύτερα από το προϊόν, γεγονός που σημαίνει ότι αυξάνουν περισσότερο από την παραγωγικότητα. Η παραγωγικότητα ορίζεται ως το πηλίκο του προϊόντος προς την εργασία, ενώ η ποσοστιαία μεταβολή της παραγωγικότητας ισούται με την αύξηση του προϊόντος μείον την αύξηση της απασχόλησης. Αν οι μισθοί αυξάνουν ταχύτερα από το προϊόν, τότε θα αυξάνουν ταχύτερα και από την διαφορά της μεταβολής του προϊόντος και της απασχόλησης. Αν οι μισθοί αυξάνουν ταχύτερα από την παραγωγικότητα, τότε το κόστος παραγωγής αυξάνει, αφού επηρεάζεται θετικά από τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών και αρνητικά από την παραγωγικότητα. Η αύξηση του κόστους παραγωγής όμως οδηγεί σε αύξηση των τιμών και επομένως χειροτερεύει η ανταγωνιστικότητα.

Ο κατώτατος μισθός μπορεί να επηρεάσει με διαφορετικούς τρόπους την απασχόληση και την ανεργία, από τους οποίους οι πιο σημαντικοί είναι οι ακόλουθοι (Karamanis and Naxanis 2014):

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Σύμφωνα με την νεοκλασική προσέγγιση, η ύπαρξη κατώτατου μισθού δημιουργεί ανισορροπία στην αγορά εργασίας και συγκεκριμένα υπερβάλλουσα προσφορά, δηλαδή ανεργία.
- Αν διαφοροποιηθεί το νεοκλασικό μοντέλο, και υποθέσουμε ότι η αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από συνθήκες μονοψωνίου -δηλαδή υπάρχει μία μόνο επιχείρηση που προσφέρει εργασία, όπως για παράδειγμα σε μια απομακρυσμένη γεωγραφικά περιοχή κι έτσι έχουν ισχύ στις διαπραγματεύσεις τα εργοδοτικά συνδικάτα- τότε σε αυτή την περίπτωση η επιβολή κατώτατου μισθού θα αυξήσει την απασχόληση.
- Η κεϋνσιανή προσέγγιση θεωρεί ότι η επιβολή κατώτατου μισθού αυξάνει το εργατικό κόστος και επομένως το επίπεδο των τιμών, αλλά δεν έχει ξεκάθαρη και γνωστή εκ προοιμίου επίδραση στην απασχόληση.

Ο μηχανισμός με τον οποίο καθορίζονταν οι κατώτατοι μισθοί, τουλάχιστον μέχρι το 2010, ήταν η Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (Ε.Σ.Σ.Ε.) η οποία αποτελούσε τη βάση για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις σε ειδικό επίπεδο (κλαδικές συλλογικές συμβάσεις). Γενικά όμως στην Ελλάδα η διαδικασία διαπραγμάτευσης ήταν κατακερματισμένη, αφού υπήρχαν περίπου 190 κλαδικές συμφωνίες και ακόμα 150 συμφωνίες σε επίπεδο επιχείρησης. Οι συνθήκες και το κόστος απασχόλησης διαμορφώνονταν από ένα δαιδαλώδες, γραφειοκρατικό και, κυρίως, δύσκαμπτο σύστημα επιχειρησιακών, κλαδικών και εθνικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας, με τρόπο που προστάτευε τα κεκτημένα των ήδη απασχολούμενων χωρίς να υπάρχει μέριμνα για αυτούς που βρίσκονταν εκτός της αγοράς εργασίας. Επιπλέον, οι συλλογικές συμβάσεις δεν λάμβαναν υπόψη τους τις επικρατούσες συνθήκες της οικονομίας, ούτε καν τις ιδιαιτερότητες των επιμέρους κλάδων, καθώς στις κλαδικές διαπραγματεύσεις, για παράδειγμα, δεν εκπροσωπούνταν όλες οι επιχειρήσεις.

Πριν την εφαρμογή των μέτρων που προβλέπονταν στα μνημόνια συνεργασίας, υπήρχαν τρία είδη συλλογικών συμβάσεων εργασίας, σύμφωνα με το Ν.1876/90 (άρθρο 3):

- Εθνικές γενικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ των τριτοβάθμιων οργανώσεων των εργαζόμενων και των οργανώσεων των εργοδοτών που αναγνωρίζονται ως ευρύτερης εκπροσώπησης ή πανελλήνιας έκτασης.

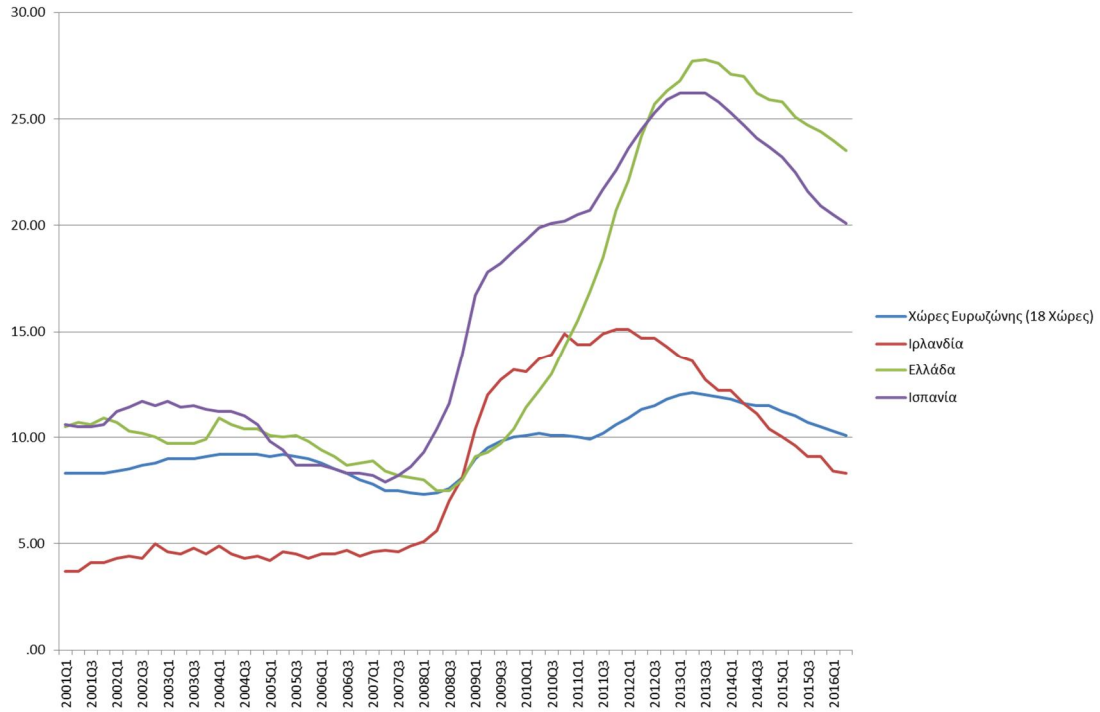
ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας (πόλης, Περιφέρειας ή και όλης της Χώρας), οι οποίες συνάπτονται μεταξύ των πρωτοβάθμιων ή δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων -οι οποίες καλύπτουν εργαζόμενους ομοειδών ή συναφών επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου ανεξάρτητα από το επάγγελμα ή την ειδικότητά τους- και των εργοδοτικών οργανώσεων.
- Επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας (σε επιχειρήσεις άνω των 50 εργαζομένων) οι οποίες συνάπτονται μεταξύ συνδικαλιστικών οργανώσεων των επιχειρήσεων-που καλύπτουν τους εργαζόμενους, ανεξάρτητα από την κατηγορία, τη θέση ή την ειδικότητά τους- και των εργοδοτών. Εφόσον δεν υπάρχουν συνδικαλιστικές οργανώσεις σε επιχειρήσεις, οι επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας συνάπτονται μεταξύ των αντίστοιχων πρωτοβάθμιων κλαδικών οργανώσεων και των εργοδοτών.

Συνέπεια αυτών των χαρακτηριστικών -ύπαρξη κατώτατου μισθού, συλλογικές συμβάσεις που αύξαναν το κόστος των απολύσεων και επομένως και το κόστος των προσλήψεων, εν γένει ακαμψία της αγοράς εργασίας- ήταν η ύπαρξη συστηματικά υψηλής ανεργίας ακόμα και σε περιόδους που η Χώρα είχε σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Τα χρόνια που ακολούθησαν την ένταξη της Χώρας μας στην Νομισματική Ένωση-περίοδος που οι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν ιδιαίτερα υψηλοί-η ανεργία της Ελλάδας ήταν υψηλότερη από τον Κοινοτικό μέσο όρο. Η ανεργία της Ελλάδας μπορεί να συγκριθεί μόνο με αυτή της Ισπανίας, η οποία έχει εξίσου συστηματικά υψηλή ανεργία (βλέπε το διάγραμμα 4).

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 4. Σύγκριση των δεικτών ανεργίας Ευρωπαϊκών Χωρών

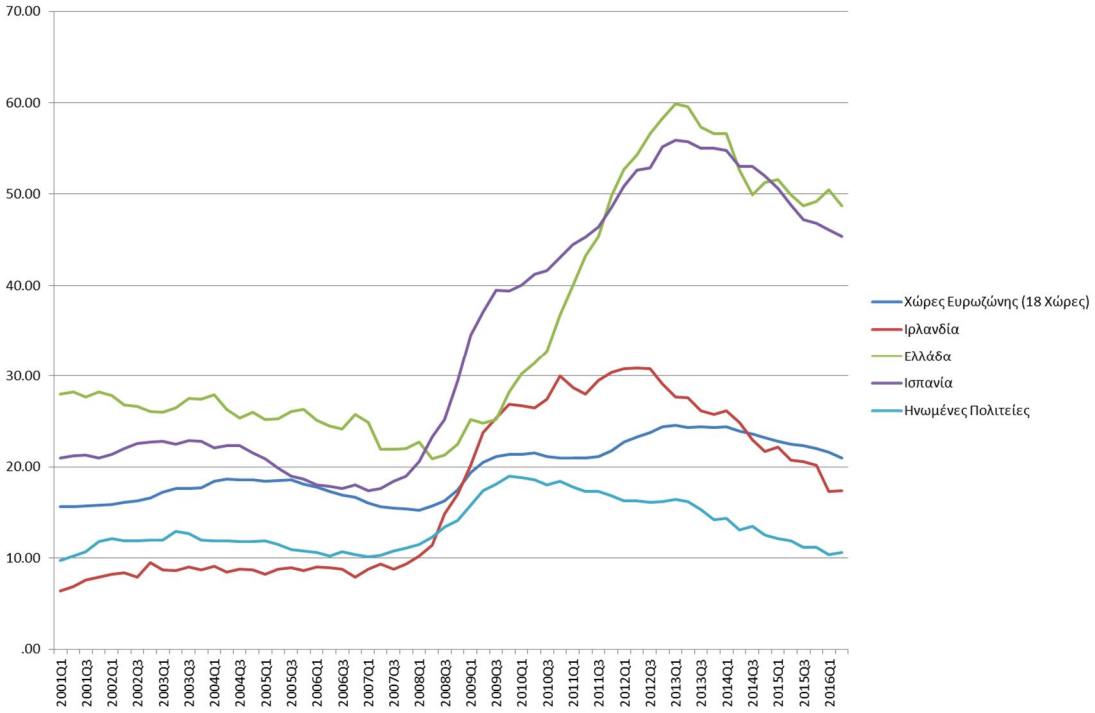
Πηγή : Eurostat

Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της Ελληνικής αγοράς εργασίας είχαν παρόμοια επίδραση και στην ανεργία στους νέους (Moutos, 2016). Ο συγγραφέας εξηγεί πως επειδή το κόστος απόλυσης ενός μεγαλύτερου σε ηλικία εργαζόμενου είναι μεγαλύτερο (μεγαλύτερες αποζημιώσεις), τελικά προτιμώνται οι απολύσεις νεότερων σε ηλικία ατόμων. Επίσης, οι επιχειρήσεις αποφεύγουν να προσλαμβάνουν νέα σε ηλικία άτομα-μιας και οι εργοδότες προτιμούν να διατηρούν και να απασχολούν υπερωριακά το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό-με αποτέλεσμα το ύψος της ανεργίας των νέων να παραμένει ιδιαίτερα υψηλό, συγκριτικά με εκείνο των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων.

Αυτό προκύπτει από το διάγραμμα 5, όπου απεικονίζεται η ανεργία των νέων κάτω των 25 ετών σε μια σειρά χωρών. Και σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα εμφανίζει τη μεγαλύτερη ανεργία, με ελάχιστες χρονικά εξαιρέσεις όπου την ξεπερνάει η Ισπανία. Θα πρέπει να τονιστεί βέβαια, ότι το πρόβλημα της ανεργίας των νέων φαίνεται ότι είναι εν γένει Ευρωπαϊκό, αφού ο Κοινοτικός μέσος όρος είναι συστηματικά και σημαντικά υψηλότερος συγκριτικά με εκείνον των Ηνωμένων Πολιτειών.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 5. Εξέλιξη της ανεργίας των νέων κάτω των 25 ετών σε διάφορες χώρες

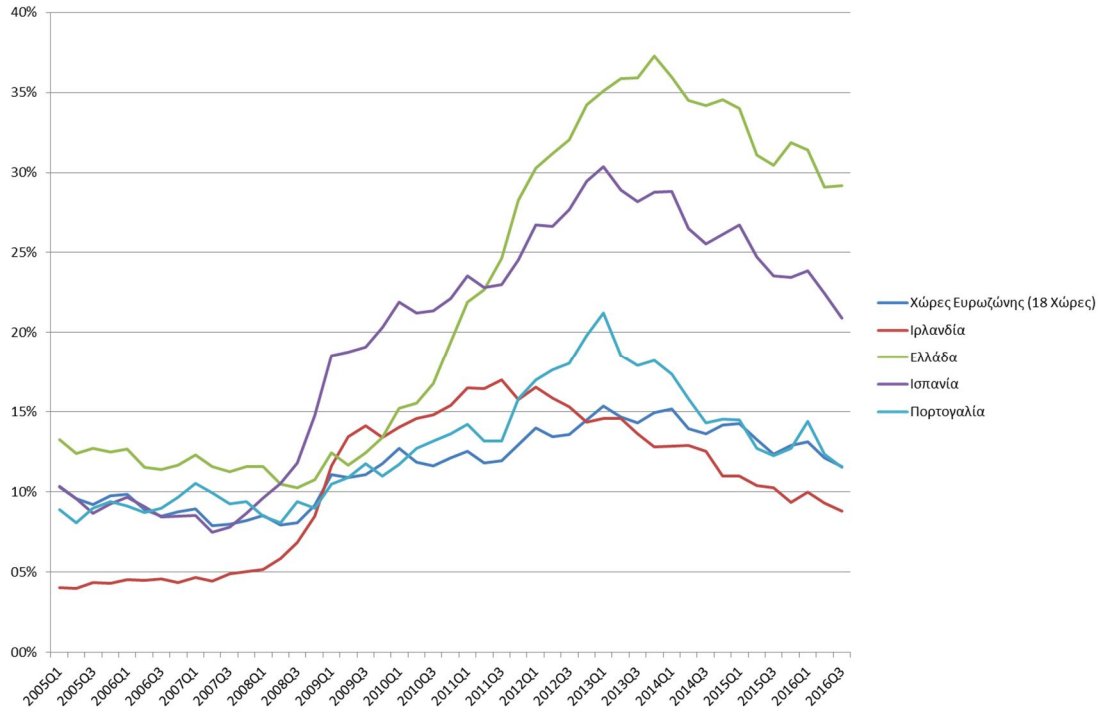

Πηγή : OECD

Στο διάγραμμα 6 μπορούμε να δούμε την εξέλιξη της ανεργίας στις Ευρωπαϊκές χώρες για τις ηλικίες μεταξύ 25-35 χρονών. Έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε την εξέλιξη της ανεργίας στη συγκεκριμένη ομάδα ηλικιών γιατί τα άτομα έχουν τελειώσει τις σπουδές τους, οι άνδρες έχουν εκπληρώσει τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις και βρίσκονται πλέον στο στάδιο της μετάβασης από τη περίοδο της προσαρμογής στη περίοδο της επαγγελματικής εμπειρίας. Μπορούμε να δούμε ότι και σε αυτή την ηλικιακή ομάδα η Ελλάδα έχει πολύ σημαντική διαφορά από τις υπόλοιπες χώρες, αφού από το 2005 μέχρι το 2008 ο μέσος όρος του ποσοστού ανεργίας της είναι 12,1%, αρκετά υψηλότερος από το μέσο όρο του ποσοστού ανεργίας στις χώρες της Ευρωζώνης (9%), αλλά και από αυτόν της Ισπανίας (8,8%) και της Πορτογαλίας (9,2%), δηλαδή χωρών που έχουν σχετικά ίδια χαρακτηριστικά με την Ελλάδα.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 6. Εξέλιξη της ανεργίας στις ηλικίες 25-35 ετών σε επιλεγμένες χώρες

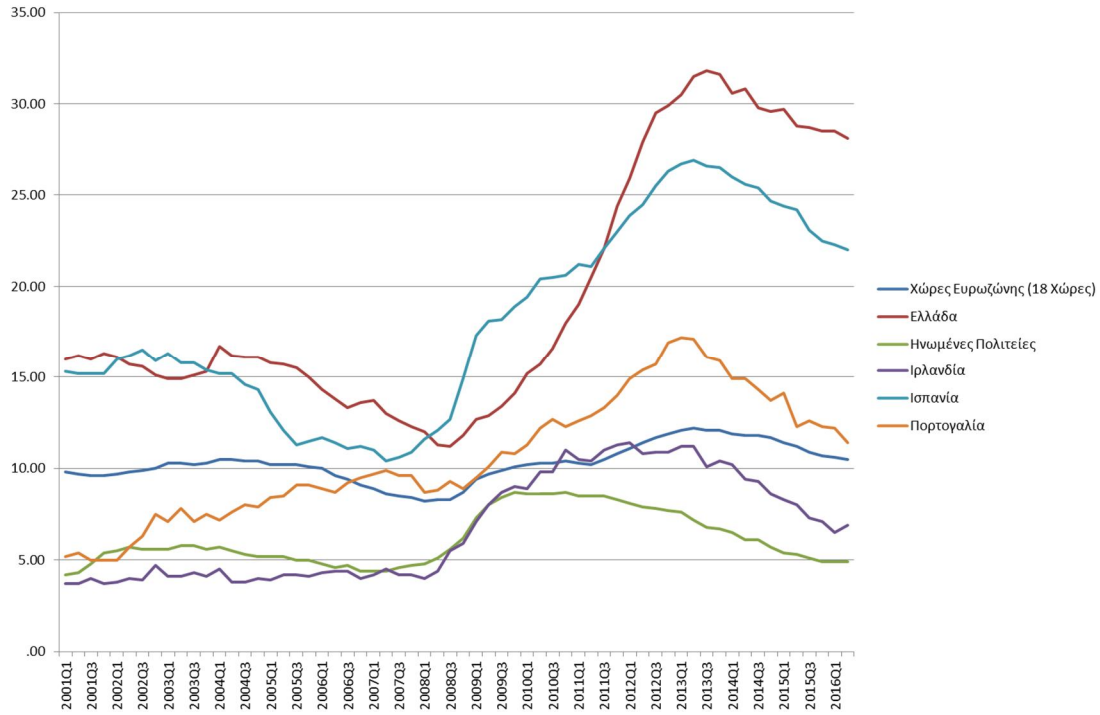
Πηγή : Eurostat

Ένα άλλο, επίσης σημαντικό, χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας είναι η υψηλή ανεργία των γυναικών. Σε αυτό συνέβαλαν μια σειρά χαρακτηριστικών της Ελληνικής αγοράς εργασίας, πέρα από την ακαμψία που τη χαρακτηρίζει, καθώς και κάποια ιδιαίτερα στοιχεία της κοινωνικής της οργάνωσης. Η αγορά εργασίας πριν την κρίση ήταν δομημένη με τρόπο που να προστατεύει τον άνδρα «που φέρνει το εισόδημα στο σπίτι», σε αντίθεση με την γυναίκα (Moutos 2016). Η συγκεκριμένη προσέγγιση έγινε κυρίαρχη στην συνείδηση των εργοδοτών που πολλές φορές προτιμούν να απολύσουν γυναίκες παρά άνδρες, έτσι ώστε να συνεχίσει να προστατεύεται το εισόδημα που φέρνουν στο σπίτι οι άνδρες εργαζόμενοι. Επίσης, οι περιορισμοί στην δυνατότητα απόλυσης γυναικών μετά τον τοκετό, είναι πολύ πιθανό να κάνει απρόθυμους τους εργοδότες να προσλαμβάνουν γυναίκες. Στο επόμενο διάγραμμα (7) γίνεται φανερό ότι σχεδόν σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, η ανεργία των γυναικών στην Ελλάδα είναι συστηματικά υψηλότερη τόσο εκείνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και αυτής των Ηνωμένων Πολιτειών και των υπόλοιπων Ευρωπαϊκών χωρών, με

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

εξαίρεση την Ισπανία, η οποία σε ορισμένες χρονικές περιόδους εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας στις γυναίκες από την Ελλάδα.

Διάγραμμα 7. Εξέλιξη της ανεργίας των γυναικών σε επιλεγμένες χώρες

Πηγή : OECD

Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι ενώ η ανεργία των γυναικών αυξήθηκε σημαντικά κατά την διάρκεια της κρίσης, η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό επηρεάστηκε λιγότερο από εκείνη των ανδρών. Η ανδρική συμμετοχή μειώθηκε από 74,6% σε 57,2% από το 2008 έως το 2013, ενώ για την ίδια περίοδο η συμμετοχή των γυναικών μειώθηκε από 47,9% σε 40,1% (Moutos 2016). Είναι πολύ πιθανό, ένα μέρος αυτής της σημαντικής μείωσης της ανδρικής συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, να ήταν και αποτέλεσμα του ασύμμετρου τρόπου με τον οποίο η κρίση επέδρασε στην ελληνική παραγωγή. Ο κλάδος που είχε σημαντική μείωση της παραγωγής του, ως αποτέλεσμα της κρίσης στην Ελλάδα, ήταν ο κατασκευαστικός. Επίσης, και άλλοι κλάδοι παραγωγής παρουσίασαν μείωση της παραγωγής τους, όπως τα μεταλλεία και τα ορυχεία, που χαρακτηρίζονται από κατ' εξοχήν παραγωγικές διαδικασίες με κυρίαρχη την ανδρική συμμετοχή.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

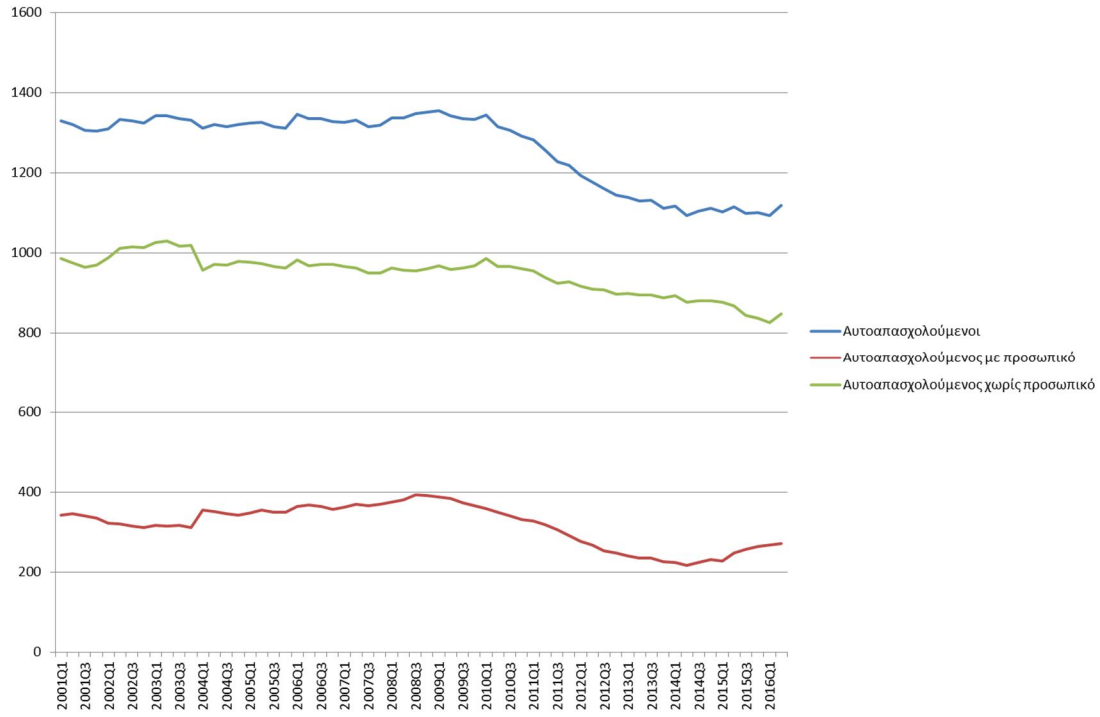
Και γεωγραφικά, όμως, η ανεργία ούτε ισοκατανεμημένη ήταν, ούτε επηρεάστηκε με τον ίδιο τρόπο από την κρίση. Η Δυτική Μακεδονία, ήταν η περιοχή με τα μεγαλύτερα προβλήματα προ κρίσης, καθώς και αυτή στην οποία παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας, ενώ εξακολουθεί να παρουσιάζει πολύ υψηλά επίπεδα ανεργίας. Για παράδειγμα το 2015, ενώ η ανεργία σε όλη την υπόλοιπη Επικράτεια μειώνεται, στο Νομό Καστοριάς αυξάνεται κατά σχεδόν δέκα (10) ποσοστιαίες μονάδες (από 29,6% το 2014 σε 39,8% ένα χρόνο αργότερα). Σε αντιδιαστολή, το Νότιο Αιγαίο και η Χαλκιδική ήταν οι περιοχές που είχαν εν γένει το μικρότερο πρόβλημα ανεργίας, και που επηρεάστηκαν λιγότερο σε σχέση με άλλες Περιφέρειες. Τη μεγαλύτερη μείωση στα ποσοστά ανεργίας την παρουσίασε ο Νομός Δωδεκανήσου, όπου από 18,3% το 2014, η ανεργία μειώθηκε σε 11,2% το 2015. Είναι φανερό από τα προηγούμενα ότι η δομή της παραγωγής είναι πολύ σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας στον τρόπο που εξελίσσεται η ανεργία. Γεωγραφικές περιοχές που εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από τον τουρισμό επηρεάζονται λιγότερο σε σχέση με τις άλλες περιοχές.

Τέλος, ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας είναι το πολύ υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων ως προς τους συνολικά εργαζόμενους. Το 2007 η Ελλάδα ήταν δεύτερη στον κόσμο μετά την Κολομβία στο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων.

Ο απόλυτος αριθμός αυτοαπασχολούμενων εμφανίζεται σχετικά σταθερός μέχρι την αρχή της κρίσης στη Χώρα. Στην συνέχεια, παρουσιάζει σημαντική μείωση, αν και ως ποσοστό δε μεταβάλλεται ιδιαίτερα, αφού αντίστοιχα μειώνεται και ο αριθμός των συνολικά απασχολούμενων.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 8. Εξέλιξη των αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα

Πηγή : Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Ο μεγάλος αριθμός των αυτοαπασχολούμενων επηρεάζει την οικονομία με ποικιλόμορφους τρόπους. Επηρεάζει τα κόστη παραγωγής και επομένως την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Ο μεγάλος αριθμός αυτοαπασχολούμενων δεν επιτρέπει την επίτευξη οικονομιών κλίμακας - τη μείωση που επέρχεται στο μέσο κόστος παραγωγής ως αποτέλεσμα της αύξησης τη παραγωγής - και επομένως συντηρεί σε υψηλό επίπεδο τα κόστη παραγωγής και άρα σε χαμηλό επίπεδο την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Η μεγάλη φοροδιαφυγή που παρατηρείται στους αυτοαπασχολούμενους, είναι ένας δεύτερος σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την ελληνική οικονομία. Σε άρθρο τους οι Artavanis et al. (2012) δείχνουν ότι οι αυτοαπασχολούμενοι δε δηλώνουν τα εισοδήματά τους και επομένως έτσι αυξάνεται η φοροδιαφυγή. Ενδεικτικά αναφέρουν ότι με βάση τα δηλωθέντα εισοδήματα και τις πληρωμές οφειλών προς τις τράπεζες, οι αυτοαπασχολούμενοι καταβάλλουν περίπου το 82% του εισοδήματός τους προκειμένου να πληρώνουν οφειλές τους προς τις τράπεζες, γεγονός που μαρτυρά την ύπαρξη σημαντικής φοροδιαφυγής. Αν λοιπόν η παραοικονομία είναι σημαντικό

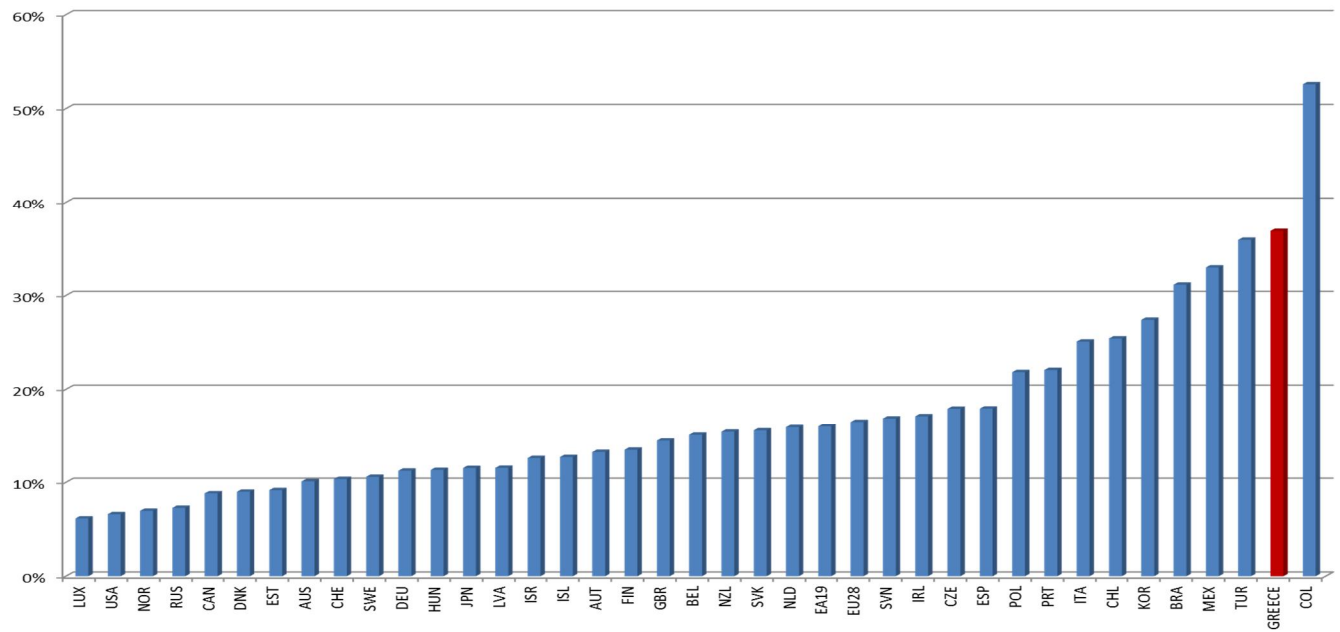
ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

δομικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, ένα μέρος του οφείλεται στη δομή της απασχόλησης και το μεγάλο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων.

Τέλος, το μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων δημιουργεί σύγχυση και πρόβλημα τόσο στο υπολογισμό του επιπέδου ανεργίας, όσο και στο δίχτυ προστασίας που δημιουργείται για να αντιμετωπισθούν οι επιπτώσεις της ανεργίας. (επιδόματα ανεργίας). Με δεδομένο ότι η ύφεση έπληξε σημαντικά τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τους αυτοαπασχολούμενους, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα είναι υποεκτιμημένο, αφού οι αυτοαπασχολούμενοι που διέκοψαν τη δραστηριότητά τους δεν προσμετρούνται στο επίσημο ποσοστό ανεργίας. Επιπρόσθετα, με δεδομένο ότι τα επιδόματα ανεργίας τα δικαιούνται οι μη αυτοαπασχολούμενοι, η ύφεση επέδρασε ιδιαίτερα στο βιοτικό επίπεδο των αυτοαπασχολούμενων, αφού εκείνοι που διέκοψαν τη δραστηριότητά τους δεν είχαν κάποιο τρόπο να περιορίσουν την χειροτέρευση του βιοτικού τους επιπέδου.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 9. Σύγκριση της εξέλιξης της αυτοαπασχόλησης ανάμεσα σε επιλεγμένες χώρες

Πηγή : OECD

5. Εμπειρική διερεύνηση των επιπτώσεων της υιοθέτησης των μέτρων

5.1. Δομικές μεταβολές στην αγορά εργασίας: Βιβλιογραφική επισκόπηση

Αναμφισβήτητα η υιοθέτηση δομικών αλλαγών (μεταρρυθμίσεων) στην αγορά εργασίας δεν αφορούσε μόνο στην Ελλάδα. Το ίδιο μίγμα πολιτικών είχε εφαρμοσθεί παλιότερα σε μη Ευρωπαϊκές Χώρες, αλλά και σε μια σειρά άλλες Ευρωπαϊκές χώρες περίπου την ίδια χρονική περίοδο με την Ελλάδα (στην ανάλυση της βιβλιογραφίας που ακολουθεί γίνεται μια αναφορά στις χώρες που υιοθέτησαν περίπου ίδιας προσέγγισης μέτρα). Η υιοθέτηση των συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων δεν είχε σε όλες τις περιπτώσεις την ίδια επίδραση και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξεταστεί η εμπειρική βιβλιογραφία με θέμα τις συνέπειες των δομικών αλλαγών στην αγορά εργασίας τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες.

5.1.1. Η διεθνής εμπειρία της αποτελεσματικότητας των μεταρρυθμίσεων

Υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός άρθρων (μελετών) τα οποία εξετάζουν τις επιπτώσεις της υιοθέτησης διαρθρωτικών αλλαγών σε μια οικονομία. Με βάση τον τρόπο που εκτιμούνται οι επιπτώσεις της υιοθέτησης αυτών των μεταρρυθμίσεων μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες άρθρων: αυτά που ελέγχουν την επίδραση των μέτρων χρησιμοποιώντας τεχνικές προσομοίωσης, και εκείνα που ελέγχουν εκ των υστέρων τις επιπτώσεις των μέτρων στα διάφορα μακροοικονομικά μεγέθη (παραγωγή, απασχόληση, παραγωγικότητα).

Υπάρχουν αρκετές μελέτες του ΟΟΣΑ που εφαρμόζουν τεχνικές προσομοίωσης για να εξετάσουν την επίδραση των μέτρων στην οικονομία. Τη μελλοντική επίπτωση των διαρθρωτικών μέτρων που υιοθετήθηκαν στην Ιταλία περίπου την ίδια χρονική περίοδο με την Ελλάδα μελέτησε έρευνα του ΟΟΣΑ (2015**α**). Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στη γειτονική χώρα είχαν τις βασικές κατευθύνσεις των μέτρων που υιοθετήθηκαν και στην Ελλάδα. Ο κύριος προσανατολισμός τους, δηλαδή, ήταν η «απελευθέρωση» της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αγοράς εργασίας και η μείωση του εργατικού κόστους. Πιο συγκεκριμένα, με το νομοσχέδιο που εγκρίθηκε το Δεκέμβριο του 2014, η κυβέρνηση θέσπισε μέτρα με στόχο τον εξορθολογισμό της προστασίας της απασχόλησης και την επέκταση των ενεργών πολιτικών στην αγορά εργασίας, προκειμένου να γίνει η κοινωνική προστασία πιο αποτελεσματική, και βέβαια να ενισχυθεί η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Το χρονικό διάστημα από την υιοθέτηση αυτών των μέτρων είναι πολύ μικρό για να εκτιμηθεί η πραγματική επίπτωση τους στην παραγωγή και την απασχόληση. Το κύριο όμως συμπέρασμα της έρευνας, που βασίστηκε σε προσομοιώσεις, είναι ότι τα συγκεκριμένα μέτρα θα αυξήσουν την παραγωγή κατά 0,6% και κατά 1,2% στα επόμενα πέντε (5) και δέκα (10) χρόνια, αντίστοιχα. Αυτή η αύξηση της παραγωγής θα έχει θετική επίδραση και στο ύψος της απασχόλησης, δημιουργώντας 150.000 και 270.000 νέες θέσεις εργασίας στα επόμενα πέντε (5) και δέκα (10) χρόνια, αντίστοιχα.

Αντίστοιχες τεχνικές χρησιμοποιήθηκαν και σε μια άλλη μελέτη του ΟΟΣΑ (2015**β**)που εξετάζει τις επιπτώσεις των διαρθρωτικών μέτρων στις οικονομίες της Γαλλίας, της Πορτογαλίας και της Ιταλίας. Και στις τρεις (3) αυτές χώρες οι διαρθρωτικές μεταβολές προβλέπεται ότι θα οδηγήσουν σε αυξήσεις του ΑΕΠ μακροπρόθεσμα τουλάχιστον κατά 3%.

Σε ανάλογα συμπεράσματα καταλήγουν και οι Varga et al (2013), όπου αφού παρουσιάζουν την ανάπτυξη ενός θεωρητικού μοντέλου για τη μελέτη της επίδρασης των μεταρρυθμίσεων-το οποίο βασίζεται στην παράδοση των ενδογενών μοντέλων ανάπτυξης- στη συνέχεια διενεργούν προσομοιώσεις προκειμένου να ελέγξουν τα πιθανά αποτελέσματα των μέτρων. Όπως και στις προηγούμενες μελέτες, έτσι και εδώ η υιοθέτηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων είναι καταλυτική για την πορεία ανάπτυξης των κρατών, αφού «υπόσχεται» σημαντικά οφέλη σε όρους παραγωγής και απασχόλησης τόσο μεσοπρόθεσμα, όσο και μακροπρόθεσμα. Η συγκεκριμένη μελέτη επικεντρώνεται περισσότερο στις διαρθρωτικές μεταβολές της αγοράς εργασίας, όμως αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της προσέγγισης που ακολουθείται σε αυτή την κατηγορία άρθρων.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έχει επίσης δημοσιεύσει μια σειρά άρθρων για την επίδραση των μεταρρυθμίσεων στις βασικές μακροοικονομικές μεταβλητές. Ένα αντιπροσωπευτικό άρθρο σε αυτή την κατηγορία, είναι αυτό των Anderson et al

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(2014),το οποίο αξιολογεί την επίδραση των διαρθρωτικών μεταβολών στην ανάπτυξη και την απασχόληση. Και σε αυτή τη μελέτη οι προσομοιώσεις βασίζονται σε ένα μοντέλο ενδογενούς ανάπτυξης που έχει αναπτύξει για αυτό τον σκοπό το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τα ευρήματα δείχνουν μια περιορισμένη επίδραση των μεταρρυθμίσεων στο ύψος της παραγωγής, που εκτιμάται σε 1,5% σε πέντε (5) χρόνια από την εφαρμογή των μέτρων και σε 3% μακροπρόθεσμα. Η βασική αιτία που η επίδραση των μέτρων δεν είναι ισχυρή, είναι ότι βραχυχρόνια τα νοικοκυριά αντιμετωπίζουν ως προσωρινή την υιοθέτηση των μέτρων και επομένως δεν υπάρχει μεγάλη επίδραση στην προσφορά εργασίας. Μακροχρόνια, όμως και σε συνδυασμό με την επίδραση στην συνολική παραγωγικότητα, η αύξηση της προσφοράς εργασίας οδηγεί σε σημαντικότερη αύξηση της παραγωγής.

Η επόμενη κατηγορία μελετών εξετάζει τις πραγματικές επιπτώσεις των διαρθρωτικών μεταβολών στις αγορές εργασίας και προϊόντος. Οι Duval and Furceri σε πρόσφατο άρθρο τους (2016), εξέτασαν την επίδραση σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις μακροοικονομικές μεταβλητές. Χρησιμοποίησαν ένα μεγάλο δείγμα χωρών (26 χώρες) και δεδομένα από τον ΟΟΣΑ αλλά και από την βάση δεδομένων LABREF για την περίοδο 1970-2013, ενώ έλεγξαν τις επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων με την χρήση οικονομετρικών μεθόδων. Τα μέτρα χωρίσθηκαν σε τέσσερις (4) κατηγορίες ως προς την επίδρασή των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας .

Αρχικά έλεγξαν την επίδραση των μέτρων που σχετίζονται με την νομοθεσία προστασίας της εργασίας (Labor Protection Legislation). Τα ευρήματα δε δείχνουν στατιστικά σημαντική επίδραση των μέτρων αυτής της κατηγορίας στη βραχυπρόθεσμη και μεσοπρόθεσμη παραγωγή, όπως επίσης και στην απασχόληση και στην παραγωγικότητα. Όμως είναι πολύ σημαντική η επιρροή του οικονομικού περιβάλλοντος στην επίδραση αυτών των μέτρων, αφού σε περιόδους ανάκαμψης η επίδραση είναι θετική και στατιστικά σημαντική, σε αντίθεση με την επίδρασή τους σε περιόδους ύφεσης, που είναι ακριβώς η αντίθετη (αρνητική). Αυτή η διαφορά ανάμεσα στις δύο περιόδους είναι στατιστικά σημαντική. Η θεωρητική επεξήγηση αυτού του ευρήματος βασίζεται στο γεγονός ότι στις υφέσεις οι επιχειρήσεις επιθυμούν να απολύσουν περισσότερους εργαζόμενους από αυτούς που προσλαμβάνουν με αποτέλεσμα, όταν η νομοθεσία «χαλαρώνει», να προχωρούν σε μεγάλες αναδιαρθρώσεις του προσωπικού τους με συνέπεια τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Η δεύτερη κατηγορία μέτρων που οι συγγραφείς εξέτασαν την επίδρασή τους στην αγορά εργασίας, είναι αυτά που αφορούν τα επιδόματα ανεργίας (unemployment benefits). Εδώ η σχέση ανάμεσα στις συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις και το ύψος της απασχόλησης και της παραγωγής είναι θετική και στατιστικά σημαντική, επέρχεται όμως σχετικά σταδιακά. Η ανεργία μειώνεται κατά δύο (2) ποσοστιαίες μονάδες περίπου τέσσερα (4) χρόνια μετά την υιοθέτηση των μέτρων. Αυτά τα μέτρα φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη επίδραση στις περιόδους ανάκαμψης, αν και η διαφορά με την επίδραση τους σε περιόδους ύφεσης δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Η τρίτη κατηγορία μέτρων αφορά σε αυτό που ονομάζεται στην βιβλιογραφία ως «φορολογική σφήνα» (tax wedge), και που ορίζεται ως το ποσοστό της φορολογικής επιβάρυνσης ενός εργαζόμενου στο συνολικό εργατικό κόστος που επιβαρύνει τον εργοδότη. Αυτός ο δείκτης χρησιμοποιείται προκειμένου να εκτιμήσει την επίδραση της φορολογίας ως αντικίνητρο για την απασχόληση. Η επίδραση τέτοιων μέτρων είναι στατιστικά σημαντική για την απασχόληση και την παραγωγή βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, αλλά όχι για την παραγωγικότητα. Η επίδραση τον πρώτο χρόνο είναι της τάξης του 0,15%, όμως μετά από επτά (7) χρόνια φθάνει το 0,8%. Αυτή η επίδραση, επίσης, φαίνεται να είναι περισσότερο ισχυρή σε περιόδους ύφεσης, παρά σε περιόδους ανάκαμψης, όπου η επίδραση δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Τέλος, ελέγχεται η επίδραση της δαπάνης του κράτους σε μέτρα ενεργούς παρέμβασης στην αγορά εργασίας (active labor market policies). Η επίδραση αυτών των δαπανών είναι επίσης στατιστικά σημαντική και χρονικά σταδιακή. Μια αύξηση της κρατικής δαπάνης της τάξης του 10% αυξάνει την απασχόληση κατά 0,3% μετά από τέσσερα (4) χρόνια και στην συνέχεια υπάρχει σταθεροποίηση.

Στην ίδια κατηγορία άρθρων ανήκει η μελέτη του IMF (2016) στην οποία ελέγχεται η επίδραση των δομικών μεταρρυθμίσεων στους ρυθμούς ανάπτυξης των οικονομιών, σε ένα δείγμα υπό ανάπτυξη και αναπτυσσόμενων χωρών. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η υιοθέτηση δομικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, επιδρά θετικά στην έννοια της παραγωγικότητας του συνόλου των παραγωγικών συντελεστών (Total Factor Productivity). Αυτό όμως συμβαίνει κυρίως στις μεσαίου εισοδήματος χώρες, ενώ τα οφέλη της παραγωγικότητας από τις μεταρρυθμίσεις στις φτωχές χώρες είναι περιορισμένα και κατανέμονται άνισα στους διάφορους κλάδους παραγωγής. Πιο

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

συγκεκριμένα, στις πιο «φτωχές» χώρες τα οφέλη φαίνεται να είναι μεγαλύτερα στην μεταποίηση και στις υπηρεσίες παρά στους υπόλοιπους κλάδους.

Εμπειρικές μελέτες για την επίδραση των μεταρρυθμίσεων υπάρχουν και σε άρθρα, όπου οι συγγραφείς αναπτύσσουν θεωρητικά υποδείγματα τα οποία στην συνέχεια ελέγχουν εμπειρικά. Και σε αυτή την κατηγορία άρθρων τα συμπεράσματα για την επίδραση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στην παραγωγή κα την απασχόληση είναι παραπλήσια. Σε αυτή την κατηγορία άρθρων το βασικό συμπέρασμα είναι ότι η επίδραση της υιοθέτησης των μέτρων, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα, είναι στατιστικά σημαντική.

Το άρθρο των Blanchard and Giavazzi (2003), είναι ένα από τα πρώτα σε αυτή την κατηγορία αρθρογραφίας, όπου τα μοντέλα περιγράφουν ατελώς ανταγωνιστικές αγορές προϊόντος και εργασίας και όπου η εργασία είναι ο μόνος παραγωγικός συντελεστής. Η απελευθέρωση της αγοράς προϊόντος θεωρείται ότι οδηγεί σε πτώση τα σταθερά κόστη εισόδου, ενώ στην αγορά εργασίας, η απελευθέρωση οδηγεί σε πτώση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων. Παραπλήσια συμπεράσματα και θεωρητική προσέγγιση βρίσκουμε και στη μελέτη των Ebell, M.and Haefke (2009), όπου υποθέτουν την ύπαρξη στρεβλώσεων στις αγορές εργασίας και προϊόντος, αν και ελέγχουν μόνο την επίδραση της απελευθέρωσης της αγοράς προϊόντος, αφήνοντας στο περιθώριο την ανάλυση της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Όμως και σε αυτή τη μελέτη, η επίδραση των μεταρρυθμίσεων, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα είναι στατιστικά σημαντική.

Σε μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη, οι Hollweg, Lederman and Mitra (2016) συγκρίνουν τις επιπτώσεις των διαρθρωτικών μέτρων στην αγορά εργασίας σε επίπεδο χώρας. Εξετάζουν τις επιπτώσεις των μέτρων στο ποσοστό ανεργίας, στο βαθμό απασχόλησης, στο μέσο μισθό, στο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και στο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Χρησιμοποιούν ένα πολύ μεγάλο δείγμα χωρών που υιοθέτησαν διαρθρωτικά μέτρα από το 1964 (Ιαπωνία) μέχρι και το 2001 (Γιουγκοσλαβία, Πακιστάν, Σιγκαπούρη), έχοντας έτσι στη διάθεσή τους ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για να ελέγξουν την αποτελεσματικότητα τους. Το βασικό συμπέρασμα της μελέτης αυτής, είναι ότι οι μεταρρυθμίσεις έχουν μια θετική και σημαντική επίδραση τόσο στην απασχόληση όσο και στους μισθούς. Επίσης φαίνεται ότι υπάρχουν ενδείξεις για θετική επίδραση των μεταρρυθμίσεων στην συμμετοχή των

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Η επίδραση όμως των μεταρρυθμίσεων στην ανεργία και στην εν γένει συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό δεν υποστηρίζεται από τα δεδομένα. Εξαιτίας της ύπαρξης σημαντικής επίδρασης στην απασχόληση αλλά όχι ξεκάθαρης επίδρασης στην ανεργία και στο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ένα μέρος της αύξησης της απασχόλησης οφείλεται στην μεταπήδηση των εργαζομένων στον άτυπο φορέα («μαύρη» εργασία).

Μια ιδιαίτερη κατηγορία χωρών στις οποίες εφαρμόσθηκαν μεταρρυθμιστικά προγράμματα αντίστοιχα με την Ελλάδα είναι οι χώρες της Λατινικής Αμερικής. Τα αποτελέσματα όμως αυτών των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων αμφισβητήθηκαν πολύ έντονα σε βαθμό που δεν κατάφεραν να αποτελέσουν το παράδειγμα για την υιοθέτηση διαρθρωτικών μεταβολών προς τη νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση. Οι Birdsall and de la Torre (2001) πράγματι έδειξαν ότι οι μεταρρυθμίσεις στο πνεύμα της *«Συναίνεσης της Ουάσινγκτον»* δεν είχαν σημαντικές θετικές επιδράσεις, αφού οι ρυθμοί ανάπτυξης την δεκαετία του ΄90 δεν ήταν σημαντικά υψηλότεροι από αυτούς της δεκαετίας του ΄80, οι δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης ήταν μόνο οριακά καλύτεροι, ενώ η ανισότητα παρέμενε σε πολύ υψηλά επίπεδα. Ακριβώς γι΄ αυτό το λόγο στις χώρες της Λατινικής Αμερικής παρουσιάστηκε αυτό που οι συγγραφείς ονόμασαν «μεταρρυθμιστική κόπωση», που προκλήθηκε από την απογοήτευση, αλλά και τη χειροτέρευση του βιοτικού επιπέδου που επέφεραν οι μεταρρυθμίσεις στην πλειονότητα αυτών των χωρών. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι για αυτή τη χειροτέρευση την ευθύνη την έχουν μόνο οι μεταρρυθμίσεις, αφού χωρίς αυτές η κατάσταση θα μπορούσε να ήταν ακόμα χειρότερη.

Σε παραπλήσια συμπεράσματα κατέληξαν και οι Lora and Panizza (2002), αφού έδειξαν ότι οι μεταρρυθμίσεις επέδρασαν μόνο βραχυπρόθεσμα στο ρυθμό ανάπτυξης, ενώ αυτή η βελτίωση επήλθε κυρίως από την αύξηση της παραγωγικότητας και όχι από την αύξηση των επενδύσεων. Επίσης, μολονότι δεν μπορούν να διακρίνουν ποιες μεταρρυθμίσεις είναι αυτές που επέδρασαν περισσότερο, εν τούτοις ισχυρίζονται ότι δε μπορούν να αμφισβητήσουν την σημασία των μεταρρυθμίσεων που αφορούν στην απελευθέρωση του εμπορίου καθώς και στη χρηματοπιστωτική απελευθέρωση.

Οι Saavedra and Torero (2000) επικεντρώνονται στις επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας. Το βασικό συμπέρασμα της μελέτης τους είναι ότι ύστερα από την υιοθέτηση μέτρων απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας, η κινητικότητα της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

εργασίας αυξάνει. Οι επιπτώσεις αυτής της αυξημένης κινητικότητας μπορεί να είναι σημαντικές στο ρυθμό ανάπτυξης, κυρίως όταν αφορά στη μετάβαση από μη παραγωγικούς σε παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας.

Ο Marrufo (2001), αναπτύσσει ένα θεωρητικό μοντέλο που βασίζεται στις υποθέσεις της γενικής ισορροπίας, προκειμένου να αξιολογήσει τις επιπτώσεις μεταρρυθμίσεων στην περίπτωση όπου υπάρχει ένα μέρος που «υπακούει» στην εφαρμογή των κανόνων που θεσπίστηκαν και ένα άλλο που δεν εφαρμόζει τη νέα νομοθεσία. Η ισχύς του μοντέλου ελέγχθηκε με στοιχεία που συνέλεξε ο συγγραφέας για την οικονομία του Μεξικό. Το βασικό σημείο που εξετάζεται σε αυτή τη μελέτη είναι το κατά πόσο μια αύξηση του κόστους κοινωνικής ασφάλισης, «περνάει» ολόκληρη ή όχι στον μισθό (μείωση μισθού). Το κυριότερο συμπέρασμα αυτής της μελέτης είναι ότι σε αντίθεση με τα ευρήματα άλλων μελετών- όπως για παράδειγμα της μελέτης του Gruber (1997) με στοιχεία για την Χιλή- όταν αυξάνει το κόστος της κοινωνικής ασφάλισης, αυτό δε μεταφέρεται ολόκληρο στο ύψος του μισθού (μείωση του μισθού). Μια αύξηση κατά 10% στο ύψος της κοινωνικής ασφάλισης θα οδηγήσει σε μείωση των μισθών κατά 4,3%. Ταυτόχρονα υπάρχει και μια μετακίνηση των εργατών από τους κλάδους που δεν εφαρμόζουν τη νομοθεσία, προς τους κλάδους που την εφαρμόζουν. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει και μια κινητικότητα των εργαζομένων από μικρομεσαίες προς μεγαλύτερες επιχειρήσεις, αφού οι τελευταίες είναι περισσότερο πιθανό να πειθαρχήσουν στην εφαρμογή των μέτρων.

5.1.2. Μελέτες για την επίδραση των μεταρρυθμίσεων στην Ελληνική Οικονομία.

Οι επιπτώσεις των μέτρων που υιοθετήθηκαν στην Ελλάδα με αφορμή την υιοθέτηση των μνημονίων συνεργασίας και οι οποίες αφορούν στις συνθήκες στην αγορά εργασίας, δεν έχουν ακόμα πλήρως εκτιμηθεί. Κατά συνέπεια και ο αριθμός των μελετών και άρθρων που ασχολούνται με το θέμα αυτό είναι αρκετά περιορισμένος. Ένας ακόμα λόγος που ο αριθμός των εμπειρικών μελετών είναι περιορισμένος είναι ότι ακόμα η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε μεταβατική φάση-για το 2017 προβλέπεται επιστροφή σε σημαντική οικονομική ανάπτυξη ύψους 2,8%, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ στο World Economic Outlook του Οκτωβρίου 2016- και έτσι οι επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας «κρύβονται» πίσω από το

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αρνητικό μακροοικονομικό κλίμα. Μια επιπλέον δυσκολία στην εμπειρική διερεύνηση των επιδράσεων των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, είναι το γεγονός, ότι τα μέτρα υιοθετήθηκαν σταδιακά και σε αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα -από το 2010 μέχρι και το 2014, ενώ βρίσκεται υπό συζήτηση η υιοθέτηση και νέων μέτρων στην αγορά εργασίας- και επομένως δε μπορεί εύκολα να εκτιμηθεί η επίδραση κάθε κατηγορίας μέτρων ξεχωριστά.

Οι Daouli, Demoussis, Giannakopoulos and Laliotis (2016) έλεγξαν κατά πόσο τα μέτρα που υιοθετήθηκαν, άλλαξαν τη συμπεριφορά της σχέσης μισθού και ανεργίας. Η κυρίαρχη θεωρητική προσέγγιση (για παράδειγμα των Blanchard and Giavazzi 2003)προβλέπει ότι αυτή η σχέση θα είναι αρνητική, αφού η αύξηση της ανεργίας επιδρά αρνητικά στην δύναμη των εργατικών συνδικάτων και επομένως στη δυνατότητά τους να διεκδικήσουν αυξήσεις στους μισθούς. Οι ανωτέρω συγγραφείς έδειξαν ότι για την Ελλάδα, αυτή η σχέση ανάμεσα στο μισθό και την ανεργία είναι ιδιαίτερα αδύναμη. Τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν να υπάρχει μια διακοπή της συνέχειας αυτής της αδύναμης σχέσης, με την κλίση της καμπύλης να γίνεται περισσότερο έντονα αρνητική μετά το δεύτερο τρίμηνο του 2010, περίοδος που ταυτίζεται με την υιοθέτηση των πρώτων μέτρων. Όμως αυτή η αρνητική επίδραση της ανεργίας στους πραγματικούς μισθούς φαίνεται να μην είναι μόνιμη και να ισχύει μέχρι το έτος 2011. Γενικά, η σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές δεν ήταν σημαντική στις περιόδους που εξετάστηκαν, αποτέλεσμα που σε μεγάλο βαθμό εξηγείται από τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας (ακαμψία, σημαντική παρέμβαση του κράτους κλπ.)

Στο ίδιο συμπέρασμα (αδύναμη σχέση ανάμεσα στους μισθούς και την ανεργία και βραχυπρόθεσμη ενίσχυση της αρνητικής κλίσης) κατέληξαν και οι Cholezas and Kanellopoulos (2015). Και σε αυτό το άρθρο η κλίση της καμπύλης των πραγματικών μισθών και της ανεργίας γίνεται περισσότερο κάθετη μετά την υιοθέτηση των μέτρων, έτσι όπως υπολογίστηκε, αυτό, όμως, φαίνεται να ισχύει μόνο για την περίοδο του πρώτου τριμήνου του 2011, μέχρι το τέταρτο τρίμηνο του 2013 (υπάρχει μια διαφορά στην χρονική περίοδο της ύπαρξης αρνητικής σχέσης σε σχέση με το προηγούμενο άρθρο). Επίσης, οι ανωτέρω συγγραφείς εκτίμησαν ότι οι ελαστικότητες των μισθών (ποσοστιαία μεταβολή των μισθών ως προς τις μεταβολές της ανεργίας) διαφοροποιούνται στους διάφορους κλάδους απασχόλησης καθώς και στις διάφορες Περιφέρειες.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ο Daude (2016) θεωρεί ότι τα αποτελέσματα της υιοθέτησης των δομικών μέτρων στην αγορά εργασίας δεν είναι τόσο σημαντικά εξαιτίας της περιορισμένης εγχώριας και διεθνούς ζήτησης, που επέδρασε αρνητικά στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει (σελ.30) ότι «παρά τη σημαντική μείωση του εργατικού κόστους, η εσωτερική υποτίμηση οδήγησε σε περιορισμένη συνολικά ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων εργασίας στην ελληνική οικονομία, παρά το γεγονός ότι φαίνεται να υπάρχει μια αναδιάρθρωση των εξαγωγικών δραστηριοτήτων». Γενικά συμφωνεί ότι σε περιόδους μεγάλων υφέσεων όπως αυτή που χαρακτήρισε και την Ελλάδα, η υιοθέτηση αρχικά μέτρων απελευθέρωσης της αγοράς προϊόντος και στην συνέχεια μέτρων απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας, έχει πολύ πιο σημαντικές επιδράσεις στην απασχόληση, παρά το αντίθετο.

Η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας έχει σύμφωνα με το συγγραφέα (Daude) δύο διαφορετικές επιδράσεις. Αφενός αυξάνει την πιθανότητα να μείνει κάποιος άνεργος (η πιθανότητα από 10% αυξήθηκε κατά 1,4% μετά την υιοθέτηση των μέτρων), αλλά από την άλλη πλευρά αυξάνει και την πιθανότητα να βρει κάποιος εργασία (αύξηση 1,6% σε σχέση με την πιθανότητα 18%που είχε κάποιος να βρει δουλειά πριν από την κρίση). Η διαφορά των δύο αυτών επιδράσεων είναι ότι το πρώτο γεγονός λαμβάνει χώρα άμεσα, ενώ το δεύτερο έχει μια χρονική υστέρηση δύο (2) με τρία (3) χρόνια. Κατά συνέπεια η πρώτη επίδραση των μέτρων δομικής μεταρρύθμισης της αγοράς εργασίας είναι η αύξηση και όχι η μείωση της ανεργίας.

Ο Moutos (2015) εξετάζει και αυτός τις επιδράσεις των δομικών μέτρων στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει τις επιδράσεις της υιοθέτησης μέτρων όσον αφορά στις ακόλουθες τέσσερις (4) γενικές κατηγορίες:

- Στη νομοθεσία προστασίας της εργασίας: Ο συγγραφέας εκτιμά ότι υπάρχει μείωση στον αρνητικό ρυθμό μεταβολής των θέσεων εργασίας αλλά θεωρεί ότι είναι δύσκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο αυτό το γεγονός οφείλεται στη χαλάρωση της προστασίας της απασχόλησης, ή στην ελάττωση του ρυθμού παραγωγής.
- Στα επιδόματα ανεργίας και στην κοινωνική ασφάλιση: Τα συγκεκριμένα μέτρα- μείωση του επιδόματος ανεργίας και ελάττωση των δαπανών για την κοινωνική προστασία-οδήγησαν σε σημαντική μείωση του διαθέσιμου οικογενειακού εισοδήματος, ιδιαίτερα στις οικογένειες όπου και οι δύο σύζυγοι

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

έμειναν άνεργοι. Το άρθρο δεν αξιολογεί την επίδραση των μέτρων στα κίνητρα ανάληψης εργασίας (κατά πόσο δηλαδή η μείωση των επιδομάτων ανεργίας οδήγησε τους ανέργους να αναζητούν πιο εντατικά εργασία) και επομένως στο ύψος της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και στο επίπεδο απασχόλησης και ανεργίας.

- Στη διαδικασία διαπραγματεύσεων των μισθών και στο ύψος του κατώτερου μισθού: Η υιοθέτηση των μέτρων στην συγκεκριμένη κατηγορία (αποκέντρωση των διαπραγματεύσεων, ουσιαστική μείωση του κατώτατου μισθού), οδήγησε σε σημαντικές μειώσεις στους μισθούς. Όμως αυτό δεν συνέβη σε όλους τους κλάδους. Φαίνεται πως η μείωση έλαβε χώρα σε κλάδους με χαμηλή μέση αμοιβή, ενώ σε κλάδους με υψηλότερες αμοιβές η μέση αμοιβή αυξήθηκε (σελ.42). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί με βάση το γεγονός ότι ο κατώτατος μισθός έχει επίδραση σε χαμηλά αμειβόμενες ειδικότητες, ενώ δεν επηρεάζει τις υψηλά αμειβόμενες.
- Στις πολιτικές ενεργούς παρέμβασης στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με το συγγραφέα ένας τρόπος να εκτιμηθεί η επίδραση των συγκεκριμένων μέτρων, είναι να εκτιμηθεί η σχέση που πρότεινε ο Okun με δεδομένα μέχρι το 2008 και στην συνέχεια να γίνει εκτίμηση της αναμενόμενης ανεργίας. Αν η ανεργία δεν έχει αυξηθεί στο αναμενόμενο ύψος, τότε αυτό μπορεί να αποδοθεί στα συγκεκριμένα μέτρα που υιοθετήθηκαν. Η αύξηση της ανεργίας όμως είναι πολύ πιο μεγάλη (σημαντική) από αυτή που εκτιμά η σχέση. Βέβαια γράφει ο συγγραφέας (σελ.50) ότι η συγκεκριμένη κρίση δεν είναι μια «κανονική» κρίση και επομένως θα ήταν «άδικο» να θεωρήσουμε ότι τα συγκεκριμένα μέτρα δεν είχαν καμία επίδραση.

Οπωσδήποτε θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι διαρθρωτικές μεταβολές που υιοθετήθηκαν, δεν είχαν μόνο οικονομικές επιδράσεις, αλλά επέδρασαν σε σημαντικό βαθμό και στον κοινωνικό ιστό, την κοινωνική συνοχή και τις κοινωνικές συνθήκες. Το κοινωνικό μοντέλο, όπως είχε διαμορφωθεί από την μεταπολίτευση και μετά, άλλαξε δραματικά τόσο ως αποτέλεσμα των ίδιων των συνθηκών της ύφεσης όσο και των διαρθρωτικών μέτρων που υιοθετήθηκαν. Η Karamessini (2015) εξετάζει αυτή τη διάσταση, δηλαδή την επίδραση των διαρθρωτικών μέτρων και της ύφεσης στην κοινωνική συνοχή και το κοινωνικό μοντέλο. Πιο συγκεκριμένα, η μείωση των μισθών,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ως αποτέλεσμα της μείωσης των κατώτατων μισθών αλλά και της αποκέντρωσης των διαπραγματεύσεων, οδήγησε σε μείωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων.

Την ίδια στιγμή, η μείωση των μισθών έκανε την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης ακόμα πιο δύσκολη, αφού οι οικονομικές συνθήκες αποθαρρύνουν τους νέους ανθρώπους να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια. Στα ίδια αποτελέσματα οδήγησε και η αύξηση της μερικής απασχόλησης, της ανασφάλιστης εργασίας -στο ίδιο άρθρο βρίσκουμε το στατιστικό στοιχείο ότι η ανασφάλιστη εργασία, σύμφωνα με την Επιθεώρηση εργασίας, αυξήθηκε από 25% το 2010, σε 36,2% το 2012-, και των επισφαλών επαγγελματικών επιλογών (επιλογών κυρίως μορφωμένων νέων, που επειδή αδυνατούν να βρουν κατάλληλη εργασία, απασχολούνται ευκαιριακά σε δουλειές μη ανάλογες με τις σπουδές και τα προσόντα τους).

5.2. Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στην Ελλάδα

Ήδη από το 2010 στην Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος επισημαίνεται η ανάγκη λήψης διαρθρωτικών μέτρων στην αγορά εργασίας, αφού ήδη το ποσοστό ανεργίας είχε αρχίσει να αυξάνει. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «στους παράγοντες που συμβάλλουν στην περιορισμένη δημιουργία θέσεων εργασίας συγκαταλέγονται το υψηλό κόστος προσλήψεων και απολύσεων, καθώς και η αναντιστοιχία μεταξύ των αυξήσεων στους μισθούς και των εξελίξεων στο επίπεδο της επιχείρησης. Οι όποιες διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας θα συμβάλουν σε σημαντική βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ιδίως αν συνδυαστούν με μια συνολική αναπτυξιακή στρατηγική (π.χ. σχέδιο ανάπτυξης, διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις αγορές προϊόντων κλπ.» (Έκθεση Διοικητή 2010, σελ.91). Η συγκεκριμένη αναφορά βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με την θεωρητική ανάλυση που είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας, και κυρίως η υπογραφή των μνημονίων συνεργασίας με την γνωστή ως «Τρόϊκα» (Κεντρική Τράπεζα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), οδήγησε τις κυβερνήσεις στην υιοθέτηση μέτρων προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της ευελιξίας και εν γένει της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Στην συνέχεια περιγράφονται τα πιο σημαντικά μέτρα που υιοθετήθηκαν στην αγορά εργασίας, σύμφωνα με το έτος δημοσίευσης του Νόμου στον οποίο αυτά περιλαμβάνονται.

5.2.1. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2010.

Το 2010 ψηφίσθηκαν τέσσερις (4)Νόμοι που αφορούν σε παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας και πιο συγκεκριμένα οι ακόλουθοι: Ν. 3845, Ν. 3846, Ν. 3863 και Ν. 3899. Ο Ν. 3899συμπλήρωσε και αποσαφήνισε τους προηγούμενους νόμους. Όπως αναφέρει η έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ του 2010 (σελ. 91) «Οι ρυθμίσεις που εισάγει ο Ν. 3899 έχουν στόχο τη βελτίωση της αντιστοίχισης των μεταβολών στους μισθούς με τις εξελίξεις στην επιχείρηση, καθώς και την ύπαρξη ευνοϊκότερων συνθηκών για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης». Οι αλλαγές που επέφερε ο νόμος αυτός συνοψίζονται σε τρεις γενικές κατηγορίες:

- Δημιουργία νέου τύπου συλλογικών συμβάσεων: Ενώ σύμφωνα με το Ν. 3845 οι κλαδικές συμβάσεις εργασίας μπορούσαν να προβλέπουν «δυσμενέστερες» συνθήκες και μισθούς απασχόλησης από ότι η Γενική Συλλογική Σύμβαση, εν τούτοις δημιουργηθήκαν ζητήματα σχετικά με την ιεραρχία των διαφορετικών συμβάσεων. Ο Ν. 3899 δημιούργησε τις ειδικές επιχειρησιακές συμβάσεις, με ισχύ για επιχειρήσεις που απασχολούσαν ακόμα και λιγότερους από πενήντα (50) εργαζόμενους, οι οποίες υπερισχύουν από τις κλαδικές και μπορούν κατά συνέπεια να προβλέπουν δυσμενέστερους για τους εργαζόμενους όρους από τις κλαδικές, όχι όμως από την Γενική Συλλογική Σύμβαση.
- Δημιουργία νέων διαδικασιών για την διαιτησία σε εργατικές διαφορές: Το νομοσχέδιο προέβλεπε αλλαγές στο σύστημα προσφυγής στη διαιτησία και πιο συγκεκριμένα στον τρόπο λήψης αποφάσεων από τον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ). Μια παλιότερη αδυναμία των διαδικασιών διαιτησίας ήταν το γεγονός ότι αυτές ευνοούσαν κατά κύριο λόγο τους εργαζόμενους. Ο νέος Νόμος έδωσε την δυνατότητα προσφυγής και στις επιχειρήσεις, προκειμένου να δηλώσουν τις διαφωνίες τους στο περιεχόμενο των συμβάσεων εργασίας. Το αντικείμενο της διαιτησίας περιορίζεται στο βασικό ημερομίσθιο (μισθό), ενώ ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Εργασίας,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης συμμετέχει στο Δ. Σ. του ΟΜΕΔ μόνο ως παρατηρητής.

- Ενίσχυση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας: είδαμε και πριν ότι η ευελιξία στην αγορά εργασίας δίνει την δυνατότητα της απορρόφησης των πιέσεων στην απασχόληση λόγω της ύφεσης. Σε αυτή την λογική της ενίσχυσης της ευελιξίας, δόθηκε η δυνατότητα αύξησης του χρόνου μετατροπής μιας σύμβασης απασχόλησης σε αορίστου χρόνου, από 18 σε 36 μήνες, ενώ καταργήθηκε η αύξηση του 7,5% που προβλεπόταν στις αμοιβές όσων απασχολούνταν λιγότερες από τέσσερις(4) ώρες ημερησίως. Αυτό το μέτρο είχε ως στόχο την ενίσχυση της μερικής απασχόλησης προκειμένου να αντιμετωπισθεί η αύξηση της ανεργίας εκείνης της περιόδου. Ας μην ξεχνάμε ότι η τρέχουσα ανεργία επηρεάζει την ανεργία στην οποία συγκλίνει η οικονομία μακροπρόθεσμα, μέσω του φαινομένου της υστέρησης : οι άνεργοι, δηλαδή, που μένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα εκτός της αγοράς εργασίας, αφενός απογοητεύονται και δεν αναζητούν με θέρμη νέα δουλειά, αυξάνοντας έτσι την ανεργία τριβής, αφετέρου απαξιώνονται με αποτέλεσμα να μην επιλέγονται από τους εργοδότες με συνέπεια να αυξάνει η διαρθρωτική ανεργία. Το άθροισμα της ανεργίας τριβής και της διαρθρωτικής είναι το λεγόμενο φυσικό ποσοστό ανεργίας). Η μερική απασχόληση αφενός επιτρέπει να μην απαξιωθούν οι άνεργοι παραμένοντας για μεγάλο χρονικό διάστημα εκτός της αγοράς εργασίας και αφετέρου συντηρεί το κίνητρο της διαρκούς αναζήτησης νέας εργασίας.

5.2.2. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2011.

Το 2011 η αύξησης της ανεργίας γίνονταν ολοένα και πιο μεγάλη, γεγονός που απαιτούσε την λήψη ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων. Κάτω από την πίεση της αυξημένης ανεργίας, αλλά και των συμφωνιών του πρώτου μνημονίου, υιοθετήθηκαν επιπλέον μέτρα προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Το 2011 ήταν ίσως η πλέον ριζοσπαστική χρονιά όσον αφορά τόσο στον αριθμό των μεταρρυθμίσεων, όσο και στο περιεχόμενό τους. Στόχος των μέτρων ήταν η μείωση του κόστους εργασίας, η διευκόλυνση των απολύσεων, και η αποκέντρωση των διαπραγματεύσεων. Πιο συγκεκριμένα τα μέτρα που υιοθετήθηκαν επέφεραν τις ακόλουθες αλλαγές:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Μείωση του κόστους καταγγελίας των συμβάσεων: Η δυσκολία και τα αυξημένα κόστη των απολύσεων, αποτελούν ουσιαστικό εμπόδιο για τις προσλήψεις, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο σε μεγαλύτερη ανεργία και κυρίως σε μεγαλύτερη μακροχρόνια ανεργία (οι άνεργοι που παραμένουν χωρίς δουλειά για περισσότερο από έναν χρόνο). Τα άρθρα των Νόμων και κυρίως του Ν. 3863, που ψηφίστηκαν την προηγούμενη χρονιά (2010) και είχαν εφαρμογή από το 2011, προέβλεπαν την μείωση του χρόνου προειδοποίησης για απόλυση στο μισό χρονικό διάστημα, έτσι ώστε να μπορεί να δώσει ο εργοδότης μειωμένη αποζημίωση στον απολυόμενο.
- Μεταβολή του ορίου πάνω από το οποίο οι απολύσεις θεωρούνται ομαδικές (και επομένως περιορίζονται από την νομοθεσία). Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στις επιχειρήσεις με 250 απασχολούμενους το όριο αυξήθηκε από 5% σε 12%.
- Ενθάρρυνση της διαπραγμάτευσης σε επίπεδο επιχείρησης. Με τοΝ.4024 επιτράπηκε σε όλες τις «επιχειρησιακές» συμβάσεις να αποκλίνουν από την Γενική Συλλογική Σύμβαση, καθώς και η απευθείας διαπραγμάτευση της επιχείρησης με «ομάδα» των εργαζομένων. Αυτή η «ομάδα» των εργαζομένων δε χρειάζεται πλέον έγκριση από το πρωτοδικείο προκειμένου να συγκροτηθεί σε συνδικαλιστική οργάνωση. Η μόνη προϋπόθεση είναι η συμμετοχή των 3/5 των εργαζομένων.
- Μείωση της διάρκειας των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, με μέγιστη διάρκεια πλέον τα τρία (3) χρόνια. Μείωση, επίσης, της διάρκειας παράτασης της σύμβασης μέχρι την υπογραφή νέας από έξι (6) μήνες σε τρεις (3).
- Άρση της μονιμότητας των υπαλλήλων στις ΔΕΚΟ.

Είναι φανερό ότι στόχος όλων των προηγούμενων μέτρων είναι να γίνει περισσότερο ευέλικτη η αγορά εργασίας, ώστε να αντιστραφεί το αυξητικό κύμα της ανεργίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

5.2.3. Αλλαγές που υιοθετήθηκαν το 2012.

Και το 2012,όμως, είναι μια χρονιά που υιοθετήθηκαν πολύ σημαντικά μέτρα. Ίσως το πιο σημαντικό νομοσχέδιο είναι ο Ν.4046 του Μαρτίου του 2012, που ουσιαστικά προέβλεπε την μείωση των κατώτατων μισθών σε όλες τις κατηγορίες εργαζομένων. Πιο συγκεκριμένα, ο μισθός για τους εργαζόμενους που είναι μεγαλύτεροι των 25 ετών μειώθηκε μεσοσταθμικά κατά 22%, ενώ για τους μικρότερους σε ηλικία μειώθηκε κατά 32%. Επίσης «πάγωσαν» οι αυξήσεις που δίνονταν λόγω της παλαιότητας στην εργασία, οι οποίες προβλέπονταν στους παλιότερους νόμους, ενώ μειώθηκε και η υπερωριακή αμοιβή κατά 20%.

Στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο άρθηκαν ακόμα περισσότερο οι περιορισμοί για τις απολύσεις των εργαζομένων. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται ως μέγιστη αποζημίωση εκείνη των δώδεκα (12) μηνιαίων μισθών ανεξάρτητα από τα χρόνια προϋπηρεσίας, ενώ μειώνεται κι άλλο το απαραίτητο χρονικό διάστημα προειδοποίησης για απόλυση, προκειμένου ο εργοδότης να αποφύγει την αποζημίωση σε όσους έχουν μεγάλη προϋπηρεσία στην επιχείρηση.

Σημαντική αλλαγή είναι, επίσης, ο περιορισμός των γραφειοκρατικών διαδικασιών τόσο για τις υπερωρίες όσο και για την αλλαγή των ωραρίων απασχόλησης, γεγονός που κάνει ακόμα πιο ευέλικτη την αγορά εργασίας. Η ενημέρωση της Επιθεώρησης Εργασίας μπορεί να λάβει πλέον χώρα ακόμα και δύο (2) ημέρες μετά τις συγκεκριμένες αλλαγές.

Επίσης στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο υπήρξε πρόβλεψη για την μείωση των συνταξιοδοτήσεων λόγω ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, αυξήθηκαν τα όρια συνταξιοδότησης κατά δύο (2) χρόνια, ενώ ταυτόχρονα αυξήθηκαν και οι ασφαλιστικές εισφορές για τους υψηλά αμειβόμενους.

5.2.4. Σύνοψη των μέτρων

Τα τελευταία χρόνια, ο ρυθμός υιοθέτησης νέων μέτρων επιβραδύνθηκε. Πιο συγκεκριμένα, υιοθετήθηκαν μέτρα ενεργούς αντιμετώπισης της ανεργίας, που όπως αναφέρει και η Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος του 2013 είχαν τρεις στόχους:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Την αναβάθμιση των Κέντρων Προώθησης Απασχόλησης (ΚΠΑ) προκειμένου να γίνεται καλύτερη αντιστοίχιση των ανέργων με τις διαθέσιμες κενές θέσεις εργασίας.
- Την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των ανέργων επιδιώκοντας και την επαγγελματική κατάρτιση των ανέργων από επιχειρήσεις.
- Την αναπλήρωση των ωρών εργασίας με επαγγελματική κατάρτιση.

Το 2013 υιοθετήθηκε ο Ν.4172, ο οποίος όριζε το νέο καθεστώς καθορισμού των κατώτατων μισθών, όμως αυτός ο νόμος θα είχε εφαρμογή μετά το 2016, ενώ η κυβέρνηση έχει δεσμευθεί ότι θα φέρει καινούριο νομοσχέδιο (Moutos 2015).

Μπορούμε λοιπόν να συνοψίσουμε τα μέτρα που υιοθετήθηκαν από την αρχή της κρίσης το 2010 με βάση τον πίνακα που βρίσκουμε στο άρθρο των Moreira et al. (2015, σελ. 204.)

Πίνακας 1. Οι κυριότερες κατηγορίες μέτρων που υιοθετήθηκαν

Κύρια Κατηγορία Μέτρων	**Βασικά σημεία**	**Ημερομηνία εφαρμογής**
Νομοθεσία Προστασίας Εργασίας (Employment Protection Legislation, EPL)	Ατομικές απολύσεις	
		2010
		2013
		2014
	Ομαδικές Απολύσεις	2010
	Άτυπα συμβόλαια	2010
		2011
		2012
		2013
		2014
Επιδόματα Ανεργίας	Γενναιοδωρία παροχών	2012
	Προϋποθέσεις	2012

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(Unemployment Benefits)	Οικονομικά κίνητρα	2012
Μισθολογικό κόστος	Ελάχιστος μισθός και άλλοι μισθοί	2010
		2011
		2012
	Μη μισθολογικά κόστη	
Ωράριο εργασίας, εσωτερική ευελιξία (Working time/ Internal Flexibility)	Κόστος υπερωριών	2010
	Ρύθμιση ωρών εργασίας	2010
		2011
		2013
	Εσωτερική ευελιξία	2011
		2012
		2013
	Απολύσεις	2010
Συλλογικές διαπραγματεύσεις (Collective Bargaining)	Επίπεδο συλλογικών διαπραγματεύσεων	2010
		2011
		2012
	Χρήση και πεδίο εφαρμογής	2012
	Πρόσβαση και πεδίο εφαρμογής της διαιτησίας	2012
Πολιτικές ενεργούς παρέμβασης (Active Labor Market Policies, ALMP)	Κίνητρα προσλήψεων	2010
	Εκπαίδευση / μαθητεία / πρακτική	2010
		2011
	Κίνητρα για αυτο-απασχόληση	

Οι πιο σημαντικοί νόμοι που υιοθετήθηκαν περιλαμβάνονται στον επόμενο πίνακα:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Πίνακας 2. Οι κυριότεροι νόμοι που υιοθετήθηκαν

Νόμος	Ημερομηνία έκδοσης του ΦΕΚ
Ν. 3845/2010	Μάιος 2010
Ν. 3846/2010	Μάιος 2010
Ν. 3863/2010	Ιούλιος 2010
Ν.3899/2010	Δεκέμβριος 2010
Ν. 4024/2011	Οκτώβριος 2011
Ν. 4046/2012	Μάρτιος 2012
Ν. 4172/2013	Ιούλιος 2013
Ν. 4254/2014	Απρίλιος 2014
Ν. 4225/2014	Ιανουάριος 2014

5.3. Εμπειρική διερεύνηση των επιπτώσεων των μεταρρυθμίσεων

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας συνοψίζονται στα εξής:

- Μεγάλο ποσοστό ανεργίας, ακόμα και σε περιόδους υψηλής ανάπτυξης, όπως αυτή που ακολούθησε την είσοδο της Χώρας στην Νομισματική Ένωση. Σύμφωνα με τον Daude (2016), η δομική ανεργία την περίοδο 2000-2008 ήταν 11%, όταν ο μέσος όρος στις χώρες του ΟΟΣΑ ήταν 6,5% και περίπου 9% στις χώρες της Νομισματικής Ένωσης.
- Μεγάλες διαφορές στην ανεργία ανάμεσα στα δύο φύλα, με την ανεργία στις γυναίκες να είναι σημαντικά υψηλότερη από αυτή των ανδρών. Επίσης πολύ σημαντική είναι η απόκλιση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό από εκείνη των ανδρών(Daude 2016, Moutos 2015). Ακόμα και οι μισθοί είναι σημαντικά διαφορετικοί, με τους άνδρες κατά μέσο όρο να αμείβονται υψηλότερα από τις γυναίκες κατά 8,1% .
- Πολύ υψηλή ανεργία στους νέους κάτω των είκοσι τεσσάρων (24) ετών.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Πολύ μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων, περίπου 35%, όταν στις χώρες του ΟΟΣΑ είναι περίπου 5% (Daude 2016).
- Πολύ χαμηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης σε σχέση με την κατάσταση στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες.

Τα μέτρα, που περιγράψαμε προηγούμενα, είχαν, όπως είδαμε, ως στόχο την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και την συνεπακόλουθη αύξηση της ευελιξίας της προκειμένου να αντιστραφεί η αυξητική τάση της ανεργίας. Βέβαια, τα συγκεκριμένα μέτρα έχουν δυο αντίθετες επιδράσεις στο ποσοστό ανεργίας και ιδίως τα μέτρα που αφορούν στον περιορισμό της νομοθεσίας προστασίας της εργασίας, (Employment Protection Legislation, EPL). Αφενός ο περιορισμός της προστασίας της εργασίας δίνει τη δυνατότητα για περισσότερες απολύσεις, και άρα οδηγεί σε αύξηση της ανεργίας, από την άλλη όμως, όπως είδαμε και προηγούμενα, μειώνει το κόστος της πρόσληψης νέων εργαζομένων και επομένως μειώνει το επίπεδο της ανεργίας (Moutos, 2015). Η εξάλειψη, όμως, των περιορισμών στην αγορά εργασίας, σύμφωνα με την κυρίαρχη νεοκλασική προσέγγιση, αναμένεται ότι θα έχει ευνοϊκές επιδράσεις στην οικονομία. Οι εκτιμήσεις δείχνουν, ότι αν οι περιορισμοί στις απολύσεις φθάσουν τα επίπεδα της Φινλανδίας αυτό θα οδηγήσει σε μια αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,2% (Daude 2016, σελ. 31).

Στόχος αυτού του μέρους της εργασίας είναι να εξετασθεί η επίδραση των διαρθρωτικών μεταβολών στην αγορά εργασίας σε τρεις βασικές μεταβλητές:

- Στο ύψος της ανεργίας/ απασχόλησης/ συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό
- Στο ύψος του εργατικού κόστους
- Στο ύψος της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, ως δείκτης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας

Οι εμπειρικές μελέτες που παρουσιάσθηκαν προηγούμενα, δε δείχνουν να υπάρχει μια ξεκάθαρη απάντηση για το ποια θα είναι τα οφέλη από την υιοθέτηση των μέτρων. Η κυρίαρχη, όμως, νεοκλασική προσέγγιση, της οποίας το Δ.Ν.Τ έχει δανεισθεί σημαντικό μέρος στην επιχειρηματολογία του, θεωρεί ότι η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, με μέτρα όπως η χαλάρωση των περιορισμών για απολύσεις, η αποκέντρωση των διαπραγματεύσεων, η μείωση του κατώτατου μισθού και κατά συνέπεια και των επιδομάτων ανεργίας, θα προκαλέσουν:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Αύξηση της απασχόλησης και μείωση της ανεργίας
- Μείωση του εργατικού κόστους
- Μείωση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και επομένως βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Η ανάλυση των επιπτώσεων των διαρθρωτικών μεταβολών στα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Συνήθως, στις εμπειρικές μελέτες που εκτιμούν την επίδραση κάποιας θεσμικής μεταβολής στα οικονομικά μεγέθη, υπάρχει η ημερομηνία της μεταρρύθμισης αλλά και το χρονικό διάστημα ελέγχου της επίδρασης της, έτσι ώστε να αντιμετωπισθούν όποια ζητήματα προκύψουν από την υστέρηση της επίδρασης των μέτρων. Όμως, όπως είδαμε και προηγούμενα η επίδραση της ύφεσης, η οποία είναι ιστορικά από τις μεγαλύτερες οικονομικές υφέσεις στον Κόσμο (Piketty 2015, Klein 2015), δεν αφήνει να φανούν ξεκάθαρα οι επιδράσεις των υιοθετημένων μέτρων.

Στην πραγματικότητα, δεν μπορεί να ελεγχθεί αν η αντιστροφή της τάσης για παράδειγμα της ανεργίας (η μείωσή της) είναι αποτέλεσμα της μείωσης της έντασης της ύφεσης, ή αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων που υιοθετήθηκαν. Μια επιπρόσθετη δυσκολία είναι το γεγονός ότι έχουν ψηφισθεί πολλοί νόμοι, οι οποίοι περιλαμβάνουν πολλές διαφορετικές διατάξεις που επιδρούν με διαφορετικό τρόπο στα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Επομένως, δεν γνωρίζουμε αν η απαρχή για παράδειγμα της μείωσης της ανεργίας είναι αποτέλεσμα των πιο πρόσφατων μέτρων, ή των αρχικών μέτρων που υιοθετήθηκαν, και που η επίδρασή τους άργησε να γίνει φανερή εξαιτίας του φαινομένου της υστέρησης που χαρακτηρίζει την υιοθέτησή τους.

Τέλος, δεν μπορεί κανείς με βεβαιότητα να ορίσει τι σημαίνει «υιοθέτηση» των μέτρων. Στην πραγματικότητα υπάρχουν τέσσερα στάδια στην διαδικασία υιοθέτησης των μέτρων. Το στάδιο των φημών, όπου ξεκινάει η συζήτηση για τα μέτρα που πρόκειται να υιοθετηθούν, το στάδιο της ανακοίνωσης, όπου η κυβέρνηση καταθέτει το συγκεκριμένο νομοσχέδιο, το στάδιο της ψήφισης, όπου πλέον αυτό είναι μέρος της νομοθεσίας του κράτους και τέλος το στάδιο της εφαρμογής, όπου ο νόμος αποκτά πλέον και τυπική ισχύ. Μια επιχείρηση έχει τη δυνατότητα «να αντιδράσει» σε κάθε ένα από αυτά τα στάδια. Μπορεί για παράδειγμα να προβεί σε απολύσεις μεγαλύτερες από το «όριο των μαζικών απολύσεων» αν ξέρει ότι ο νόμος θα αλλάξει και επομένως δε θα έχει καμία συνέπεια, ακόμα και όταν το νομοσχέδιο ανακοινωθεί (πριν

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ψηφισθεί). Κατά συνέπεια το χρονικό διάστημα που εντοπίζεται η επίδραση της μεταρρύθμισης μπορεί να είναι τόσο πριν όσο και μετά την ψήφιση του εφαρμοστικού νόμου. Σε αυτή την εργασία υιοθετείται η υπόθεση ότι τα μέτρα έχουν εφαρμογή από την στιγμή της ψήφισής τους και της έκδοσής τους στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης.

Εξαιτίας όλως αυτών των παραμέτρων, στην συγκεκριμένη εργασία παρουσιάζονται ενδείξεις και όχι κατά ανάγκη αποδείξεις για την επίδραση των μέτρων στις τρεις μεταβλητές που αναφέραμε προηγουμένως.

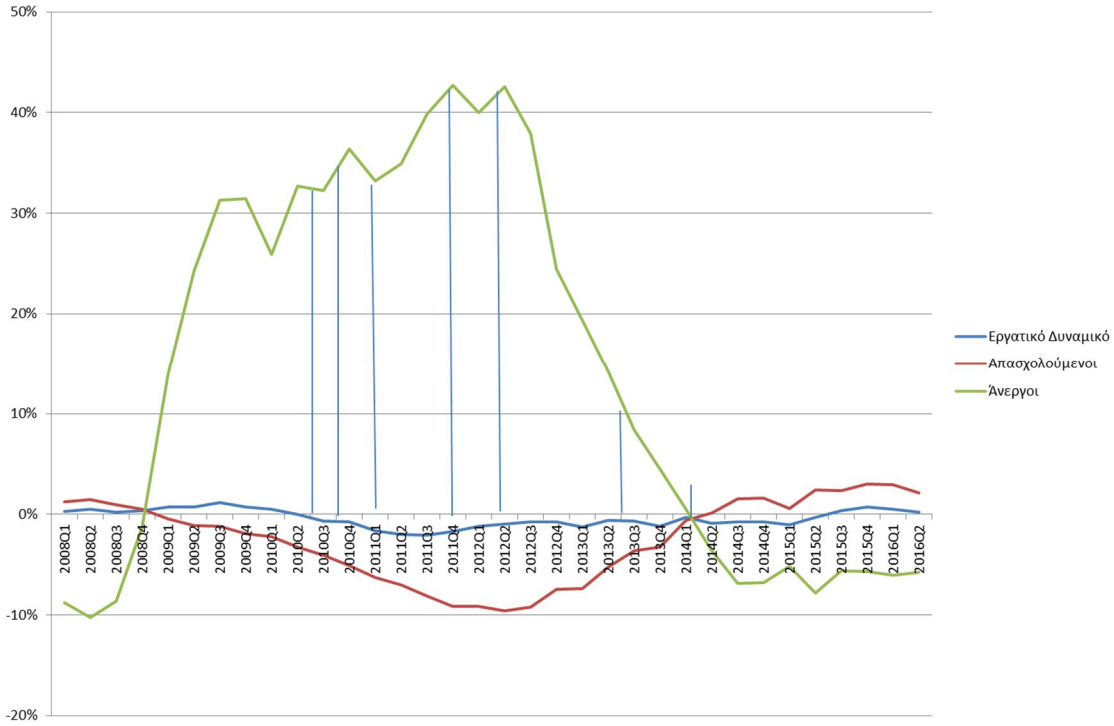
Στο διάγραμμα 10 παρουσιάζονται οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές του εργατικού δυναμικού, της απασχόλησης και της ανεργίας. Όπως θα δούμε και παρακάτω ο έλεγχος της επίδρασης των μεταρρυθμίσεων στα επίπεδα των μεταβλητών δεν οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα, αφού για παράδειγμα η ανεργία αύξανε διαρκώς μέχρι το 2013. Θα ήταν ιδιαίτερα απλοϊκό να υποστηριχθεί ότι αφού η ανεργία εξακολουθούσε να αυξάνει, τα μέτρα δεν είχαν καμία επίδραση στις κρίσιμες μεταβλητές. Γι΄ αυτό το λόγο ελέγχθηκε η επίδραση των μέτρων στην μεταβολή των μεταβλητών και όχι στο επίπεδό τους.

Χρησιμοποιήθηκαν οι ετήσιες μεταβολές των μεταβλητών και όχι οι μεταβολές από τρίμηνο σε τρίμηνο, προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα που προκύπτουν στην ανάλυση εξαιτίας της εποχικότητας που εμφανίζουν οι προς εξέταση μεταβλητές. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τις καλοκαιρινές περιόδους εξαιτίας της μεγάλης συνεισφοράς του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, τα προς εξέταση μεγέθη (μεταβλητές) έχουν διαφορετική συμπεριφορά από ότι σε άλλες περιόδους.

Προκειμένου τέλος να ελεγχθεί η επίδραση των μεταρρυθμίσεων στα μεγέθη, την περίοδο που ψηφίσθηκαν τα μέτρα προστέθηκαν μπλε κάθετες γραμμές (βλέπε Διάγραμμα 10). Αυτές απεικονίζουν τις ημερομηνίες που δημοσιεύθηκαν οι Νόμοι με τους οποίους υιοθετήθηκαν οι διαρθρωτικές μεταβολές στην αγορά εργασίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 10. Εξέλιξη των ετήσιων ποσοστιαίων μεταβολών της ανεργίας, των απασχολούμενων και του εργατικού δυναμικού στο σύνολο του πληθυσμού

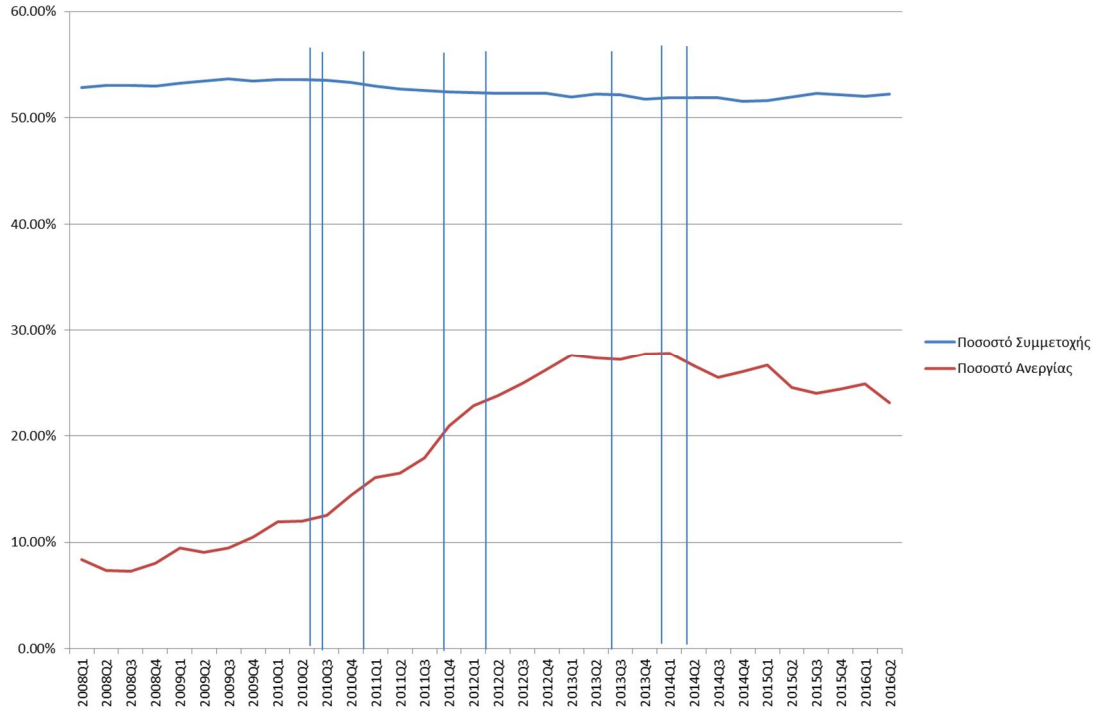

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Γίνεται φανερό, πως τα μέτρα που υιοθετήθηκαν το 2010 δεν είχαν κάποια σημαντική επίδραση στην «αναχαίτιση» της αύξησης της ανεργίας, αν θεωρήσουμε ότι δεν υπάρχουν σημαντικές επιδράσεις υστέρησης στα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων. Όμως το ποσοστό αύξησης φαίνεται να αντιστρέφεται μετά την υιοθέτηση του 4024/2011 και κυρίως μετά την υιοθέτηση του νόμου 4046/2012. Να τονιστεί ότι ο συγκεκριμένος νόμος προέβλεπε την μείωση των κατώτατων μισθών και εν γένει προνοούσε για την μείωση του εργατικού κόστους.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 11. Εξέλιξη της ανεργίας, και της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό στο σύνολο του πληθυσμού

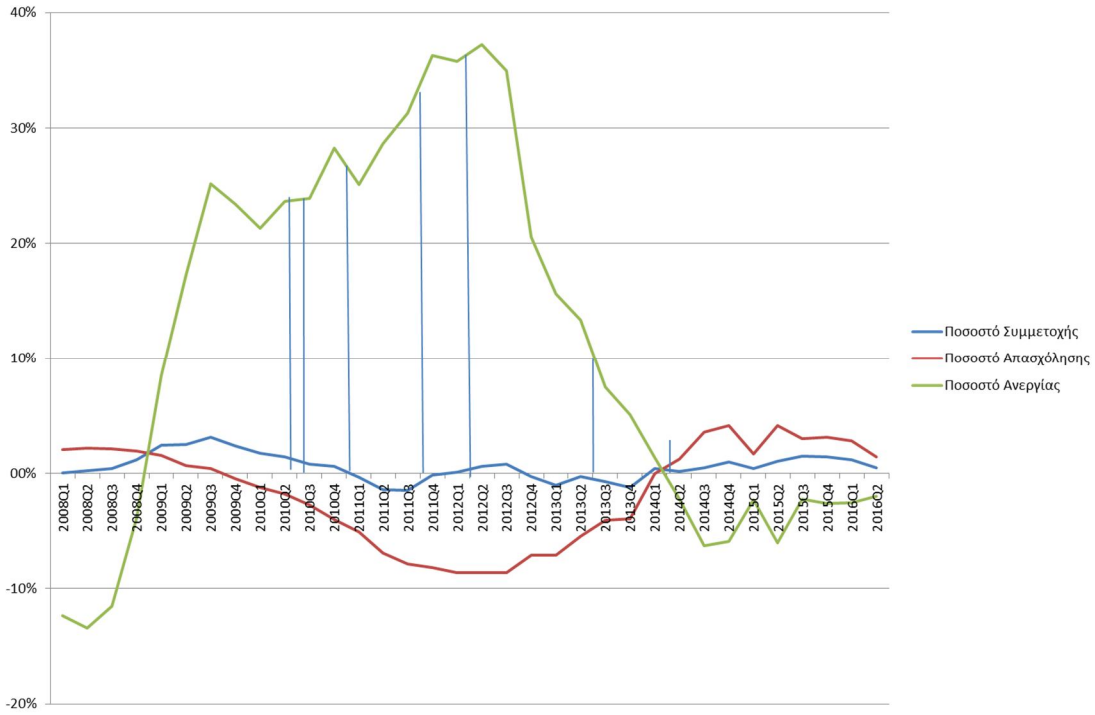
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Στο ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να καταλήξει κάποιος παρατηρώντας το διάγραμμα 11. Είναι φανερό και σε αυτό, πως οι μεταρρυθμίσεις που εισήγαγαν οι νόμοι 4024/2011 και 4046/2012 ανέκοψαν το ρυθμό αύξησης της ανεργίας για να αρχίσει να σταθεροποιείται το 2013 και να μειώνεται από το 2014 και έπειτα. Σε αυτό το διάγραμμα φαίνεται σημαντική και η επίδραση του νόμου Ν. 4225/2014, αφού μετά την υιοθέτησή του άρχισε σταθερά να μειώνεται η ανεργία. Όμως, όπως έγινε φανερό και προηγούμενα η απαρχή της μείωσης της ανεργίας ήταν το αποτέλεσμα μιας πορείας αντιστροφής του ρυθμού αύξησής της.

Παραπλήσια συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν ελέγχοντας την επίδραση των μεταρρυθμίσεων στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, στην απασχόλησης τους και στην ανεργία τους(διάγραμμα 12). Η συμπεριφορά των μεταβολών της ανεργίας είναι περίπου ίδια, ενώ και σε αυτή την περίπτωση η καθοριστική μεταρρύθμιση φαίνεται να είναι η υιοθέτηση του νόμου 4046/2012.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 12. Εξέλιξη των ποσοστιαίων μεταβολών της ανεργίας, της απασχόλησης και της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό στις γυναίκες

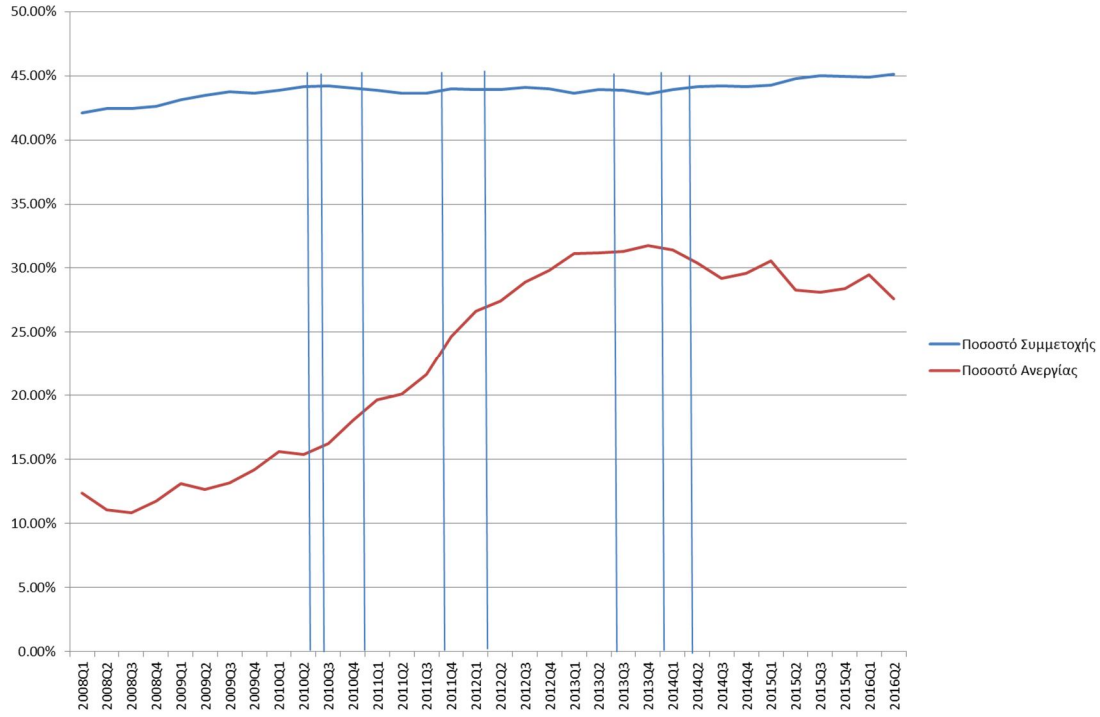

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Στο διάγραμμα 13 στο οποίο απεικονίζεται η εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας και απασχόλησης στις γυναίκες, αποτυπώνονται οι ίδιες τάσεις και επομένως μπορούν να εξαχθούν τα ίδια συμπεράσματα με εκείνα που αναφέρθηκαν στο διάγραμμα 12. Οι μεταρρυθμίσεις του 2012 αλλάζουν το ρυθμό μεγέθυνσης της ανεργίας, ενώ αυτή τη φορά οι μεταρρυθμίσεις των Νόμων του 2014 φαίνεται να έχουν ουσιαστική επίδραση στην αντιστροφή της πορείας της ανεργίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 13. Εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας και του ποσοστού της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό στις γυναίκες

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

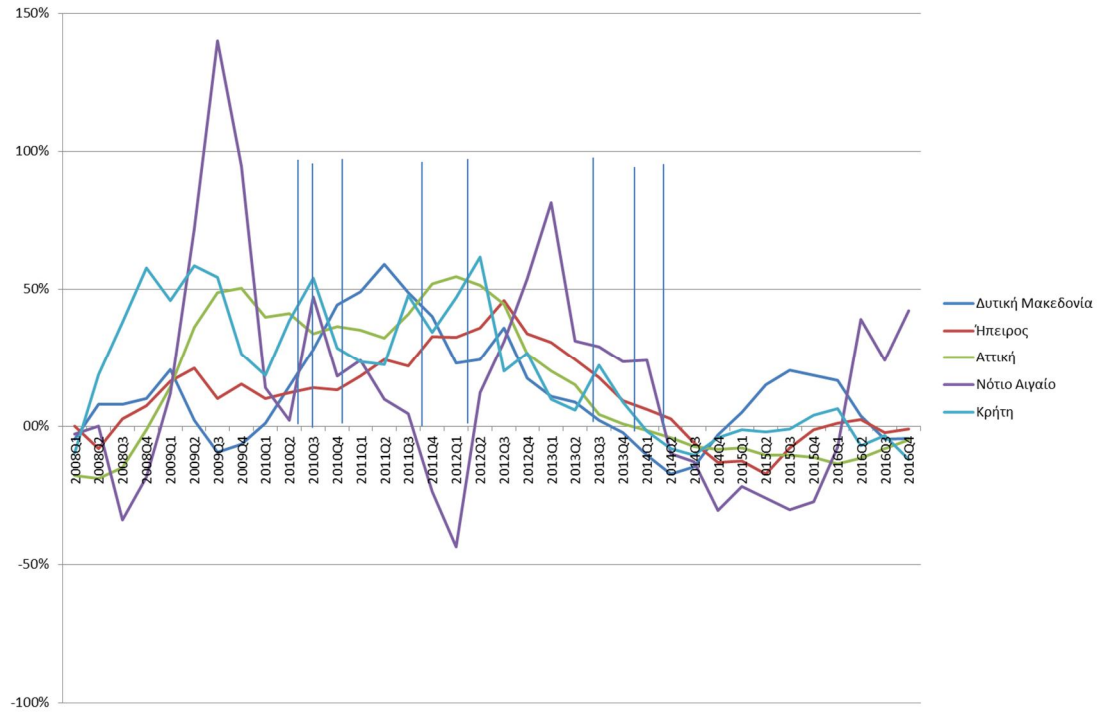
Η επίδραση των μέτρων ανά Περιφέρεια δεν είναι η ίδια. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων, όπως για παράδειγμα η διαφορετική διάρθρωση (δομή) της παραγωγής σε κάθε Περιφέρεια. Στα επόμενα διαγράμματα παρουσιάζεται συγκριτικά η επίδραση των μέτρων σε πέντε (5) Περιφέρειες:

- Στην Περιφέρεια Αττικής. Αποτελεί το σημείο αναφοράς αφού συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ύψος παραγωγής στη Χώρα
- Στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας: Είναι η Περιφέρεια με το μεγαλύτερο ιστορικά ύψος ανεργίας στη Χώρα
- Στην Περιφέρεια Ηπείρου: Είναι η Περιφέρεια με το χαμηλότερο μέσο κατά κεφαλήν προϊόν
- Στην Περιφέρεια Κρήτης: Είναι η Περιφέρεια με το υψηλότερο μέσο κατά κεφαλήν προϊόν

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Στην Περιφέρεια Νότιου Αιγαίου: Είναι μια Περιφέρεια που βασίζεται στον τουρισμό και εμφανίζει το μικρότερο ποσοστό ανεργίας.

Διάγραμμα 14. Εξέλιξη των ποσοστιαίων μεταβολών της ανεργίας σε Περιφέρειες της Ελλάδας

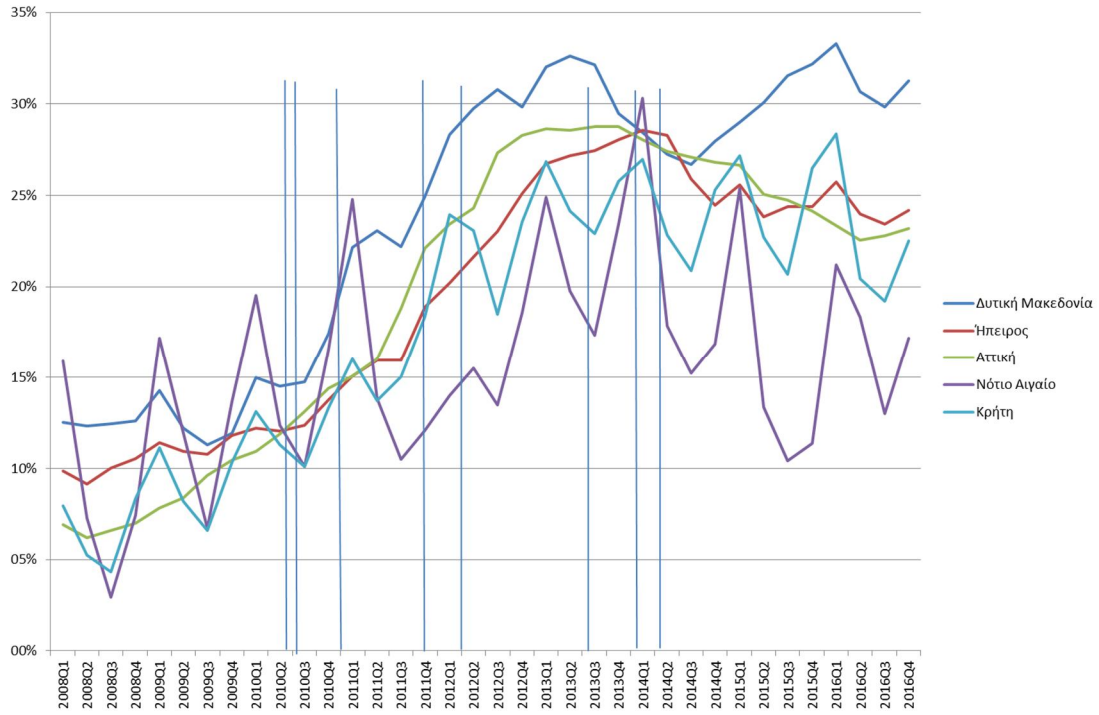
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Μπορούμε να δούμε στο διάγραμμα 14 ότι ουσιαστική επίδραση στην εξέλιξη των μεταβολών της ανεργίας είχαν οι νόμοι 4024/2011 και 4046/2012. Αυτή η επίδραση όμως δεν ήταν ταυτόχρονη σε όλες τις Περιφέρειες. Στη Δυτική Μακεδονία η αύξηση της ανεργίας είχε αρχίσει να μειώνεται νωρίτερα, ενώ στην Αττική και στην Κρήτη η μείωση του ρυθμού αύξησης της ανεργίας συμβαίνει σχεδόν ταυτόχρονα με την Ήπειρο να ακολουθεί με μικρή χρονικά υστέρηση. Η περιφέρεια Νότιου Αιγαίου ακολουθεί μια ξεχωριστή πορεία, και παρουσιάζει μεταβολή των ρυθμών αύξησης της ανεργίας με υστέρηση περίπου έναν χρόνο (εμφανίζει μείωση των ρυθμών αύξησης της ανεργίας περίπου ένα χρόνο αργότερα από τις υπόλοιπες Περιφέρειες).

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Επίσης είναι σημαντικό ότι ενώ από το 2013 και μετά η μεταβολή της ανεργίας για τις περισσότερες Περιφέρειες γίνεται αρνητική, που σημαίνει ότι η ανεργία μειώνεται, στη Δυτική Μακεδονία και το Νότιο Αιγαίο, υπάρχει μια περίοδος (στο Νότιο Αιγαίο εξακολουθεί να ισχύει και σε όλο το 2016) που η ανεργία αυξάνει εκ νέου. Αυτό γίνεται φανερό στο επόμενο διάγραμμα (15) όπου παρουσιάζεται η εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας στις ίδιες πέντε (5) Περιφέρειες.

Διάγραμμα 15. Εξέλιξη του ποσοστού της ανεργίας σε Περιφέρειες της Ελλάδας

Παρατηρείται, όπως και προηγούμενα, ότι οι Νόμοι του 2013 και του 2014 επηρεάζουν σημαντικά την εξέλιξη των ποσοστών ανεργίας αφού από τα τέλη του 2013 εμφανίζεται μείωση των ποσοστών ανεργίας. Αρχικά η μείωση ξεκινάει από την Δυτική Μακεδονία (έστω και αν είναι σύντομη), συνεχίζεται στην Αττική και ακολουθεί η Ήπειρος. Οι Περιφέρειες Νότιου Αιγαίου και Κρήτης παρουσιάζουν έντονη εποχικότητα και επομένως δεν είναι εύκολο από αυτό το διάγραμμα να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

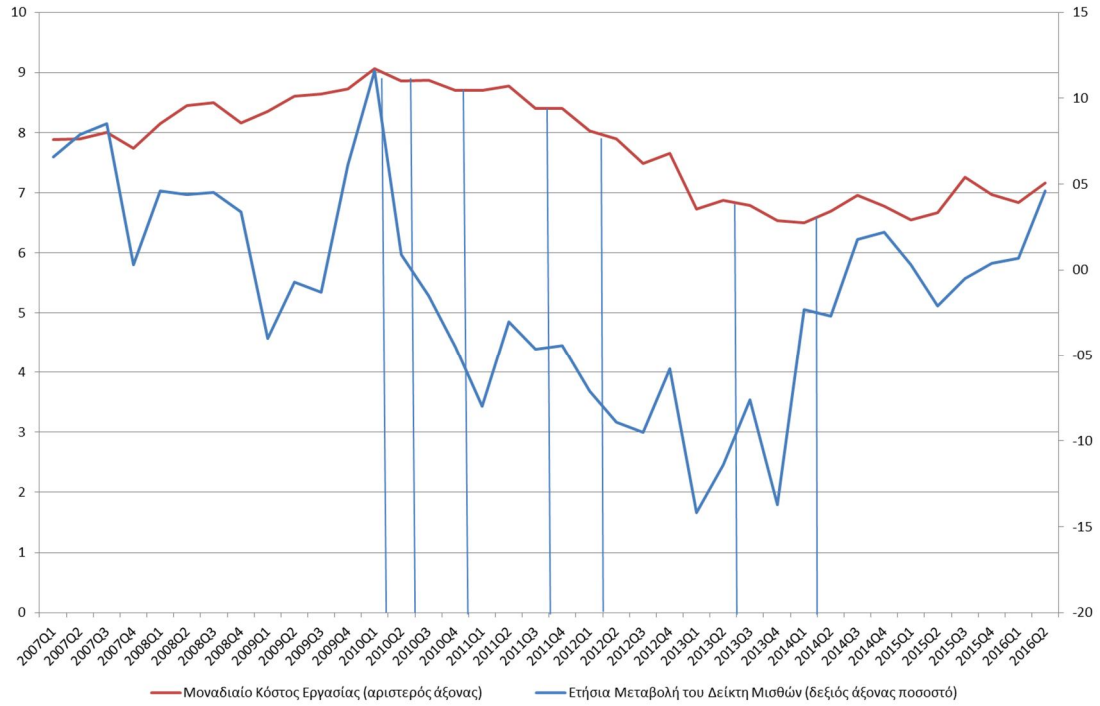
Ένας σημαντικό στόχος των μεταρρυθμίσεων ήταν να μειωθεί το εργατικό κόστος, ώστε να αποκατασταθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και να αυξηθεί η παραγωγή και η απασχόληση. Προκειμένου να υπολογισθεί η επίδραση των μέτρων στο εργατικό κόστος χρησιμοποιήθηκαν δύο εναλλακτικές μεταβλητές. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε ο Δείκτης Μισθών (για την ακρίβεια Δείκτης Μισθολογικού Κόστους) έτσι όπως καταρτίζεται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή. Η δεύτερη εναλλακτική μεταβλητή που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο δείκτης του μοναδιαίου κόστους εργασίας (Unit Labor Cost). Αυτός υπολογίζεται με βάση τον τύπο:

$$ULC = \frac{W}{\left(\frac{Y}{L}\right)}$$

Όπου W ο μισθός (σε αυτή την εργασία χρησιμοποιήθηκε ως προσεγγιστική μεταβλητή ο Δείκτης Μισθών), Y το ύψος του πραγματικού ΑΕΠ και L ο αριθμός των απασχολούμενων. Για να εκτιμηθεί η επίδραση των μέτρων στο εργατικό κόστος χρησιμοποιήθηκαν οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές των μεταβλητών. Στο επόμενο διάγραμμα πάλι οι μπλε κάθετες γραμμές απεικονίζουν τις ημερομηνίες που δημοσιεύθηκαν οι Νόμοι με τους οποίους υιοθετήθηκαν οι διαρθρωτικές μεταβολές στην αγορά εργασίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 16. Εξέλιξη του Εργατικού Κόστους

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Από το ανωτέρω διάγραμμα (16) είναι φανερό, ότι τα πρώτα μέτρα (με όλους τους άλλους προσδιοριστικούς παράγοντες σταθερούς) είχαν σημαντική επίδραση, αφού φαίνεται το μισθολογικό κόστος, με όποιον δείκτη κι αν το εξετάσουμε, να μειώνεται. Την ίδια επίδραση, όχι βέβαια σε τόσο μεγάλο βαθμό, φαίνεται να έχουν και η υιοθέτηση των Νόμων 4024/2011 και 4046/2012. Οι Νόμοι του 2013 και 2014, όμως, δε φαίνεται να έχουν επιδράσει αναμενόμενα στους δύο δείκτες του εργατικού κόστους.

Αυτή η συμπεριφορά των δύο δεικτών (όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα) δικαιώνει τα αποτελέσματα των Cholezas and Kanellopoulos (2015) και των Daouli, Demoussis, Giannakopoulos and Laliotis (2016),ότι δηλαδή η αρνητική σχέση ανάμεσα στην ανεργία και τους μισθούς ισχύει στην Ελλάδα, για μια πολύ περιορισμένη χρονική διάρκεια (στη συγκεκριμένη εργασία από το δεύτερο τρίμηνο του 2010 μέχρι και το τέλος του 2013). Η απαρχή αυτής της περιόδου ταυτίζεται χρονικά με την υιοθέτηση των πρώτων μέτρων για την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Τελευταίο ζήτημα που εξετάστηκε σε αυτή την εργασία είναι η επίδραση των μέτρων στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Αυτή προσεγγίστηκε με τον δείκτη που είναι γνωστός ως πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (real effective exchange rate). Αυτός ο δείκτης αντανακλά μια σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία με τα κυριότερα ξένα νομίσματα, αφού έχουν ληφθεί υπόψη οι διαφορές στον πληθωρισμό που επίσης επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα. Είναι ο πιο διαδεδομένος δείκτης μέτρησης της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας και στηρίζεται στον υπολογισμό της πραγματικής ισοτιμίας για κάθε διμερή σχέση με βάση τον τύπο που υπολογίζεται ως εξής:

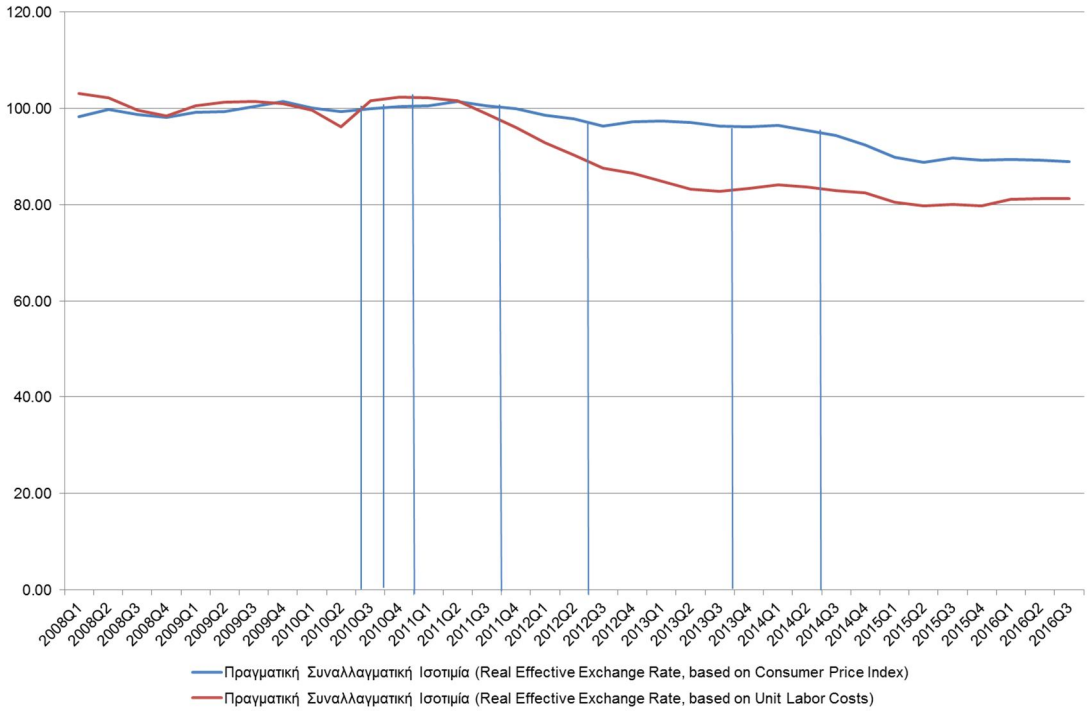
$$R_t = \frac{S_t P_t}{P_t^*}$$

Όπου P_t^* το ξένο επίπεδο τιμών, S_t η σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία και P_tτο εγχώριο επίπεδο τιμών. Στην συνέχεια κάθε διμερής πραγματική ισοτιμία σταθμίζεται με βάση τον όγκο των εισαγωγών και εξαγωγών της Χώρας με κάθε ξεχωριστή χώρα. Είναι φανερό ότι όσο αυξάνει ο δείκτης η εγχώρια ανταγωνιστικότητα μειώνεται, ενώ όσο μειώνεται, η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας αυξάνει.

Στην ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν δύο εναλλακτικοί δείκτες για τους οποίους τα δεδομένα αντλήθηκαν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Ο δείκτης που σταθμίζει τη συναλλαγματική ισοτιμία με το μέγεθος του πληθωρισμού που προκύπτει από τη δωδεκάμηνη μεταβολή του δείκτη τιμών Καταναλωτή και ο δείκτης που τη σταθμίζει με το μοναδιαίο εργατικό κόστος (Unit Labor Cost). Στο επόμενο διάγραμμα μπορούμε να δούμε τις επιπτώσεις των διαρθρωτικών μέτρων που υιοθετήθηκαν στην περίοδο ανάλυσης.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διάγραμμα 17. Εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής οικονομίας

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)

Από το ανωτέρω διάγραμμα γίνεται φανερό ότι τα μέτρα που υιοθετήθηκαν αρχικά (οι Νόμοι 3845, 3846, 3863 και 3899 του 2010) επέδρασαν στη σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία με το μοναδιαίο κόστος εργασίας με μικρή υστέρηση, ενώ τα μέτρα από το 2012 και μετά δε φαίνεται να επιδρούν σημαντικά στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

6. Συμπεράσματα

Σε αυτή την εργασία έγινε προσπάθεια να αποτυπωθούν τα αποτελέσματα των διαρθρωτικών μεταβολών που έγιναν στην ελληνική αγορά εργασίας. Τα συγκεκριμένα μέτρα υιοθετήθηκαν σε μια περίοδο ιδιαίτερα αρνητική, με την παραγωγή να μειώνεται κατά τη διάρκεια της ύφεσης συνολικά περισσότερο από 25%, ενώ η ανεργία έφθασε στο 27% (σχεδόν ένα στα τρία μέλη του εργατικού δυναμικού δεν έχει δουλειά). Στόχος των μέτρων που υιοθετήθηκαν δεν ήταν μόνο η συγκράτηση της αύξησης της ανεργίας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Σκόπευαν κυρίως να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της μεγάλης μακροχρόνιας ανεργίας, δηλαδή, της ανεργίας που υπάρχει όταν η αγορά εργασίας μακροχρόνια είναι σε ισορροπία. Εξαιτίας του μεγάλου χρονικού ορίζοντα (της μεγάλης χρονικής διάρκειας) της υιοθέτησης των μέτρων για να γίνουν φανερά τα ουσιαστικά αποτελέσματα τους, θα πρέπει να περάσει ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στην εργασία χρησιμοποιήθηκαν τριμηνιαία στοιχεία που καλύπτουν την περίοδο 2008-2016 κυρίως από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, την Eurostat και τον Ο.Ο.Σ.Α. Η επίδραση των μεταρρυθμίσεων ελέγχθηκε στις ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές των μεγεθών. Εξετάσαμε, δηλαδή, κατά κύριο λόγο την εξέλιξη των μεγεθών και όχι τα ίδια καθαυτά τα μεγέθη. Αυτό έγινε γιατί τελικά η εξέλιξη των μεγεθών είναι αποτέλεσμα της μεταβολής του ρυθμού μεταβολής τους. Για παράδειγμα η μείωση της ανεργίας είναι το τελικό αποτέλεσμα της μείωσης του ρυθμού αύξησης της, έως ότου τελικά αυτός ο ρυθμός να γίνει αρνητικός και επομένως η ανεργία να μειώνεται.

Ελέγχθηκε, επίσης, η επίδραση των μέτρων με βάση τη χρονολογία που υιοθετήθηκαν και όχι με βάση το περιεχόμενό τους. Αυτή η επιλογή επιβλήθηκε εξαιτίας του γεγονότος ότι τα διαρθρωτικά μέτρα υλοποιήθηκαν με νόμους που ψηφίστηκαν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, και επειδή ο κάθε νόμος περιλάμβανε πολλές διαφορετικές διατάξεις με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η ομαδοποίηση με βάση το περιεχόμενό τους. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι τα μέτρα που είχαν ως στόχο τη χαλάρωση της προστασίας των εργαζομένων, πρακτικά ψηφίστηκαν στα εννέα (9) διαφορετικά νομοσχέδια που μελετήθηκαν. Τέλος ελέγχθηκε η επίδραση των μέτρων σε τρεις (3) κατηγορίες μεταβλητών, στην ανεργία (συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό και στην απασχόληση), στο εργατικό κόστος και τέλος στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Οι νόμοι που είχαν την πλέον σημαντική επίδραση στην μεταβολή του ρυθμού μεταβολής της ανεργίας -είτε στο σύνολο του πληθυσμού, είτε στις γυναίκες, είτε στους άνεργους νέους σε ηλικίες κάτω των 25 ετών- ήταν ο Ν. 4024 του Οκτωβρίου του 2011 και ο Ν. 4046 του Μαρτίου του 2012. Ο πρώτος περιλαμβάνει σημαντικά μέτρα που αφορούν στον περιορισμό της ακαμψίας της αγοράς εργασίας όπως διατάξεις για τη μείωση των αποζημιώσεων στις απολύσεις, για τη χαλάρωση του ορισμού των ομαδικών απολύσεων κ.ά ενώ ο δεύτερος νόμος είναι ο πιο σημαντικός νόμος για τη μείωση του εργατικού κόστους, αφού προβλέπει σημαντικές μειώσεις στους

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

κατώτατους μισθούς σε όλες τις κατηγορίες εργαζομένων. Η ανεργία φαίνεται να αυξάνει με μικρότερο πλέον ρυθμό. Αυτή η αλλαγή παρατηρείται κατά τη χρονική περίπου περίοδο που ψηφίστηκαν τα συγκεκριμένα νομοσχέδια.

Η επίδραση των μέτρων στο εργατικό κόστος και στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, φαίνεται να είναι σημαντική ήδη από τα πρώτα μέτρα που υιοθετήθηκαν το 2010 (N.3845, N. 3846, N. 3863,N.3899). Πράγματι, όποια μεταβλητή κι αν χρησιμοποιήθηκε για να μετρηθεί το εργατικό κόστος και η ανταγωνιστικότητα, η συμπεριφορά τους αλλάζει με την υιοθέτηση των προαναφερθέντων μέτρων.

Τέλος, η επίδραση των μέτρων δε φαίνεται να είναι ενιαία στις διάφορες Περιφέρειες της Χώρας. Τα μέτρα του 2011 και του 2012 φαίνεται κι εδώ να έχουν την πιο ουσιαστική επίδραση με εξαίρεση την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας στην οποία η μείωση του ρυθμού μεταβολής της ανεργίας συντελείται αρκετά νωρίτερα. Η Περιφέρεια Αττικής αντιδρά σχεδόν άμεσα, ενώ οι υπόλοιπες Περιφέρειες ακολουθούν τη μείωση των ρυθμών μεταβολής με αρκετά σημαντικές υστερήσεις. Την μεγαλύτερη δε υστέρηση την εμφανίζει η Περιφέρεια Νότιου Αιγαίου.

Η συγκεκριμένη εργασία εμφανίζει αρκετές αδυναμίες, που όπως ειπώθηκε και προηγούμενα οφείλονται στα χαρακτηριστικά τόσο των μέτρων που υιοθετήθηκαν, όσο και των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν. Στο μέλλον θα είχε ενδιαφέρον να ελεγχθεί η επίδραση των μεταρρυθμιστικών μέτρων στην αγορά εργασίας με διάκριση αυτών ως προς το περιεχόμενό τους. Είναι, επίσης, πολύ πιθανό, αν υπάρξει χρονικά μεγαλύτερη απόσταση από την υιοθέτησή τους, τα αποτελέσματα αυτών των μέτρων να είναι πιο ορατά και ξεκάθαρα και να μπορεί να αποτυπωθεί έτσι αποτελεσματικότερα η επίδραση των μέτρων στην μακροχρόνια ισορροπία.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

7. Βιβλιογραφία

Aghion, P. and P. Howitt. 1998. *Endogenous grow theory,* Cambridge, MA: MITPress.

Alesina A., Ardagna S., and Galasso V., (2008), "The Euro and Structural Reforms", NBER Working Paper No. 14479

Anderson, D., Barkbu, B., Lusinyan, L. and Muir, D., (2014), "Assessing the Gains from Structural Reforms for Jobs and Growth", Chapter 7 in IMF, *Jobs and Growth: Supporting the European Recovery*.

Artavanis N., Morse A. and Tsoutsoura M., (2012), "Tax evasion across industries: Soft credit evidence from Greece", source:https://www.chicagobooth.edu/blogs/informingreform/docs/taxevasion.pdf

Birdsall, N. and A. de la Torre, with R. Menezes. (2001), «Washington Contentious: Economic Policies for Social Equity in Latin America». Washington, DC, United States: Carnegie Endowment for International Peace and the Inter-American Dialogue.

BlanchardO. (2011), *Μακροοικονομία*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα.

Blanchard, O. and F. Giavazzi (2003), "Macroeconomic Effects of Regulation and Deregulation in Goods and Labour Markets", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 118 (3), pp. 879-907.

Bowles S. and Gintis S., (2002), "Social Capital and Community Governance". *The Economic Journal*, vol. 112, 419-436

Cholezas I.and Kanellopoulos N. C., (2015), "Labour market reforms in Greece and the wage curve", *Economics Letters*, Vol. (136), pp. 19–21.

Dabla-Norris E., Giang Ho, and Kyobe A. (2016), "Structural Reforms and Productivity Growth in Emerging Market and Developing Economies", IMF Working Paper, WP/16/15.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Daouli, J., M. Demoussis, N. Giannakopoulos, and I. Laliotis (2016) "The 2011 Industrial Relations Reform and Nominal Wage Adjustments in Greece", *Journal of Labor Research*, vol. 37, pp. 460-483.

Daude C., (2016),"Structural reforms to boost inclusive growth in Greece",*OECD Economics Department Working Papers*, No. 1298, OECD Publishing, Paris.

Duval, R and D Furceri (2016) "The Effects of Labor and Product Market Reforms: The Role of Macroeconomic Conditions and Policies", IMF: mimeo.

Ebell, M. and Haefke, C., (2009),"Product Market Deregulation and the US Unemployment Miracle,"*Review of Economic Dynamics*, Vol. 12 , pp. 479-504.

Eichengreen B., (1991), "Is Europe an Optimum Currency Area?", NBER Working Papers, Paper No.3579, Available from: http://www.nber.org/papers/w3579.

Fotoniata, E. and Moutos, T. (2010), "Greece: neglect and resurgence of minimum wage policy", in D. Vaughan-Whitehead (ed.), *The minimum wage revisited in the enlarged EU*, Edward Elgar and ILO, Geneva.

Alogoskoufis G., (2012), "Greece's Sovereign Debt Crisis: Retrospect and Prospect", *the Hellenic Observatory of the London School of Economics*, GreeSE Paper No.54, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe

Gruber, J., (1997), "The Incidence of Payroll Taxation: Evidence from Chile", *Journal of Labor Economics*, Vol.15, pp. 72-101.

Hollweg C.H., Lederman D. and Mitra D., (2016), "Structural Reforms and Labour Market Outcomes: International Panel Data Evidence", *The World Economy*, Vol. 39, Issue 7, pp. 925-963.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

IMF (2015), "Structural Reforms and Macroeconomic Performance: Initial Considerations for the Fund", Available from: http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/101315.pdf.

IMF (2016), World Economic Outlook, Available from: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf.

Karamanis K. and Naxanis C. (2014), "Minimum Wage and Unemployment in Greek Labour Market: A Descriptive Analysis", *International Journal of Human Resource Studies*, Vol. 4, 36-47.

Karamessini M. (2015), "The Greek Social Model: Towards a Deregulated Labour Market and Residual Social Protection", in D. Vaughan-Whitehead ed., *The European Social Model in Crisis. Is Europe Losing its Soul?*" Geneva, Switzerland/Cheltenham UK: ILO/Edward Elgar

Kenen P.B., (1995), "What Have We Learned from the EMS Crises?", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 17 (5), 449–461.

Klein E. (2015), "Greece's Debt Crisis, Explained in Charts and Maps" Available from: http://www.vox.com/2015/7/1/8871509/greece-charts.

Lora E. and Panizza U., (2002), "Structural reforms in Latin America under scrutiny", Inter- American Development Bank, Research Department Working paper series; 470.

Makrydakis S., Tzavalis E., and Balfoussias A.,(1999), "Policy Regime Changes and the Long-run Sustainabilility of Fiscal Policy: An Application to Greece." *Economic Modelling*, Vol.16, 71-86.

Malliaropoulos, Dimitris.,(2010), "How much did Competitiveness of the Greek Economy Decline since EMU Entry?" *Eurobank Research, Economy and Markets*,Vol. 5(4): 1-16.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Moreira, A., Alonso Dominguez, G., Antunes, C., Karamessini, M., Raitano, M. and Glatzer, M., (2015), "Austerity-Driven Labour Market Reforms in Southern Europe: Eroding the Security of Labour Market Insiders", *European Journal of Social Security*, Vol. 17, 202-226.

Moutos T., (2016), "Measures in Greece 2008–13: The Crisis and Beyond", in *Inventory of Labour Market Policy Measures in the EU 2008-13*, ILO publications

OECDa (2015),"Italy: Structural Reforms: Impact on Growth and Employment", Available from: https://www.oecd.org/italy/structural-reforms-in-italy-impact-on-growth-and-employment.pdf.

OECDb (2015), "Structural Reforms in Europe: Achievements and Homework",Available from:https://www.oecd.org/eu/structural-reforms-in-europe-achievements-and-homework.pdf.

Piketty T. (2015), "Germany has Never Repaid its Debts. It Has no Right to Lecture Greece", Interview in the site The Wire. Available from: https://thewire.in/5851/thomas-piketty-germany-has-never-repaid-its-debts-it-has-no-right-to-lecture-greece/.

Turrini, A., Koltay, G., Pierini, F. Goffard C. and Kiss A., (2015), "A decade of labour market reforms in the EU: insights from the LABREF database", *IZA Journal of Labor Policy*, Vol. 4, 12. doi:10.1186/s40173-015-0038-5

Varga, J., J.in't Veld and Roeger W., (2013), "Growth Effects of Structural Reforms in Southern Europe: The case of Greece, Italy, Spain and Portugal", *European Economy Economic Papers* No 511, Directorate General Economic and Monetary Affairs (DG ECFIN), European Commission.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Williamson J., (2005), “A Short History of the Washington Consensus”, Paper commissioned by Fundación CIDOB for a conference “From the Washington Consensus towards a new Global Governance”, Barcelona, September 24–25 2004.

Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2010

Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2011

Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2012

Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2013

Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2014

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ